

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2022. július-augusztus • XXXIII. évfolyam 7-8. (380-81.) szám

Ára: 330 Ft

- A főtéri MABI-palota születése 80 évvel ezelőtt
- Séták szülőhelyünk fái és bokrai körül: a Szentháromság téri fák
- Sok éve a bajaiak szolgálatában –
interjú Halmosi Zoltánnal és Bánné Kis Erzsébettel
- Honpolgár-est írásban – A téészesítés Bács-Kiskun megyében
- Az Év Múzeuma 2022-ben – a bajai Türr István Múzeum

Fotó: Molnár Attila

Támogató kerestetik!

Mayer János

■ Több mint két év munkája lassan beérni látszik. Ennyi ideje dolgozunk már azon, hogy a bajai férfi kosárlabdacsapat legnagyobb sikereinek könyv formájában méltó emléket állítsunk. Kissé keserű persze a szánk íze, hogy erről olyankor adhatunk hírt, amikor a sportág Baján felnőtt szinten a szakadék szélére sodródott, és nagy kérdés, sikerülhet-e visszarángatni onnan, vagy sosem látott mélységekbe zuhan.

Ma már hihetetlennek hangzik, hogy az 1980-as években a *Bajai SK* csapata éveken át harcban állt a bajnoki címért, magyar kupát nyert, és a nemzetközi kupaporondon is szerepelt. Az elmúlt két évben szerző- és szerkesztőtársaimmal bújtuk az archívumokat, elemeztük a statisztikákat, a fellelhető felvételeket, és igyekeztünk interjú formájában megszólaltatni csaknem mindenkit (játékosokat, edzőket, stábtagokat, szurkolókat, vezetőket), akinek a sikerekhez köze volt, hogy minél átfogóbb képet nyújthassunk egy feledhetetlen korszak történetéről azoknak is, akik személyesen nem élhették át

azt. (Lapunkban és honlapunkon részletek napvilágot láttak már a könyvhöz készült írásokból.) Ugyanakkor abban is biztosak vagyunk, hogy olyanoknak is tudunk újat mutatni, akik jelen voltak a nagy sikereknél, mert igyekeztünk a kulisszák mögé is tekinteni, és persze ma már sok olyan dolog is elmesélhető, amely 30 éve még titok lett volna. Igyekeztünk kinyomozni azt is, mi lett az egykori ezüstcsapat tagjaival, mit hozott nekik a siker és a népszerűség. A nosztalgia mellett olyan célunk is van, hogy ezzel is hozzájárulhassunk a csodálatos csapatsport népszerűsítéséhez, s a könyvből származó bevételt a bajai kosárlabda-utánpótlás támogatására ajánljuk fel. Ez persze csepp a tengerben, de hátha mások szemét is felnyitjuk, hogy e téren tennivalója lehet.

A könyv szövege mára lényegében elkészült, de ahhoz, hogy időben az olvasók kezébe kerülhessen, *pénzre van szükség*. Bízunk benne, hogy lesznek olyan helyi vezetők, vállalkozók, lokálpatrióták, bajai kötődésű vagy épp a kosárlabdáért rajongó cégek, akik értéket látnak vállalkozásunkban, amely – ha megvalósul – a *Bajai Honpolgár Könyvek* sorozat következő darabja lesz. Természetesen a szerkesztők, szerzők maguk közvetlenül is „házalnak” a támogatásért, de bárki lehet támogatónk, aki a díszes kiadvány megjelenését magáénak érzi. (Mecénásaink nevét a kötetben fel fogjuk tüntetni.)

Ha valaki – céggként vagy magánszemélyként – a kötet megjelenését anyagilag is támogatni szeretné, csak annyi a dolga, hogy utalja át az általa erre szánt összeget a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (**OTP Bajai Fiók 11732033 20030119, közlemény: TÁMOGATÁS 2022**), és e-mailben küldjön

egy nyilatkozatot a befizetett összegről a **bajaihonpolgar@gmail.com** címre. Bízunk benne, hogy lesznek ilyenek, és akkor a kiadvány még ebben az évben az olvasók kezébe kerülhet. Előre is köszönjük mindenki segítségét, a megadott címen természetesen további információkkal is rendelkezésre állunk. Ha pedig elkészül a kiadvány, olvasóinkat is időben értesíteni fogjuk.

Biztos vagyok benne, hogy a helyi kosárlabdámúlt nem csak néhány megszállott szerkesztő, riporter szívügye. Azt szokták mondani, hogy aki nem ismeri a múltját, annak jövője sincsen. Azt hiszem, hogy a mondás a sportban is érvényes lehet. Természetesen nem élhetünk kizárólag a múlt dicsőségéből a jelen kilátástalanságán sóvárogva. De a múlt példát is mutathat! Persze, más időket élünk, mások a körülmények, talán a régi sikerek sem hozhatók vissza. Ám azt se felejtsük el, hogy a *Hosszúék, Likárek, Kovácsék* eredményeinek olyan közösség-összetartó, lelkesítő ereje volt, amilyenre ma is szükség lenne a sok esztelen acsarkodás, kiszorítási és egoizmus helyett. ■

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya, Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső, Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

Tartalom

– A 80 éves Mabi-palota története (<i>Úász Anikó írása</i>).....	3
– A Szentháromság téri fák (<i>Masa György cikksorozatának 1. része</i>).....	6
– „Szenten tartani csak rövid ideig lehet – mi előre szeretnénk menni!” (<i>Zalavári László interjúja Halmosi Zoltánnal</i>).....	8
– A földet... unokáinktól kaptuk kölcsön (<i>Lex Orsolya kiállítás-mertetője</i>).....	12
– A polgármester névváltoztatása (<i>Sarlós István forrásközlése</i>).....	13
– Apáról fiúra... (<i>Csorba Lilla tanulmánya a népszokások nyelvéről</i>).....	14
– A bajai Nagy István Társaság életéből – egy taggyűlés előadói anyaga 1980-ból (<i>Közzéteszi: Marosvásárhelyinél Gergely Anna</i>).....	18
– Fordulat a Csendes-óceánon – a Midway-szigeteki csata (<i>Kenyeres Zsolt tanulmánya</i>).....	21
– Képek a Föld-napi természetfotó-kiállítás anyagából (<i>galéria</i>).....	23

– „Az ember legyen mindig egy szemmagasságban a másikkal!” (<i>Sándor Boglárka interjúja Bánné Kis Erzsébettel</i>).....	25
– A Baja-Szállásváros vasútállomás bővítése (<i>Sarlós István forrásközlése</i>).....	30
– Téjesztés Bács-Kiskun megyében (<i>Rigó Róbert tanulmánya</i>).....	31
– A húség „jutalma” (<i>Mayer János forrásközlése</i>).....	35
– Újabb adalékok a Móríc-portréhoz (<i>Mayer János recenziója</i>).....	38
– Kiadványok az Eötvös József Főiskola műhelyéből (<i>Mayer János ismertetője</i>).....	40
– Egyszer kérdezni akartam (<i>Emesz Margit prózája</i>).....	41
– Napfogyatkozás; Most még; Édes szájam; Szépanyám kenyér íze (<i>Emesz Margit versei</i>).....	42
– Pokoljárás és önépítés (<i>Sándor Boglárka könyvismertetője</i>).....	43
– Az Év Múzeuma 2022 – a Türr István Múzeum (<i>N. Kovács Zita írása</i>).....	44
– Az Év Múzeuma – Képek a megújult Türr István Múzeumból (<i>galéria</i>).....	48

A 80 éves MABI-palota története

■ *A Baján élők közül sokakban időről időre felmerül a kérdés, mikor épült a Szentháromság tér északkeleti sarkán álló MABI-palota. Az épület látványa, mértéktartó, a Bauhaus stílusára emlékeztető külleme alapján joggal feltételezhető, hogy talán az 1920-30-as években történetét. A bérház építésének története fényt derít elkészültének évére és a ma már ismeretlen MABI név eredetére is.*

Jász Anikó

A MABI

■ A MABI betűszó a *Magánalkalmazottak Biztosító Intézete* nevét rejt magában. A szervezet gyökerei 1845-ig nyúlnak vissza, amikor pesti kereskedők betegápolás és betegsegélyezés alapgondolatával egyesületet hoztak létre. A betegségi és baleseti kötelező biztosításról rendelkező 1927. évi XXI. törvény cikk jelentősen befolyásolta a társadalombiztosítás addigi rendszerét. Létrehozták az *Országos Társadalombiztosító Intézetet* (OTI), majd az 1928. évi XL. törvényekkel a MABI-t. A két intézmény együtt látta el az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló biztosítás feladatát 1948-ig, az államosításig.

Lakásvizonyok a harmincas évek végén

A két világháború között, különösen a vidéki városokban nagyon szerények, korszerűtlenek voltak a lakásvizonyok. Akkoriban a minisztériumok az állami tisztviselőket szükség szerint helyezték országszerte különböző álláshelyekre, így egy-egy család többször is költözött más városba, ahol megfelelő lakhatásra volt szükségük. A *Városok Lapja* is (1936) foglalkozott a témával, miszerint a belügyminiszterhez panaszok érkeznek vidéki városokba helyezett tisztviselők részéről a vidéki lakásvizonyok miatt. Ennek hatására felmérést készítettek a vidéki lakáshelyzetről, majd a belügyminisztérium programot dolgozott ki, melynek keretében az OTI és a MABI tőkék bevonásával bérházakat fog építeni. A két biztosító akkor már több szociális és egészségügyi beruházást is megvalósított: kórházakat, szanatóriumot, üdülőt épített, a fővárosban pedig bérlakásokat vásárolt.

Baja város a lakásigények felmérése után már korábban fontolgatta, hogy központi tőke bevonásával tisztviselői lakásokat építene. Ezt a tervet *dr. Reményi-Schneller Lajos* pénzügyminiszter, a bajai kerület országgyűlési képviselője is támogatta.

A MABI vezérigazgatója, *dr. Hindy Zoltán* 1939-ben jelentette be, hogy vidéki városokban – Szentesen, Kiskunhalason, Baján – bérházat kívánnak építeni. A bajai háromemeletes bérház költségvetését a MABI 350 ezer pengő összegre tervezte. Kiemelte, hogy ezzel

a vidéki építőipart kívánják fellendíteni. Országszerte a magánépítkezések száma jelentősen csökkent, csak felújításokra, bővítésekre és átalakításokra volt igény, elenyésző volt az új építés. Az építőiparban érdekelt mintegy 30 iparág csak a közületi építkezésekben reménykedhetett.

Az építkezés előkészületei

1939 áprilisában a MABI vezérigazgatójának vezetésével bizottság kereste fel *dr. Bernhart Sándor* polgármestert, hogy megfelelő helyet keressenek az új bérháznak. A városvezetés fő szempontja az volt, hogy a modern tisztviselő bérpalota ne félreeső utcában épüljön meg, esztétikailag kiemelkedő legyen, példát mutasson más építkezésekhez, és a város építészetileg egyre szebb képet mutasson.

Először az OTI-székház melletti telek (Bácska tér) és néhány ehhez közeli magántelek került szóba. Végül a város egyik legszebb helyén álló telek mellett döntöttek, a Szent István (ma: Szentháromság) tér és az Árpád utca sarkán, ahol az akkor másfél hónapja megszűnt *Magyar Általános Takarékpénztár* épülete állt. A MABI már májusban 31 ezer pengőért megvásárolta az épületet a tulajdonostól, a *Magyar Általános Hitelbanktól*.

Május végén a MABI egyik mérnöke újra Bajára látogatott, és 25 ezer pengős vételi ajánlatot tett a lebontandó banképület Árpád utca felőli szomszédos házára a tulajdonos *Spitzer Dávid* vendéglősnek. A főtér felőli

szomszéd, *Révi Ferenc* vendéglőjét is meg akarta vásárolni, de nem sikerült.

Közben a város területén megvalósuló MABI-beruházás fontos gazdasági döntések meghozatalát követelte a városi közgyűléstől. A kisgyűlés tárgyalta meg a MABI 10 éves községi pótdómentességi kérelmét. A fennálló rendelkezések alapján csak 5 évi mentesség illette volna meg az építetőt, de az altruista intézményre való tekintettel a közgyűlés engedékenységet mutatott. Ebben az időszakban több jelentős, állami segítséggel megvalósuló beruházás is zajlott a városban: a Szentistváni Iskola építése a befejezéshez közelített, sokgyermekes családoknak ikerházakat építettek a Vaskúti úton, illetve Kiscsávolyban, a volt tisztviselő-telepen a Jelky András utcában.

A bérpalota tervezője

A háromemeletes, 12 lakásos bajai tisztviselő bérház megtervezésére a MABI 1939. június 19-én meghívásos pályázatot írt ki. A felkért nyolc mérnök tervei közül a bíráló bizottság Brestyánszky Tibor pályázatát találta leginkább megvalósíthatónak. A kiviteli tervek elkészítésével is őt bízták meg.

Brestyánszky Tibor (1901, Bp.) méltán került a MABI látókörébe, hiszen már több jelentős épülettel bizonyította tehetségét. Például az ő munkája volt Jászberény főterén a Postaház (1936), a biztosítótársaság megrendelésére a Fiumei úti Baleseti Kórház Rendelőintézete (1937-39), a Szent Flórián-templom (Bp., Fő u. 88.) neobarokk bútorzata (1937), Angyalföldön a Mária Keresztények Segítése templom (1941). Méltán emlékezik meg az építészettörténet róla a hazai modernista építészet mestereként, az 1945 előtti korszak jelentős építésze volt. Pályájának jelentős munkája

A MABI palota főtéri homlokzata (1941)

volt *Borsos László*val közösen (1942-43) a krisztinavárosi Havas Boldogasszony-templom kibővítése építéset-technikátörténeti bravúrral, melynek során az épületet a szentély és a hajó találkozásánál szétválasztották, a szentélyt görgők segítségével 50 cm-rel hátrébb tolták, és a kettő közé oldalhajókat építettek. *Brestyánszky Tibor* magyarországi pályája 1945-ben megszakadt, emigrációba kényszerült.

Elhúzódoó építkezés

A MABI részéről minden készen állt, hogy beinduljon az építkezést, amelynek a tervek szerint már azon a nyáron meg kellett volna kezdődnie. Ezt azonban a *Spitzer-féle ház* megvételével kapcsolatos hosszas alkudozás hátráltatta. Októberben megkezdődött az épületek lebontása, ám ez újabb késleltető bonyodalmakat hozott. A munkálatokat *Puskás Mihály* kőműves mester vezetésével a *Bajai Építőiparosok Szövetkezete* végezte. A tetőzetet már lebontották, amikor kiderült, hogy az egykori Magyar Általános Takarékpénztár székháza és *Spitzer Dávid* háza valamikor 60-70 évvel ezelőtt, amikor azt *Pollák Bernát* borkereskedő építtette, egy ház volt, és a két épületrészt csak egy közös fal választja el, tehát a bank épületnek és *Spitzer Dávid* házának nem volt külön válaszfala. A közös fal lebontása ellen *Spitzer Dávid* tiltakozott, mondván, bontás esetén szabadon, oldalfal nélkül maradna vendéglője, lakása és padlása. A bajai mérnöki hivatalhoz fordult, amely elrendelte a fal lebontását, és kötelezte *Spitzer* urat saját válaszfal felépítésére, ám ő a peres utat választotta, és bírósághoz fordult. *Spitzer Dávid* ügyvédje, *Spitzer László* az ügyben felkereste dr. *Bernhart Sándor* polgármestert, aki úgy rendelkezett, hogy ne bontsák le a falat, amíg a felek meg nem egyeznek,

A Magyar Általános Takarékpénztár épülete a főtérfelől, 1939. (MNL BKKM Levéltár Bajai fiók)

vagy a bíróság dönt. A MABI mérnökei a helyszínen megvizsgálták a vitás válaszfalat, és végre egyezsége jutottak: lebontják a falat, helyette a MABI új falat épít *Spitzer Dávid* házához, és melléje építi meg a maga épülettömbjének válaszfalát. Ezek teljesülése után véglegesítik az adásvételi szerződést.

1940 januárjában megkezdődhetett az építkezés, bár időközben egy még jelentősebb tény is befolyásolta az eseményeket, kirobbant a második világháború. A telek végleges kitűzésének során egy városrendezési koncepciót is megvalósítottak. A MABI-bérház sarkán az Árpád utca felé vezető útvonalat 3 méterrel kiszélesítették. A MABI versenytárgyalást írt ki a kivitelezői munkákra. *Szabó Lajos* bajai kőműves mester, építési vállalkozó kapta meg a megbízást, 190 ezer pengő körüli összeggel. Az építkezés ellenőrzésével *Nagy Már-*

ton fővárosi műépítéset, Baja volt műszaki tanácsosát bízták meg. Már egy éve húzódozott az építkezés kezdése, már megvolt az építési engedély, mire végre márciusban kiírták a versenytárgyalást a kivitelezői szakmunkákra. A megbízásokat nagyrészt bajai vállalkozók kapták meg.

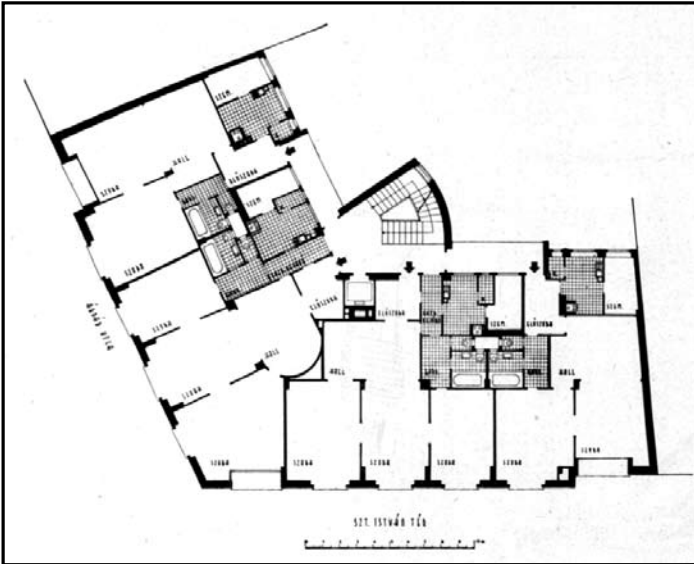
Júliusig megfelelő ütemben folytak a munkálatok, de a háborús események egyre inkább befolyásolták az építkezés menetét. A munkások közül a legtöbben behívót kaptak, 235 és hiány jelentkezett az építőanyagok terén is. A MABI a készülő 12 lakásra és 7 üzlethelyiségre már megkötötte a bérleti szerződést, a tervek szerint november 1-jén költözhetnek volna be a bérlők, de augusztus közepén le kellett állítani az építkezést. Már az emeleti rész építése zajlott, de elraktározták az építőanyagokat, hogy megvédjék a bizonytalan újrakezdésig.

Égész nyáron állt az építkezés. Amikor ősszel sokan leszereltek, folytatódhatott a munka, de *Szabó Lajos* még nem tért vissza, így az édesapja, aki szintén építési vállalkozó volt, átvette az építkezés vezetését. Éjszaka, villanyfény mellett is dolgoztak a mesterek, mert az volt a cél, hogy a nagy hideg beálltaig befejezzék a harmadik emeleti födém betonozását, hogy csak az ácsmunka maradjon hátra. Amennyire az időjárás engedte, télen még folytak belső munkálatok, betonozás, vakolás, ácsmunkák, az volt a cél, hogy talán így 1941. május 1-jén befejeződhessen az építés.

Az építkezés elhúzódoása a Róna-szanatórium átadását is befolyásolta. Tudvalévő, hogy dr. *Róna Dezső* egészségügyi főtanácsos, a kórház igazgató főorvosa 1939 szeptemberében felajánlotta, hogy közelgő visszavonulásakor életjáradék fejében át-

A Magyar Általános Takarékpénztár épület Árpád utcai oldala és a *Spitzer-féle vendéglő* bejárata (1939) (MNL BKKM Levéltár Bajai fiók)

A MABI-bérház alaprajza (terv: Brestyánszky Tibor) (Építész, 1943. III. füz.)

A MABI-palota aragonittal burkolt előcsarnoka (1941)

adja a városnak a magánszanatóriumát. Mivel ennek időpontja közeledett, dr. Róna Dezső 1941. áprilisában a kisgyűléshez fordult, és halasztást kért augusztus 1-ig. Lakása ugyanis a szanatóriumban volt, annak elhagyása után a MABI-épületben igényelt bérlakásban akart lakni, amelynek átadása viszont késett. A város megértéssel fogadta a kérelmet.

1941. augusztus elsejére elkészült a MABI-palota

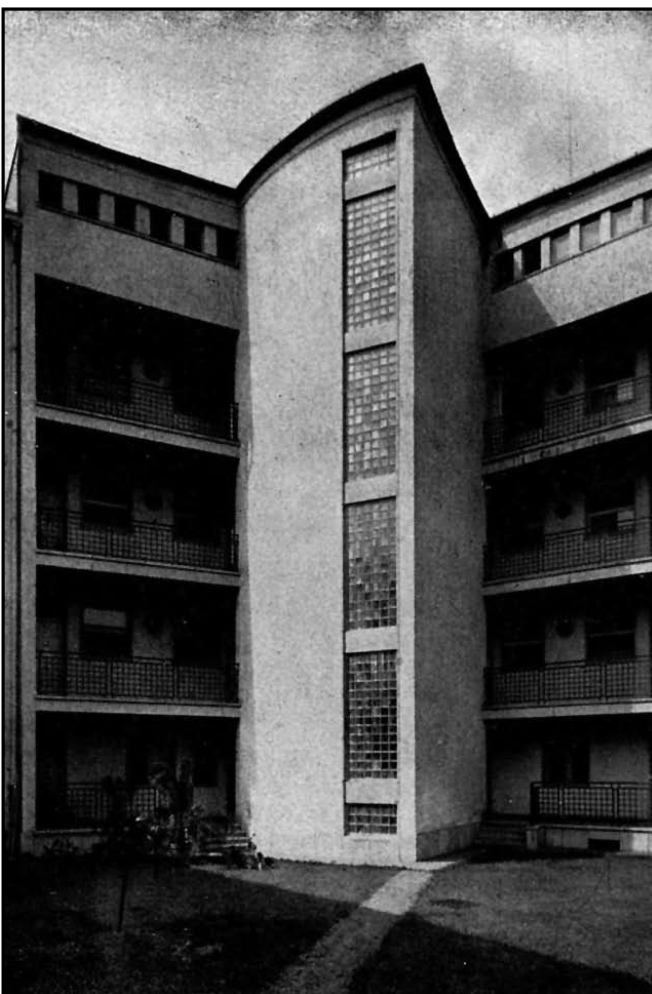
A tervek szerint az épület 6 háromszobahallos, 6 kétszobahallos és egy egyszobás lakást tartalmaz (házfelügyelői lakás); a lépcsőházban lift, a földszint utcai frontján 7 üzlethelyiség helyezkedik el. A negyedik szinten helyezték el a közös mosókonyhát és a szárító helyiséget, utóbbit később szükségülakássá alakították át. A központi fűtést négy nagy szenes kazán biztosította. Az építési költség a fűtés, villany és csatornázási munka nélkül 425 ezer pengő volt. Az utcai homlokzatot sósókúti mészkővel burkolták. Az épület egyszerű külső képétől eltérő térleányt nyújt a bejárati előcsarnok, amelyet az építető által biztosított, csiszolt aragonit lapokkal borítottak.

A 14 hónapig tartó építkezés 6 hónapos határidő-tolódása miatt az eredeti lakás- és üzleti bérlők közül többen lemondták igényüket, emiatt az első időben két lakás üresen maradt. A bérlők általában – nevek említése nélkül – a város rangos tisztségviselői közül kerültek ki (kórházigazgató, tisztior-

vos, orvos, bíró, ügyvéd, vállalatigazgató, tanár stb.). Például *Bérci László* fényképész is az épületben lakott az államosításig, műterme a főtéri oldalon a legszélső üzlethelyiségben volt, később annak helyén halbolt nyílt.

A háború alatt, amikor az OTI épülete 1944. december 18-án német Stuka-támadás következtében súlyosan megsérült, ide menekítették az irodák egy részét a Bácska téri épületből. A második világháborút követően az orosz katonai parancsnokság itt működött, elfoglalva az első emeleti lakásokat. A MABI államosítása után (1948) a bérház a város tulajdonába került, ebben az évben kisebb felújítás is történt. 1977-78-ban egy nagyobb renoválást végeztek az épületen. Az elmúlt évtizedek alatt több lakást átalakítottak, kettéosztottak, a közös fűtésrendszert megszüntették. A nyolcvan év alatt az üzlethelyiségekben sokféle vállalkozás működött (*a Blücher-féle gépraktár, az Állami Mezőgazdasági Gépüzem Alközpontja, Állami Erdőgazdaság, „Zsófia” ruhaszalon, Hajózási Szövetkezet, a Zöldkereszt Egészségvédelmi Szolgálat rendelője, körzeti orvosi rendelő, IBUSZ Utazási Iroda, IBUSZ Bank Rt., Herbária Szaküzlet* stb.). 1989 után a bérlők megvásárolták lakásaikat, az épület társasházzá alakult át. Az üzlethelyiségek a város tulajdonában maradtak.

A bérház címe a nyolcvan év alatt háromszor változott a főtér névváltozásait követve. Az építés kezdetén Szent István tér volt, a második világháború után *Béke tér*, 1990 után Szentháromság tér lett a neve. Csak egy valami nem változott, a 7-es házszám, ez megmaradt annak ellenére is, hogy az épület főbejárata az Árpád utcáról nyílik. ■

A MABI palota udvari homlokzata (1941)BKKM Levéltár Bajai fiók)

Séták szülőhelyünk fái és bokrai körül 1.

A Szentháromság téri fák

Masa György

■ Tematikus városnéző sétára indulok Baján, és erre invitálom a Bajai Honpolgár kedves olvasóit is. Célunk a városi növényzet (leginkább a fák) megismerése lesz. Közösségi életünk színterei az utcák, terek, parkok nemcsak az épületektől lesznek egyediek. A városi fák teszik teljessé a köztér megjelenését, és erősen hatnak az ember érzelmeire, hangulatára is. Bármennyire eltávolodott is a városi polgár a természettől, lelki igénye van a zöld környezetre. Egy-egy szép példány vagy fasor ugyanolyan ikonikus helyszíne a városnak, mint valamely meghatározó épület vagy szobor (gondoljunk csak a *Galagonyásra*, ahová sétánk során természetesen el fogunk látogatni). Mindannyian értjük és érezzük a városi fák fontosságát, de a hétköznapi életben ritkán van alkalmunk megállni mellettük, és egy kicsit közelebről megismerni őket. Sétáink során erre teszünk kísérletet. Ha a kitaratás és a főszerkesztő úr engedi, akkor több részben írom le a séta érdekesebb állomásait. (*Utóbbin nem múlik – a szerk.*) A velem tartó olvasóknak talán kedvük támad a valóságban is felkeresni a helyszíneket. (*De akár csatlakozhatnak Görgei-Reiner Rita által szervezett „zöld sétákhoz is – a szerk.*) Akiknek erre nincs lehetőségük, azoknak Molnár Attila kiváló fotói idézhetik fel a látottakat.

Mielőtt elindulnánk, fontos az eszünkbe vésni, hogy a városfásítás igen összetett

Fotók: Molnár Attila

feladat, mondhatni művészet. A kiválasztott fajoknak számtalan feltételnek kell megfelelnie, hogy hosszú évtizedekig jól tudjanak szolgálni. A díszítő érték magától értetődő. Lehet ez lombdíszt, virágdísz vagy termésdísz is. Jó, ha a díszfa legalább az év egy meghatározott időszakában különleges látvánnyal vagy illattal ajándékoz meg minket. Tudni kell, hogy a városi környezet komoly kihívások elé állítja a növényzetet. Az utcák burkolata megakadályozza, hogy kellő mennyiségű víz jusson a gyökerekhez, így öntözés nélkül csak szárazságtűrő fajok kerülhetnek szóba. Épített környezet-

ben a hőmérséklet is magasabb, mint a természetben. A városba tehát leginkább meleg- és szárazságtűrő fajok valók. A legtöbb helyen a méret is megfontolandó: például nem jó, ha a szép épületeket teljesen kitakarják, vagy éppen belenőnek a felsővezetékbe. Elvárás az is, hogy a kiültetett példányok jól tűrjék a metszést és a koronaalakítást. A választásnál nézni kell az összhangot a már meglévő növényekkel, és az egységesség (vagy éppen változatoság) esztétikai kérdéseit is figyelembe kell venni. Mindennek tetejében még ott van a városi költségvetés is. Nem elhanyagolható, hogy mennyit kell öntözni, permetezni és takarítani növényeink után.

Sétánk első állomása természetesen a *Szentháromság tér*, Baja szíve. A tér legjellegzetesebb tulajdonsága a szép, tágas és egységes macskaköves borítású felület. Nehéz szívvel mondom ki, hogy ennek a térnek a középső részébe valóban nem illelenek fák, melyek ezt az impozáns látványt részekre tagolnák. Talán még az egyébként igényes kivitelezésű vasláncok is rontanak ezen az élményen. A pálmafás zenélő szökőkúttról inkább nem szeretnék mondani semmit. Remélem, hogy egyszer majd a város parkolási gondjaira is születik megoldás, hogy a főtér igazi szépsége mindig látható legyen.

A tér északi és déli oldalán évtizedek óta egységes és szabályosan ültetett, virágoskőrös-fasor áll, ismerkedjünk meg először ezzel a növényvel! A *virágos kőrös* hazánkban őshonos, melegkedvelő faj. Természe-

tes élőhelyei a napsugárzásnak kitett forró déli hegyoldalak. Ott ritkás bokorerdőket alkot, a példányai általában alacsony termetűek. A többi hazai kőristől eltérően tavasszal látványos, fehér színű, apró virágokból álló, laza bugavirágzatot fejleszt. Lombkoronája dús, jó árnyékot ad. Előnyös tulajdonsága, hogy kiválóan tűri, sőt igényli a metszést. Bajaiak biztosan emlékeznek rá, hogy időnként szinte a törzsig visszavágják őket. Ilyenkor persze nem örülünk, hiszen nagy lombozattal mutat igazán szépen, de szerencsére néhány év alatt újranoveszti a szabályos gömbkoronáját. Érdekessége, hogy kérgét megsértve édes nedvet választ ki, melyből a mannakör is készül (innen ered a *mannakör* alternatív elnevezés). Kártevője, a mannakabóca is ezzel táplálkozik.

Láthatjuk, hogy a virágos kőris a legtöbb követelménynek megfelel, melyet a városi fákkal szemben támasztunk: kimondottan szárazságtűrő, kis méretű, jól alakítható. Mindezek miatt kedvelt városi fa, több különböző kertészeti változatot hoztak létre belőle. A mi terünkön is egy magas törzsre oltott, gömb alakú koronát fejlesztő fajtát találunk. Ez a faj valóban kiváló választás volt, és az egységes fasor különösen hangsúlyozza is elegáns megjelenését. Az utóbbi évtizedben a főtéren megsaporodtak a kiülő teraszok. Ezeket jellemzően deszkából ácsolják, így a fákat teljesen elzárják a csapadékvíztől. A kiülő árnyékolói több helyen belelógnak a lombkoronákba. A fák nem tűnnek legyengültnek, de azt mindenki láthatja, hogy a teraszok közelében lassabban fejlődnek, és kisebb lombzatot

növesztenek. Ezzel az egységes megjelenés, amely régebben a fasorokat jellemezte, sérül. Ilyen körülmények között rendszeres öntözés szükséges, különben előbb-utóbb foghíjak csúfítják majd el a képet.

A tér Sugovica felőli oldala a Korzó, amely már a régi idők óta fontos találkozó- és pihenőhelye a bajaiaknak. Ezen a sétányon két párhuzamos korai juhar fasor vet árnyékot a köztéri padokra és az útra, szinte már parkszerű hangulatot teremtve. A *korai juhar* vagy más néven *platanlevelű juhar* szintén őshonos fajunk. Természetes élőhelyén a párás levegőt, nyirkos talajt kedveli. Levele nagy méretű, a juharokra jellemző, jellegzetes karéjos felépítést mutat. Termése a helikopterezve, pörögve szálló úgynevezett *ikerlependék*,

amely csomókban terem. A virágos kőrisnél nagyobb méretű, akár 20 méteres magasságot is elérő fa. Díszítőértékét növeli az őszi, sárgás lombszíne. Közkedvelt díszfa, amelynek szintén sokféle kertészeti változata közül lehet válogatni. Sajnos a száraz környezetet nem viseli jól, ezért utcák helyett jobban érzi magát parkokban, ahol több csapadékhoz tud jutni. A Korzón talán még lenne erre elegendő lehetősége, de a szárazabbra forduló időjárás miatt már egyre több öntözést igényel. Sajnos több példányon is látni lehet a legyengülés jeleit, száraz ágak, gyenge lombkoronák figyelhetők meg. Nagy kár, mert az egyforma fakkal szegélyezett út a főtér legszebb kilátást biztosító, legnyugodtabb része, igazi kincse városunknak! ■

„Szinten tartani csak rövid ideig lehet – mi előre szeretnénk menni!”

Halmosi Zoltánnal többszöri újrakezdésről, a Duna Szállóról, jégpályáról, madagaszkári erdősítésről

■ *Beszélgetőtársam nem született bajai, de immár fél évszázada él városunkban, ahová felesége révén került. Élete során két, egymástól igencsak eltérő területen dolgozott, de a családi hagyományok révén mindkettőhöz volt-van jelentős kötődése. Közel 25 éve történt életében a váltás, amikor is nagy fába vágta a fejszét, és mára már látható, hogy egyáltalán nem csorbult ki, sőt egy új területen is nagyon sikeres lett. A vállalkozás napi ügyeit immár lányai viszik, de a fejlesztésekkel, műszaki kérdésekkel még HALMOSI ZOLTÁN, a Duna Wellness Hotel**** ügyvezető tulajdonosa foglalkozik.*

Zalavári László

■ – Ócsán születtem 1950-ben, szülőfalumban, a Bolyai János Gimnáziumban érettségiztem, ahonnan Kecskemétre kerültem, és a GAMF-on folytattam tanulmányaimat. Alapvetően erősen reál beállítottságú voltam, így kézenfekvő volt a választás. Kiskorom óta érdekeltek a műszaki dolgok, a családi hagyományokból adódóan is, mert édesapám a II. világháború után kertészetre alapozott mezőgazdasági vállalkozást folytatott, és mindenfajta műszaki gond megoldására képesnek kellett lennie. Gyerekként azt figyeltem, hogy amikor a DKW szivattyúmotor nem akart életre kelni, mit kellett tennie ahhoz, hogy beinduljon. Bátyám műszaki végzettségű technikusként szintén a mezőgazdaságban dolgozott nyugállományba vonulásáig. Családunknak ugyanakkor a vendéglátás, szállodaipar területén is vannak tapasztalatai, a nővéremék régóta sikerrel működtetnek két panziót Budapesten. Unokatestvérem a sümegi várkapitány, az ott működő négycsillagos szálloda tulajdonosa, vele egykorúak vagyunk, és hasonlóan alakult a pályafutásunk is, csak az övé kissé magasabbra ívelt.

A főiskolán utolért a szerelem, egy tanárkörbe járva megismerkedtem a bajai születésű Nuszpl Anna Klárával, a diploma megszerzése után összeházasodtunk, a választásunk Bajára esett, így 1972 óta élek a városban. Nemcsak párt találtam tanulmányaim során, hanem egy olyan baráti társaságot is, melynek tagjaival a mai napig is összejárunk, évente legalább kétszer tartunk többnapos összejövetelt. A csapatban van nyugalmazott rektor is, aki a mi időnkben még csak a tankörvezetők volt.

Miután ideköltöztem – a gyakornoki időnkívül –, csak néhány munkahelyen dolgoztam. Először az Autóközlekedési Tanintézetnél elméleti és gyakorlati oktató voltam.

Akik odahívtak, úgy gondolták, hogy némi tapasztalatszerzés után az iskola továbbfejlesztése, majd vezetése lenne a feladatom. Akkori – párttitkár – főnököm azonban nem így gondolta. Ezt – és a katonaságot – követően három évet töltöttem a Kismotor- és Gépgyárban. Itt dispécser voltam, majd az öntöde és a lakatosüzem tartozott hozzám. Ez szakmámba vágott, illetve a tanulmányaimhoz, végre műszaki területen dolgozhattam. Az újabb váltás 1977-ben történt, amikor főmérnöki állásajánlattal kerestek meg az akkor még jól működő ecetgyárból. Itt is három évet húztam le második emberként. (Ez rekordnak számított, hiszen sem előttem, sem utánam nem bírt ki senki egy évnél többet az igazgató mellett.) A mai napig nem bánom az itt töltött időt, ugyanis alkalmazottként ez a három év jelentette a legnagyobb leckét. A főnököm végig arra törekedett, hogy vagy mindent kihajtsom belőlem, vagy ha tud, szakmailag megfogjon. Így állandóan naprakésznek kellett lennem. Utólag belegondolva sokat köszönhetek neki, mivel felkészített egy olyan típusú szemlélettel a további életemre, ami nélküle talán nem úgy alakult volna. Utolsó alkalmazotti munkahelyem 1980-tól a Bajai Mezőgazdasági Kombinát volt. A vaskúti borászati üzem műszaki főmérnöke lettem, majd beolvasztották a kombinátot Hosszúhegybe, végül 1990-ben a cég tönkrement, felszámolták és megszűnt. Ez nem volt akkora meglepetés, hiszen eléggé egysíkú termelés folyt: szovjet export, NDK-export, kevés lengyel és a belföldi értékesítés. Akkoriban nem a minőség számított, hanem a mennyiség: uszállyni borokat szállítottunk kamionokban, bújtatott módon alkoholexportként a Szovjetunióba. A rendszerváltozáskor, amikor megszűntek ezek a vonalak, egy pillanat alatt roskadt össze a rendszer, és jött a felszámolás, én is munkanélküli lettem.

Halmosi Zoltán

– *Meddig tartott talpra állnod?*

– Néhány hónapig kaptam segítyt, míg kitaláltam, mihez is kezdjek. Ekkor lett igény arra, hogy a magánosított mezőgazdaságot gépesítsék, de ehhez nem állt rendelkezésre megfelelő forrás, így nyilván még elfogadható minőségű és megfizethető árú eszközökre volt szükség. Ennek jegyében az akkori Nyugat-Németországból hoztam be kisebb mértékben új, nagyjából használt gépeket, melyeket szervizelés után értékesítettünk. Ez is gyorsan felfutott, jól ment. Néhány év elteltével azonban olyan lett, mint a dinnye, mert még a vaskúti időben ezzel is foglalkoztam. (Sőt, munkanélküliként is még egy ideig, mondván, addig csinálom, amíg jobbat nem találok.) Itt az volt a jó, hogy végre van valami, amit saját erőből, saját döntés alapján tehetek, hiszen korábban mindig az fájt, hogy a döntéseknél az elsődleges szempont nem a szakmaiság volt. Soha nem voltam párt tagja, ezért kétszer is elbuktam igazgatóválasztást. Így legalább a magam kockázatára, a magam tudásával dönthetem, ami vagy bejön, vagy nem. Itt már segítségemre volt a feleségem, aki korábban a Bácsfűsnál és a Hűtőházban dolgozott. Vállalkozásunkban a beszerzéssel és a műszaki résszel foglalkoztam, telephelyszinten ő működtette a céget, mely 1998-ig folyamatosan javuló eredményekkel működött. Emellett, hobbimnak is áldozva kis kitérőként az egyik ismerősömmel néhány évig motoros sárkányrepülőket építettünk.

– *Hogyan lettél a Duna Szálloda tulajdonosa?*

– Hivatkozhatnék arra az általam nem túl szeretett amerikai módszerre is, hogy 5-7 évente teljesen váltani kell, hiszen ha az ember valamit teljes erőbedobással, maximális lendülettel végez, akkor annyi idő alatt az összes ötletét meg tudja valósítani, és szinte kiég. Így, ha jól értékelhető eredményt akar felmutatni, teljesen más területen kell megtennie. (Részben ez igaz is, némely politikusnak is ajánlom a figyelmébe.) Amikor a tulajdonos állami vállalat felszámolásának végső állomásként 1998-ban meghirdették a szállodát, a Duna Vendéglátóipari Kft. utolsó darabját, családom és barátaim rábeszélésére indultam a műszakilag elavult, teljesen amortizálódott épület és a megromlott munkamorálú cég árverésén. Nehezen szántam rá magam, mert nem bíztam benne, hogy sikerül. Végül nyertem, úgy, hogy a pénz nem volt a zsebemben, így – a családi összefogás mellett – bankhitelt is fel kellett venni, aminek áldozatul esett az épület egy része is, az egykori „legendás” *Kakas presszó*, hogy a többi résszel boldogulhassunk. (Szerencsére 2005-ben a gyermekeim önállóan vissza tudták vásárolni.) Azért nem volt teljesen idegen tőlem ez a terület és az új feladat, ugyanis – mint említettem – apai ágon a rokonság 80%-a vendéglátásból és szállodaiiparból él. Úgy gondoltam, hogy ha már belevágtam, akkor célszerű ezt minél nagyobb lelkesedéssel és lendülettel, és ha egy mód van rá, hozzáértéssel is tenni. Korábban Vaskúton a vendéglátás egy részével is foglalkoztunk, volt ott egy protokollterem, ahova dőltek az emberek, hogy körülnézzenek és megkóstoljanak néhány jó bort. Az ott töltött tíz év alatt sok többletinformációt kaptam ebből.

– *Mindenképpen merész lépés volt a szálloda megvétele.*

– Kerestem a negatívumban a pozitívumot: úgy kellett csapatot építenem, hogy én vagyok az élen, miközben még nincs meg a kellő tudásom. Azért így mégiscsak jobb volt, mintha egy dörzsölt, zsvány, nagy tudású csapatot kell vezetni úgy, hogy ők vannak előttem. A tudás megszerzése érdekében elvégeztem a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem turizmus szakának másoddiplomás képzését, ami szakmai kapcsolatépítés szempontjából is fontos lépés volt. Nagyon sokat tanultam az oktatóktól és a csoporttársaktól, akik már az egyetemi évek alatt is ezen a területen tevékenykedtek.

– *Messziről indulva fokozatosan fejlesztetted többcsillagossá a szállodát, hitelek-ből, pályázatokból.*

A Duna Wellness Hotel megújult pompájában (Fotó: Molnár Attila)

– Amikor ávettem, a mínusz egyes szinten állt, mindössze két szobában volt fürdőszoba, az összes többinél a folyosón, illetve a még utolsó – szerintem elhibázott – állami fejlesztés során az oldalszárnyban, két szobában középre, a falra, nyitott tetejű zuhanyfülkéket építettek be, a vécé viszont maradt kint. Így aztán a pára szépen be is terítette a szobát tusoláskor. A régi dolgozók azt mondták, hogy az épület statikai jellege, felépítése nem engedi meg, hogy minden szoba komfortos legyen, fürdőszobával, vizes blokkal rendelkezzen. Ettől megijedtem, de beleástam magam az iratokba, és kiderült, hogy egyáltalán nincs így; többletmunkával, műszaki megoldásokkal megvalósítható. Az első hónapok állapotfelmérését követően 1999-től elkezdtük a fejlesztéseket, néhány szobába próbaként beépítettünk fürdőszobát és vécét, hogy a gyakorlatban lássuk, elképzeléseink miképp valósulnak meg, akár az egész épületre vonatkozóan. A többi részen is rendet raktunk, így már abban az évben sikerült eljutnunk két csillagig. Ezután kisebb szünetet tartottunk, hiszen a családom megélhetésére is gondolnom kellett. Már a vásárlás is túlerőltetett minket, a fejlesztéseknél pedig csak annyit tudtunk előrelépni, amennyit a forgalomból származó bevétel engedett a folyamatosan meglévő hitel mellett. Szerencsére 2001-ben kiírtak egy olyan pályázatot a Széchenyi Terv keretében, amelyre az egész anyagot magam írtam és vittem végig, mert akkor még nem voltak pályázatírók, mint manapság, ezzel is költséget takarítottam meg. Ennek köszönhetően nagy ugrást hajtottunk végre a hotel és egyben a város életében is, létrejött egy

immár három csillagos szint, aminél egy időre meg kellett állnunk. Azért kisebb mértékben így is folyamatosan fejlesztettünk: kialakítottunk két szobát mozgáskorlátozottak számára, lifttel együtt.

A wellness központ megnyitásával 2003-ban új szolgáltatást honosítottunk meg Baján, az országban is az első öt között létesült, még maga a szó is eléggé ismeretlen volt, így egy plusz feladatot vállaltunk, hogy megismertessük a wellness fogalmával, kultúrájával az embereket. Mindenképpen szükség volt valami újra, többletre a magasabb minősítéshez, és akkoriban látszott, hogy ez lesz a jövő, így a családdal megbeszélve döntöttünk mellette. Hogy jó döntés volt, bizonyította: egy év múlva olyan szállodák jöttek megnézni, melyek korábban utcahosszal előttünk jártak. Ezt a részleget az egykori kazánház helyén létesítettük, ahol még ott voltak az öntvény szenes kazánok, és fölöttük denevérek lógtak. Félttem, hogy mi lesz velük, hiszen már akkor is védettek voltak, szerencsére, ahogy elkezdtünk ott mozogni, maguktól elmentek. Ez a folyamatosan fejlesztgetett wellness központ fontos része szolgáltatásainknak, mely szükséges ahhoz, hogy a szálloda minősítése ott legyen, ahol kell.

– *Idővel az oldalszárnyra húztatok meg szinteket. Miért volt ez szükséges?*

– A fejlesztések mindig szobaszám-csökkenéssel jártak, mert pl. sok szobának nem volt meg az előírt alapterülete, így össze kellett vonni. Úgy kezdtük, hogy a főszárnyban faltól falig, az épület teljes hosszában kibontottunk mindent, egy légtér volt, ilyen nagy belső átalakításokra volt szükség a magasabb csillagszám eléréséhez. Egy

alkalommal tudtuk növelni a szobaszámot, amikor a konyhai rész földszintes épületnyúlványára – nagy statikai megerősítéseket követően – ráépíthettünk két emeletet, így 2×2, azaz 4 szobával gyarapodtunk. Az eredetileg több mint 50-ból mára így is csak 41 maradt.

Miután 2003-ban elértük a három csillagot, közel egy évtizedig gyakorlatilag csak a szinten tartás, illetve kisebb beruházások zajlottak, pl. a wellnesshez kapcsolódóan a belső udvaron is kialakítottunk egy medencét. Nagyobb lépés 2012-ben történt, amikor egy energetikai pályázatnak köszönhetően a régi nyílászárókat hasonló külsejű, de új, fa keretű (az örökségvédelmi előírásoknak megfelelő), háromrétegű üveget tartalmazó, energetikailag kiváló ablakokra cserélhettük, a lapostető teljes hosszára pedig napkollektorok kerültek. A következő, látványos fejlesztés 2014-ben, szintén pályázati támogatással történt, ennek célja az volt, hogy 2 év alatt elérjük a 4 csillagos minősítést. Itt már olyan minőségi javításokat kellett végezni, amelyek az előírt feltételrendszerhez igazodnak. Ekkor kapta vissza a mostani barna-sárga színárnyalatot az épület, kikaparásztuk a zöld festés alatt az eredeti színmintákat, és azok alapján készült a jelenleg is látható külső. A munkálatokban nagyon sokat segített az idejekorán elhunyt *Fábik Zoltán*. A magasabb szintre lépés folyamatában újult meg az előtér, illetve az étterem stukkós formája is. Nagy gondot fordítottunk a hotel belsőépítészetére azzal a céllal, hogy az egységes kép a régi elemekkel megmaradjon, ugyanakkor érződjen a fejlődés is. Ebben már lányaim, *Brigitta és Judit* voltak a kezdeményezők és stílusformálók.

– *Az étterem elnevezése (Pacsirta) az egykoron városunkban forgatott filmre utal?*

– *Ranódy László* 1963-ban forgatta *Baján* a *Pacsirtát*, részben a szálloda éttermében, a színészek itt is laktak. Kezdeményezésemre *Schmidt Toncsi* szervezésében 2007. június 6-án először levetítettük a filmet, majd közönségtalálkozó következett *Töröcsik Marival* (aki csak egy epizódszereplő volt) és a címszereplő *Nagy Annával*, ugyanis már csak ők ketten éltek a színészek közül. A nyilvános részt követően *Toncsival* közösen még egy vacsora keretében elbeszélgettünk a művésznőkkel, és örök élményem marad, ahogy visszaemlékeztek a forgatás hátterére is. A kapcsolat később is megmaradt velük, *Nagy Anna* többször is járt nálunk, a névadó ünnepségen is mondott pár szót. *Töröcsik Mari* engem kért meg, hogy szervezzem meg férje, *Maár Gyula* filmrendező hamvainak

Tolcsay László is zenélt már „a Dunában”

a *Dunába* szórását. Ez onnan indult, hogy a találkozó után néhány évvel *Mari* felhívott, hogy ő *Egerbe* megy forgatásra, *Maár Gyula* nem kíséri el, de velemi házukba sem akar menni, inkább *Bajára* szeretne jönni pár napra, fogadjuk-e. Ittléte alatt számtalanszor leültem vele a teraszon beszélgetni, hihetetlen élmény volt ezzel a nagy tudású, értelmes emberrel. *Mari* lekísérte, majd érte is jött, így ő is kétszer megfordult nálunk. Akkor hangzott el *Maár Gyula* szájából az, hogyha meghal, a hamvai *Dunába* kerüljenek, *Töröcsik Marié* meg majd a *Tiszába*, és valahol találkoznak.

– *Az épületben több különböző speciális terem is található.*

– A wellnesshez jól kapcsolódik a konferenciaturizmus, ezért immár öt, különböző méretű teremből álló konferencia-helyszínt alakítottunk ki. Ennek részét képezi egy reprezentatív protokollterem, a *Bartók-terem* létrehozása is, a szálloda épületéből kiugró, *Sugovicára* néző, félköríves részen. Az elején látszott már, hogy ezekre nagy szükség van, és kereslet arányában nőtt a számuk. Első ütemben a *Derso terem* jött létre, egyik elődünk egyik fia tiszteletére, aki *Deutsch* néven született, *Dezső Alajosra* magyarosított, majd *Derso* néven lett világhírű karikaturista. A félemeleten a *Türre-terem* helyezkedik el, van még a *Jelky* és a legújabb, a *Pool-bár*, amelynek helyén korábban kozmetika volt, még előbb a *Kakas mosdója*. A gyerekeket a *Gilice* játéksarok várja az étterem közelében.

– *A munkálatok közben feltehetőleg középkori eredetű nyomokat találtak.*

– Bő tíz évvel ezelőtt a melléképületnél kisebb karbantartást végeztünk, melynek folyamán kongó hang hallatszott alulról,

ami arra utalt, hogy ott valami üreg van. Találomra feltörtük egy helyen a betont, és egy kis földréteg alatt falazott boltívet találtunk, amelyet szintén áttörtünk. Az üreg törmelékkel volt tele, amit kiszedvén láttuk, hogy az 20. századi, azaz legfeljebb száz éves silt és más hulladék. Lejutván az aljára, nem találtunk semmi nyílászárót, csak egy bebetonozott kürtőt, így nem tudni, mi lehetett ez. A kihívott szakemberek azt mondták a téglalap alapján, hogy ez feltehetőleg török kori, de többet ők sem tudtak megállapítani az eredetéről. Elhelyezkedése alapján valahol az egykori *bajai palánkvár* külső és belső határán találtuk. Rendbe hoztuk, készítettünk egy lejáratot, és alkalmi rendezvényhelyszíneként használjuk, azért kímélve.

– *A terasz oldalsó része immár beüvegezett, ezáltal négyévszakos használatú. Ez hogy jött?*

– Ezt is még *Fábik Zolival* álmotdunk meg és vittük végig, de nagy harcot kellett vívni az örökségvédelemmel, hogy az ötletből valóság is lehessen. A hivatal egyik kecskeméti munkatársa nagyon nem szeretne volna ezt, de én láttam a budai vár oldalában, a *Clark Ádám* térnél egy hasonló megoldást, ennél nagyobb helyen, és azt gondoltam, ha ott lehet, akkor itt, ráadásul oldalt, miért nem? Hosszas csatározás után végül egy másik szakértő engedélyezte.

– *Az idők folyamán a már említetteken túl ki mindenki fordult meg a szállóban?*

– Nagyon sokan voltak, nem is tudnék most mindenkit felsorolni, csak kiragadok néhányat. Még az 1998-as halfőzés idején itt szállt meg *Puskás Öcsi* bácsi a feleségével az erkélyes szobában. Jöttek a fotósok, hogy onnan szeretnének képeket készíteni.

Mondtam, hogy foglalt, de megkérdezem Bözsi nénit, ha engedi, akkor minden további nélkül. Felmentünk, bekopogtam, és beleegyezett. A szobából kijöve megjegyztem a fotósoknak, hogy ha tudták volna, kinek a szobájában jártak, lehet, hogy az érdekesebb lett volna, mint a rendezvény...

Évekig helyet adtunk az *Idill Jazz & Blues Napoknak*, melyek keretében fellépett, ill. vendégünk is volt *Charlie, Tolcsvay László, Benkó Sándor* két alkalommal is. Valamikor a 2010-es évek elején, egy júliusi szombaton jöttem be szokás szerint, rövidnadrágban, lazán, szemben jött le a lépcsőn egy hasonlóan öltözött úriember, és meghallottam, hogy a recepciónál az igazgatót kereste. Odamentem, félrevonultunk, és közölte, hogy ő *Karl-Heinz Lambertz*, Belgiumból jött, ahol a német nyelvközösség miniszterelnöke. Teljesen magánemberként van itt, nem szeretné, ha kitudódna a jelenléte, és bárki keresné. Azért jártak Baján, mert a felesége garai születésű sváb lány, és rokonlátogatóba jöttek.

– *Van újabb fejlesztés a tarsolyodban?*

– Mindig van és lennie is kell, mert az öselmélet szerint szinten tartani csak rövid ideig lehet, vagy előre, vagy hátra fog elindulni a rendszer. Mi természetesen előre szeretnénk. Az udvar végén található melléképületnél, a telekhatárig a terület beépítése szerepel terveinkben, szolgáltatásbővítéssel. Erre pályázatot várunk. Emellett fönt még szintkiegészítéssel a szobák számát szeretnénk növelni.

Baja vízparti város, sok kiváló természeti adottsággal. Az élményszerű fürdőzés, valamint a sportolás igénye azonban komolyabb fejlesztéseket kíván. Az ehhez szükséges élményfürdő és sportuszoda építéséről döntött a kormány, ennek első lépéseként megkezdődött a tervezés és előkészítés. Ennek alapvető feltétele a termálvíz.

Sok éve foglalkozom a Baja számára is fontos termálvíz kérdésével és az ezzel összefüggő fürdőfejlesztéssel. 2008-ban egy előzetes geológiai felmérés eredményeit felhasználva kutató fúrás történt. A tervek szerint triász kori mészkő megtalálása volt a cél, amelyben valószínűsíthető a termálvíz. Sajnos a fúrás meddő lett, viszont nincs mindenre válasz. A mai napig nyitott kérdés, hogy hány millió évvel későbbi rétegben, és hány méterrel korábban állt meg a fúrás valahol a jura és kréta határán, a triászt el sem érve.

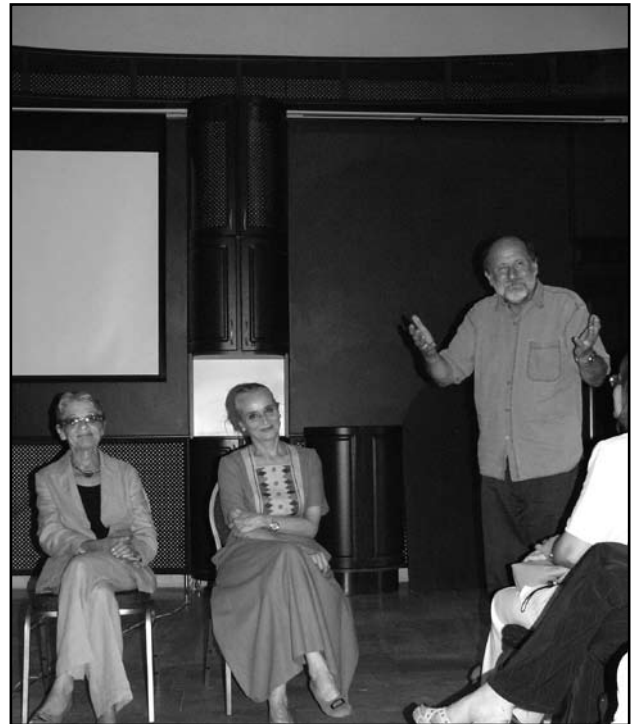
Öt évvel ezelőtt segítséggel bejutottam az utóbbi 70 évben Magyarországon végzett szénhidrogén-fúrások adatbázisába. Itt megtaláltam a lehetőséget, Bajától 15 kilo-

méterre kiváló minőségű 60 °C-os karszt termálvíz található. A mai technikával a termál távvezeték építése megoldható, a fejlesztési területre kijelölt Petőfi-szigetre bevezethető. Erre alapozódhat a lendő élményfürdő, amely így négy évszakos lehet. A sportuszoda szintén alapvető fontosságú városunkban, ahol sok úszó tehetség nevelődött. A most folyó tervezést követően lehetőség nyílna az „Úszó nemzet” program keretében 50 méteres sportuszoda építésére is.

– *A szállodán kívül két másik, téli sportokhoz kötődő ügyszög is közöd volt-e van.*

– Azt, hogy a Szentháromság téren legyen műjégpálya, én álmodtam meg, de kellett *dr. Révfy Zoltán* akkori polgármester kedvező hozzáállása is. Egy megbeszélésen, 2006 őszén elé tártam 4 színes fotót egy jégpályáról, mely egy német város a miénknél kisebb barokk főterén volt. Mondtam, hogy ezt itt is megvalósíthatnánk. Rövid egyeztetés után jóváhagyták, és 2007. november 3-án megnyílt a Szentháromság téren a műjégpálya. Néhány év után leköltözött a Petőfi-szigetre, egy sátorba, innentől kezdve nem volt közöm hozzá, de a látókörmében maradt. A működtetéshez szükség volt egy jégkorong sportegyesületre, amely mára odáig jutott, hogy a TAO-pénzeknek köszönhetően belevágott egy állandó, többfunkciós csarnok építésébe, mely tudtommal 8 hónapig jégpályaként üzemel, nyáron egyéb módon hasznosítják.

A másik a műsípálya. A Monostori úton található egy 1 hektáros telkünk, melynek adottságai (kb. egyharmad hektáros tó, ugyanennyi részben ősfás, részben már park jellegű háttér és egy lejtő) adták magukat. Mivel a hó manapság már ritkaságszámba megy, ezért egy 4 évszakos, műanyag borítású, 50 méteres pálya készült. Ez bőven elég arra, hogy az alapokat megszerezzék, az öltözködéstől a pályára lépésig megtehessek a gyerekek, vagy akár a felnőttek is. Eléggé elhanyagolt terület volt ez, amelyet mindenképpen rendbe kellett tenni. Elsősorban az unokák miatt gondoltuk ezt, de aztán túlnőtte magát és mindenki számára elérhető.

A *Pacsirta*-film szereplői, *Törőcsik Mari* és *Nagy Anna* a felejthetetlen *Schmidt Antal* társaságában, 2007-ben

– *Családod is részt vesz a szálloda életében.*

– A legnagyobb fejlesztési projektünk jelenleg a generációváltás, ami nálunk jól megy: két lányunk a tanulást és szakmai tapasztalatszerzést követően hazatért Bajára, és a szálloda napi, operatív ügyeit már ők viszik, de fontos volt, hogy az átmeneti időben a feleséggel közösen még a segítségükre legyünk. A hotelt *Judit*, az éttermet és a konyhát *Brigitta* vezeti, de természetesen van átjárás a kettő között, besegítenek egymásnak, hiszen hullámzóak a feladatok. Öt unokám van: két fiú, három lány, akik maguktól érdeklődnek az itt folyó dolgok iránt. Mivel mindkét család a szomszédságban lakik, naponta átsétálnak, alkalmanként kisebb feladatokat el is végeznek.

Aktív nyugdíjas vagyok, minden nap bejövök, körülnézek, már az is megnyugvással tölt el, ha nem látok hibát, nincs baj, de mindig akad feladat. A nagy döntésekkel, pályázatokhoz kapcsolódó teendővel máig én is foglalkozom. A napi munkák alóli tehermentesítésnek köszönhetően felszabadult időmmel megpróbáltam jól gazdálkodni, többet utaztam, 2016 óta minden évben igyekeztem eljutni valahova.

– *Tavaly két alkalommal is „egzotikus” helyen jártál – igaz nem turistaként.*

– Belevágtam egy újraerdősítési programba Madagaszkáron. Több mint tíz éve foglalkozom paulownia fával, a szálloda Pool-termében található bútorzat, ill. a

szauna is az általam idehaza ültetett erdő hozadéka. Erről a tevékenységről megjelent több írásom az interneten, amit olvasván több országból, köztük Madagaskárról is megkerestek, hogy segítek nekik. Hosszas szervezés után, hivatalos meghívó és – a vírushelyzet miatt – külön kormányengedély birtokában tavaly januárban beutaztam a szigetországba. Készítettünk referenciailletvényt, génbankot, megtanítottam a helyieket sok mindenre, pl. a tisztaságra is, hogy ne dobják el menet közben azt, amire már nincs szükségük. Nagyon vigyáztak rám, mondták, hogy ne menjek egyedül sehova, mert fehér emberként célszemély lehetek, de semmi bajom nem történt. Összességében nagyon jó embereket ismertem meg, akik sokat tanultak. Első utamnál, februárban még zebuval (helyi, sokoldalú hasznosítású állattal) szántottunk; látszott, ahhoz, hogy nagyobb eredményt tudjunk elérni, léptéket kell váltani, ami csak gépesítéssel lehetséges, ehhez több segítséget is kaptam. *Dr. Renner Tamás*, a Renner Bt. műszaki igazgatója felajánlott egy traktort erre a célra. A FitoHorm Kft. egy köbméternyi tápanyagot küldött a madagaszkári növények jobb fejlődésének támogatására, kifejezetten az ottani klimatikus viszonyokra összeállítva. Emellett sikerült egy konténernyi további, kitűnő állapotban lévő munkagépet is beszereznem, melyeket konténerbe rakva hajón küldtem el, december elején oda is ért. A beindításukhoz,

Egy újjító kezdeményezés: a főtéti műjégpálya

használatukhoz, az emberek oktatásához újra szükség volt rám, így kiutaztam másodszor is, ennek köszönhetően életemben először a születésnapomat, a karácsonyt, a szilvesztert-újévet a családomtól távol, különleges körülmények között töltöttem. Hazatértem óta online tartjuk a kapcsolatot.

A sikerek láttán megnőtt a támogatási kedv, a Külgazdasági és Külügyminisztérium segítette, kifizette a szállítási költséget, a Hungary Helps pedig rávett,

hogy adjak be egy pályázatot, mellyel felgyorsíthatjuk a programot. Mondtam, hogy a gépesítés már jól halad, de szükség lenne olyan sejtiszövet-laborra, mellyel szaporítóanyagot lehetne nagy mennyiségben előállítani. Erre írtam egy pályázatot, és a három ütemre bontott fejlesztés első szakaszára elnyertem a támogatást. Így most labort kellene építeni kint – azaz ez nem lezárult, hanem jelenleg is zajló, folyamatos program. ■

„A Földet... unokáinktól kaptuk kölcsön”

Gondolatok a Föld-napi fotókiállítás kapcsán

Lex Orsolya

■ Negyedik alkalommal rendezték meg öt Baja környéki természetfotós kiállítását, amelynek alapötlete *Kammermann Péter* tájegységi fővadásztól származik. A szervező-ötletgazda célja minden alkalommal az, hogy a kiállított képek segítségével bemutassák Baja és környéke természeti értékeit az öt fotós szemszögéből, ha úgy tetszik, objektívén keresztül. Kiváló lehetőséget nyújtott erre az idei esztendőben is a Föld napja, mely jeles nap már-már hagyományosnak mondhatóan a kiállítás megnyitásának napja is. A szervezők nem titkolt célja a szemléletformálás, figyelemfelhívás a környezet- és természetvédelem fontosságára! Az előszűrészt követően a legjobbnak ítélt képeket állították ki, ezek készítői *Willi Mónika*, *dr. Bleier Norbert*, *Bakó Csaba*, *Molnár Attila* és *Schneider Viktor* voltak.

Az ideai helyszín igazán formabontó volt, hiszen a képeket Baja egyik legszebb, legkülönlegesebb pontján a Szentháromság téri Sugovica sétányon helyezték el. E helyen ötvöződnek azok a dolgok, amelyekről Baja igazán csodálatos város: az épített környezet és a belvárosba bekanyarodó természetes víz harmóniája. Baja és környéke bővelkedik természeti értékekben, a víz és az ártéri-homoki erdők remek terepet nyújtanak fotósok, természetjárók számára.

Az öt ideai kiállító avatott szemmel tárta elénk mindezt, s képeiknek köszönhetően néhány pillanatra mi is ott érezhettük magunkat a mindnyájunkat körülölelő természetben. Hajlamosak vagyunk a minden napok forgatagában elfelejtkezni a természetről, a teremtett világról, így hálás szívvel mondunk köszönetet a kiállítóknak

és szervezőnek, hogy képeik segítségével megállították teremtett világunk egy-egy csodás pillanatát.

A kiállításon szereplő minden fotós a szívének talán legkedvesebb tematikájával volt jelen, mely témák szépen kirajzolódtak kiállított képeiken. De legyen szó bármiről, nagyvadról, madarakról vagy az éjszaka sejtelmes világáról, mindegyik látásmódból egyöntetűen a természet szeretete és tisztelete sugárzik.

A szervezők, kiállítók tervei között szerepel, hogy a jövő évi, ötödik (kisjubileumi) kiállításon szeretnének lehetőséget biztosítani ifjú bajai természetfotósok számára is. Mivel 2023-ban szombatra esik majd a Föld napja, ezért összefogással nagyobb szabású rendezvénnyel szeretnék ünnepelni ezt a jeles dátumot. *(Képek a 23-24. oldalon)* ■

A polgármester névváltoztatása

Sarlós István

■ Baja 1931. augusztus 20-án ünnepelte a szerb megszállás végének 10. évfordulóját. Az 1918-21 közötti megszállás alatt az új hatalom a Baját és környékét a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz akarta csatolni, e szándékának jogi alapját a Baján élő soknyelvű délszláv nemzetiségek adták. A párizsi békekonferencia elé került egy tanulmány, amely a bajai temetőkből található délszláv nevek segítségével kívánta bizonyítani, hogy a város egykoron szerb nemzetiségű volt, azaz átcsatolható a születő délszláv államhoz. A szerb tanulmányt természetesen megcáfolták, e cáfolat szerzője *dr. Vojnics Ferenc* polgármester volt, akinek ezután menekülnie kellett a megszállók elől. *(A megszállás idején a szerbek a város élére az új hatalommal együttműködő Dolinka Vazult állították – a szerk.)*

A párizsi békekonferencia végül a belgrádi katonai konvencióban meghatározott kérdéses hovatartozású területek északi részét, így Baja várost is Magyarországnak ítélte, de a megszállás emléke még évtizedekkel később is élenként él az emberekben, így az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum „tagadására” és a jövőbeni esetleges félremagyarázások elkerülése végett 10 évvel a megszállás után egy erős névmagyarosítási hullám kezdődött, amely Baja szabadkai származású polgármesterét is elérte.

„14.301/1931 kig. [közigazgatási]

tárgy: *dr. Vojnics Ferenc* névmagyarosítása.

Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr!

Dr. Vojnics Ferenc polgármester, bajai lakos kérelmét, amely saját és *kk.* [kiskorú] gyermekei családi nevének *Borbíró* családi névre leendő magyarosítását kérelmezi, mellékleteivel együtt tisztelettel felterjesztem azzal, hogy kérelmét a magam részéről is a legmelegebben pártolom.

Tekintettel arra, hogy *Baja város f.* [folyó] évi augusztus hó 20-án ünnepli a szerb megszállás alól történt felszabadulása 10 éves emlékét, tiszteletteljesen kérem Nagyméltóságodat, hogy e kérelmet, mely már egyik gyümölcse az ez alkalomból lelkesen megindult és szép sikerűnek ígérkező névmagyarosítási mozgalomnak, olyképpen méltóztassék kedvező elintézésben részesíteni, hogy a névmagyarosítást is a többi bajai kérelmezőjével együtt a hivatalos lap augusztus 20-iki száma hozza nyilvánosságra és hogy e tömeges névmagyarosításban

rejlő nemzeti érdeket példaadó cselekedetként kiemelni kegyeskedjék, úgy a hivatalos lapban, mint az egyes névmagyarítást engedélyező leiratokban.

Baja, 1931. augusztus hó 10.

[olvashatatlan aláírás] *polgármester-helyettes.*”

Minden névváltoztatást miniszteri rendeletben engedélyeztek, ezért a belügyminisztériumban megszámlálhatatlan hasonló ügy keletkezett, ezeket mind a VIII. osztályon kezelték és intézték. Az 1930-as években a belügyminisztérium a névmagyarosítási kérelmeket gyorsan elbírálta. A régi nemesi családnevek – mai szóhasználattal élve a kiemelt történelmi szerepet játszó családnevek, pl. Széchenyi – esetében a rokonság igazolását ellenőrizték, de a hétköznapiak mondható nevek esetében semmiféle akadályt nem gördítettek a változtatás elé. A Vojnicsról *Borbíró*-ra történő váltás rutinjeljárásnak számított, így postafordultával engedélyezték.

„14.651/1931.

v.i.sz. [vonatkozó iktatószám] *14.301/1931.*

Szám: 195.447/1931. VIII.

Baja Város Polgármesterének.

Baja város által a szerb megszállás alól felszabadulás tizedik évfordulója alkalmából indított névmagyarosítási mozgalom keretében dr. Vojnics Ferenc József Szabadka városban 1879. évben született róm. [római] kath. [katolikus] vallású bajai lakos polgármester kérésére saját, valamint Pongrác-Gábor és Márta-Klára nevű kiskorú gyermekei családi nevét »Borbíró« névre változtatom át.

Felhívom, hogy erről [a] folyamodót a mellékelt okmányok kézbesítésével értesítse.

Mivel a folyamodó elszakított területen született és kötött házasságot, úgyszintén kiskorú gyermekei is ott születtek, az erre vonatkozó anyakönyvi kivonatokat és a folyamodó illetőségi bizonyítványát a névváltoztatás anyakönyvi feljegyzésének kieszközlése végett visszatartottam.

Budapesten, 1931. évi augusztus hó 12-én.

A miniszter helyett:

[olvashatatlan aláírás], *államtitkár.*”

A miniszteri rendelet megküldése után az államközi hivatali ügyintézés útjára lépett a névváltoztatási kérelem. Vojnics Ferenc és gyermekei számára az új személyazonosító dokumentumok beszerzése elsődlegesen a Jugoszláv Királyság szabadkai anyakönyvi hivatalának ügyintézési sebességén múltott. A helyzetet tovább bonyolította, hogy Vojnics Ferenc születésekor, 1879-ben még csak egyházi anyakönyvezés volt, ez számított

Vojnics (Borbíró) Ferenc ifjabb korában

a hivatalosnak. Az 1894. évi XXXIII. törvény értelmében gyermekei születésekor – 1895. október 1-től – már állami (polgári) anyakönyvet vezettek, azaz a hivatalos iratok begyűjtése nem volt egyszerű folyamat. Az új születési anyakönyvi kivonatokat csak a teljes névváltoztatási folyamat lefuttatása után állították ki, ezek után kaphatta meg a többi személyazonosító okiratot a kérelmező. A két világháború között a magyar–jugoszláv kapcsolatok sohasem voltak kimondottan jók, így a két hivatali apparátus közötti súrlódások tovább növelték az ügyintézés sebességét. Mindent egybevetve a történet közel egy évig húzódott!

„12.686/1932.

Tárgy: *Vojnics Ferenc József bajai l.* [lakos] névváltoztatása.

Baja város polgármesterének.

Utalással az 1931. évi 195.447 szám alatt kelt rendeletemre a visszatartott okmányokat a névváltoztatás anyakönyvi feljegyzése után a folyamodó részére való kézbesítés végett csatoltan megküldöm.

Budapest, 1932. évi július hó 20-án.

A miniszter rendeletéből:

[olvashatatlan aláírás] *miniszteri titkár.*”

Az augusztus 1-én érkezett belügyminisztériumi levelet a bajai polgármester augusztus 3-án vette át, így hivatalosan ettől a naptól a neve *dr. Borbíró Ferenc József*-re változott, és aláírásaiban innentől kezdve már ezt használta.

„*Névváltoztatásom elszakított területen való anyakönyvi feljegyzése után 5 db eredeti okmányom átvételét elismerem.*

Baja, 1932. augusztus 3. Borbíró Ferenc.” ■

Apáról fiúra...

Népszokások szövegeinek nyelvi sajátosságai a változások tükrében

1. rész

■ **CSORBA MELINDA LILLA** a Bajai III. Béla Gimnázium kitüntetett végzős tanulója, az Édes anyanyelvünk országos nyelvhasználati verseny és más tanulmányi versenyek győztese, illetve eredményes résztvevője. Alábbi dolgozata eredetileg az országos középiskolai tanulmányi verseny (OKTV) 2. fordulójához készült pályamunka volt, amellyel szerzője iskolájában a 2021/22-es tanévben elnyerte a legjobb gyakorlati célú szóbeli vagy írásbeli megnyilvánulásért odaítélhető Gondán-Horváth-díjat. Írását szerkesztett, rövidített változatban, két részletben, eredeti hivatkozásai nélkül közöljük (a szerk.)

Csorba Melinda Lilla

■ Változás

Bizonytalan, állandóan és nagy sebességgel változó világban élünk. Minden folyamatosan átalakul, megújul körülöttünk. Mindig valami eltűnik, véget ér, de ezzel egyidejűleg vagy épp ennek következményeként valami új kezdődik, hogy pótolja a régit. Tehát a változás összetett dolog. Rengeteg következményt is von maga után, sok esetben például további lehetőséget vagy szükséglet változtatásra, hiszen az újhoz való alkalmazkodás is gyakran további módosításhoz vezet. [...]

A változások két fő típusba sorolhatók. Természetes módon, maguktól is cserélődnek dolgok, ezt alig vagy egyáltalán nem tudjuk befolyásolni. A másik fajta az, amelynek szemtanúi vagyunk politikai, társadalmi vagy egyéb területeken, beleértve a magánéletet is. Ezek olyan változások, amelyek felett az ember bizonyos fokú kontrollt gyakorolhat, és amelyeket saját maga vagy mások irányíthatnak. A folyamat akár lehet teljesen önkéntes is, különösen akkor, ha valamilyen személyes indíttatások támogatják. Ilyenkor a jövő, a cél

érdekében szándékosan változtatunk.

A változás szerepe a nyelv életében; a nyelvi változás

Nyelvünk is folyamatosan változik, megújul. Minden új generáció hozzátesz valami újat a szülőktől, nagyszülőktől eltanult nyelvhasználatához, olykor elvesz belőle, mindenesetre állandóan frissül. A nyelv kettős (az átalakuló valóságot tükröző és a hagyományörző) funkciója az állandóság és a változás egyensúlyát teremti meg a történeti fejlődés során. „A hagyomány terminus nem önmagában, hanem a hagyomány és az újítás egységében, fogalomparként számít terminus technikusnak a történeti nyelvtudomány alapelvei között. A nyelv története nem más, mint megmaradás és változás.” (Gallasy Magdolna: Szöveg és hagyomány. In: Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában. Szerk. V. Raisz Rózsa – H. Varga Gyula. Eger, 1998. 179.)

A nyelvek lényeges tulajdonsága a változandóság. A nyelv alapjait tekintve is variációk (nyelvjárások, rétegnyelvek, életkori csoportok stb.) összességüként létezik, a vál-

tozások innen indulnak ki. Ez, hogy a nyelvek többségének egyszerre megannyi változatát beszéljük, az egyidejű változatosság fogalma. Ennek következménye valamennyi idő elteltével a történeti változatosság, melyet a történeti nyelvészet kutat. Az ezzel foglalkozó nyelvészek azt elemzik, hogy a nyelveket a múltban hogyan beszéltek, mely nyelvek állnak rokonságban, és a ma beszélt nyelvek hogyan alakultak ki. A társadalomnyelvészet (szociolingvisztika) pedig azt vizsgálja, miért változik a nyelv, hogyan hat rá a társadalom és annak változásai.

A változás a nyelvhasználat természetes velejárója: az emberek közötti viszonyok állandóan átalakulnak, ezeket a módosulásokat pedig a nyelv is mutatja. Erre a jelenségre bevezették a *nyelvi változás* fogalmát: e folyamat során egy nyelv hangtani, alaktani, jelentéstani, mondattani és más jellemzői idővel módosulnak. „Nyelvi változás akkor következik be, amikor egy új nyelvi formát, amit addig csak egy kisebb csoport használt egy beszédközösségen belül, átvesznek a közösség más tagjai is, és a normaként elfogadják.” (Jennifer Coates)

A jelenség rendkívül sokoldalú és összetett: pl. új dolgok, új jelenségek, új fogalmak jelennek meg a társadalom életében, amelyeket meg kell neveznünk. Sokféle tényező idézett elő nyelvi változást a századok során. Manapság például a technológiai fejlődés is okozhat, de hasonló hatása volt a történelem során az ipari forradalmaknak is. Mindez viszont nem indokolja a nyelvi rendszer változását.

A nyelv több szempontból is formálódhat, különböző elemei alakulhatnak át. Egyes elemek könnyedén és gyorsan változnak, mások szinte állandóak maradnak. A *szókészlet* módosul a leggyakrabban és a leglátványosabban: dinamikus világunk állandóan új szavakat követel meg az új dolgok megnevezésére, de vannak kifejezések, amelyek előregszenek és kikopnak a mindennapi nyelvhasználatból. A *grammatikai rendszer* tartósabb, nehezebben átformálódó elem, bár a nyelvi jelek alkalmazásának és szerkesztésének módja is változik, de lényegesen lassabban. A *helyesírás* igen szilárd, ritkán változik, de azért hosszú idő elteltével nem marad érintetlen ez sem.

A nyelvi változás spontán módja mellett megemlítendő a tudatos *nyelvművelés* és a *nyelvújítás* is. A nyelvművelés jelenti a nyelvi normák és szabályok meghatározását, ezek terjesztését, az emberekkel való megismer-

Egy húsvéti népszokás: a kislejtés

tetését. Napjainkban legfőképp arra irányul, hogy a nyelv minél alkalmasabb legyen a mindennapi kommunikációra, gondolatainkat világosan, egyértelműen, árnyaltan közölni tudjuk, ki tudjuk fejezni magunkat. A nyelvújítás során a nyelv művelők (nyelvészek, írók, költők) beavatkoztak a nyelv életébe, és változtatásokat hajtottak végre, céljuk főleg a szókincs bővítése, az egységes magyar nyelv megteremtése, az idegen eredetű szavak helyettesítése és a stílusújítás volt.

Mindezen változások érintették a jeles ünnepekhez kapcsolódó népszokásokat és ezek szövegeit is. Dolgozatomban összefoglalom, milyen változásokat észleltem a szövegek nyelvi sajátosságaiban, hogyan alakultak át idővel a népi hagyományok, és hogyan módosultak velük együtt a szövegek különféle tulajdonságaikban, de legfőképp nyelveztükben.

Jeles ünnepeink és a hozzájuk kapcsolódó népszokások

A magyar népnek rengeteg jeles napja van, többségük igen régi eredetű, szerepük és jelentőségük, illetve a hozzájuk kapcsolódó szokások is sokat változtak. Léteznek *vallásos* és *világi* eredetű jeles napjaink. Az ünnepek jelentős része valamilyen szent tiszteléséhez vagy Jézus életének valamely állomásához kapcsolódik ugyan, de ezeknek is vannak nem vallási, hanem néphiedelmi és népszokásbeli vonatkozásai is.

Egyes ünnepeink általános érvényűek voltak, mások csak kisebb közösségeket, embercsoportokat érintettek (pl. a templombúcsú). Bizonyos szokások egy-egy falu minden lakójára kötelezők, voltak, mások csak bizonyos korosztályoknak, nemeknek, mesterségeknek szóltak.

Ősi hagyományaink az évszázadok során rendkívül sok hatásnak voltak kitéve. Vannak olyanok, amelyek már kikoptak a köztudatból, eltűntek vagy épp átalakultak, vagy a társadalom kis csoportjai emlékeznek csak meg róluk. Néha pedig már kifejezetten csak az idősebb generáció emlékezetében élnek. Ezeket ott is, ahol fennmaradtak, átértelmezik. Más szokásokat idegenből vettek át, és alakítottak sajátjukká. (Egyes szokásokban egyértelműen kimutathatók szláv, másokban a német nyelvterületről jött hatások, és felfedezhetők bennük keresztény és kereszténység előtti, sőt egészen az antik hagyományokig visszavezethető elemek is.)

Vannak ellenben egészen új hagyományok is. Például december 6-án a Mikulás megünneplése, illetve a karácsonyfa-állítás hagyománya csak az elmúlt száz esztendőben terjedt el országos szinten. Manapság az adventi koszorú meghonosodása számít új hagyománynak.

Modern kori Gergely-járók

Különböző jeles napjainkhoz sokszínű, érdekes, sajátos hagyományok, népszokások kapcsolódnak. Elsősorban az ünnepi, szertartásos szokások azok, melyek a kívülről szemlélők figyelmét magukra vonják, s elsősorban ezekre is gondolunk, amikor a népszokás szót halljuk. Hagyományaink több célt is szolgáltak: nemcsak az ünnepekről emlékeztek meg ilyenkor, hanem a társadalom életében is nagy szerepe volt a szokásoknak, összehozták az embereket, a közös kultúra és hagyományok megerősítették a nép összetartozásának érzetét.

Az ünnepnapok elkülönültek a hétköznapoktól, a munka és pihenés határozottan elvált egymástól. A nagyobb egyházi ünnepek (*karácsony, húsvét, pünkösd*) eltérő magatartást, viselkedést is megköveteltek: munkatiltalom, kötelező templomlátogatás, bizonyos ünnepi ételek fogyasztása és megszabott népviselet jellemezte ezeket a napokat. A közös munkákat lezáró nagy mulatságok is lényegesek voltak: *aratókoszorús felvonulás, szüreti bál* és *disznótör*. Ezek mellett nagy jelentőséggel bírtak az emberek életét érintő saját, egyéni életfordulók szokásai is (pl. keresztelők, lakodalmak).

A népszokások döntő hányada a naptári évhez fűződik. Az ünnepek legnagyobb részének időpontja kötött (az év konkrét napjához kötődik), egy részük a hold állásához kapcsolódóan évenként változik (pl. a húsvét és ennek függvényében a farsang, a bőjti időszak és a pünkösd). Az évszakok változásához, a napfordulókhoz, a mezőgazdasági munka egyes szakaszaihoz, állami és egyházi fontosabb dátumokhoz egyaránt meghatározott rítusok fűződnek. Az ünnepek meg nem ülése a hagyomány szerint súlyos következményekkel járhatott. Aki az előírásokat megszegte, azt a közösség megszólta, figyelmeztette vagy büntette.

Napjainkra a magyar népszokások jelentősen átalakultak. A földreform, a magyar mezőgazdaság átalakulása és technikai korszerűsítése, az iskolai oktatás fejlesztése, a népművelési és könyvtárhálózat kiterjesztése mind befolyásolói a folyamatnak.

A szokások terjesztésében a sajtó, az ipar és a kereskedelem ma már elengedhetetlen. Korábban sok ünnepi szokást a közoktatás és a tanítók terjesztették el (pl. *mendikálás* vagy *rekordálás*). Ezek adománygyűjtő szokások voltak az egyházi intézmények számára. Ugyancsak az iskolai gyakorlat hozta életre a *Gergely-járás* szokását. A paraszti hiedelmekre, elsősorban az időjárásjósló, varázsló eljárásokra a kalendáriumok gyakoroltak máig érezhető hatást, melyek szerepét a média vette át.

A városiasodás és a falusi közösségek felbomlásával megváltozott az életmód, és ez is az ünnepi alkalmak átalakulásához vezetett. Az egyén került a középpontba a közösség helyett, ezért ma fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapnak a kisebb, szűk családi körben megünneplést események (születésnap, névnap). A közösségi ünnepek színterévé főleg az iskolák, óvodák, munkahelyek, különféle intézmények váltak. A vallásosság, a rítusok, a bensőséges ünneplés helyett előtérbe kerültek a külsőségek (dekoráció, öltözet, ajándékozás).

Népszokások szövegeinek nyelvi sajátosságai

A népszokások többnyire sok változatos, színes elemből (szöveg, ének, tánc, gesztusok) állnak. A szokásokhoz fűződő költői formákat *szertartásos költészetnek* is szokták nevezni. Ezek közös jellemzője, hogy valamely népszokás keretében hangoznak el, gyakran cselekmény is kíséri őket. E költői szövegek formai szempontból is nagyon eltérőek lehetnek:

verses vagy prózai jellegűek, énekeltek vagy elmondottak, epikusak vagy líraiak, párbeszédesek vagy monológyszerűek stb. Az egész csoportot a formai megoldások változatossága jellemzi.

Formai szempontból a következő fő csoportokba osztályozhatók: *tulajdonképpeni rítusénekek*, gyakran epikus részletekkel, házaló, adománykérő jelleggel vagy anélkül. Ebbe tartoznak a téli és nyári napforduló rítusénekei, a *kiszejárás* éneke, a *villőzés*, a pünkösdi énekek, az emberi életfordulók rítusénekei. Vannak *varázsló*, *szerecsenkívánó mondókák*. Továbbá olyan szokásokat magyarázó, prózai szövegek, melyeket néha kötelezően elmondanak. Házaló szokásokhoz fűződnek két- vagy többszereplős, felelgetős köszöntő játékok is, általában valódi drámai cselekmény nélkül, ilyenek a *Gergely-járás*, *Balázs-járás*. Léteztek kántálások és rigmusok különösebb mimetikus mozzanatoktól mentesen is, erre jó példa az istvánozás, jánosozás. Léteznek többszereplős, mimetikus előadott drámai szövegek is: a misztériumjátékok, néhány farsangi játéktípus, a parodisztikus lakodalmi vagy temetési játékok.

A hiedelem- és szokáscselekmények hagyományosan kialakított rítusok és gesztusok, sokszor szöveg járul hozzájuk, a kimondott szó varázserejébe vetett hiten alapulnak. Bizonyos esetekben nemcsak költészetnek, hanem a művészi alkotások bemutatásának tekinthetők, így az előadásnak világosan meghatározott célja is van (pl. varázslás).

A népszokások költészete másik csoportjának viszont eredetileg is csak esztétikai funkciója volt: az ünnepélyes alkalmakat énekekkel, táncokkal, játékokkal kívánták széppé, emlékeztetessé, szórakoztatóvá és élvezhetővé tenni. Ez lett a sorsa idővel az egykori varázsénekeknek is. Ahol ma még éneklük őket, ott is már többnyire elfeledték régi babonás értelmüket, csak szórakoztatás, gyönyörködtetés céljából idézik fel őket.

A folklór egy csoportja a népszokásokhoz kapcsolódik (*szertartásos vagy rituális folklór*). A kutatóknak több gondja is akadhat a történetiséggel. Az egyik kérdéses szempont a szövegfilológia, ugyanis nehezebb a szövegek szóbeli továbbadása, mint az írott irodalmi szövegek esetében. Az alkotásokat a hagyományozódás eredendően meghatározza, a variálódás a folklór esztétikai törvényszerűsége. Az alkotási folyamatot az előadás követi, amely már rögtön kisebb-nagyobb módosulásokkal jár. A későbbi átvételhez, terjedéshez is hozzátartozik a szövegek átalakulása. A kérdést bonyolítja még, hogy idővel a folklór területére is behatolt az írásbeliség: a szövegeket elkezdték lejegyezni. Ennek köszönhetően vannak írásos emlékeink, így a hagyományok

Lucázás a decemberi télen

könnyebben visszakövethetők, de ehhez az a negatívum társul, hogy a szövegek elemzésekor egy megszilárdult, eredeti szövegállapotról kiemelt változatot vizsgálunk.

A műfajmeghatározás sem egyszerű, mivel az ilyen szövegek születése más feltételekhez igazodik, mint az irodalom műfajaié. Az alkotásokat néha a lírai vagy az epikus, időnként a dramatikus népköltészet csoportjába sorolják, de valójában ezek egyikbe sem illenek tökéletesen. Csoportosításuk sem egyszerű. Párhuzamosan használt megnevezések pl. a rítusének, rítusdal, szertartásos ének, szokásdal, szokásbetét, köszöntő ének, házaló-adománykérő ének, illetve népi dráma, dramatikus játék, népi színjáték, népi játék, folklórdráma stb.

A népszokások költészete gyakran igen archaikus; a varázsénekek esetében pl. a pontos ismétlés előfeltétele lehet a hatásosságnak. Ugyanakkor igen nagy az improvizáció lehetőségége is.

A szövegek rokonságot mutathatnak ősi imádságokkal, ráolvasásokkal, de a gyermekköltészettel, sőt a műköltészettel is. A szokás-szövegek sok elemből épülnek fel, funkcióik is különbözőek. Amikor házról házra járnak, szinte elmaradhatatlan lépés az engedélykérés: „Szabad-e pünkösdőlni?“, „Szabad-e regőlni?“ Ezután előfordul, hogy bejelentik jövetelük célját, bemutatkoznak, majd többnyire adománykérés és elköszönés után távoznak, de ahány falu vagy térség, annyi eltérő felépítést találhatnánk.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy e költői alkotásokat nem formai jellemzők vagy tartalom, hanem funkciójuk köti össze. A népszokásokhoz kapcsolódva azokat magyarázzák, a cselekedeteket szóval kísérik, vagy maguk is szerves részei a rítuscselekményeknek. Ha a népszokások változnak, változnak a hozzájuk

kapcsolódó szövegek is velük együtt, a szokás megszűntével pedig vagy eltűnnek, vagy funkciót változtatnak.

Borbála- és Luca-napi szokásaink

A téli évszakok jeles napokkal és színes népszokásokkal indultak a magyar falvakban. A Borbála-nappal (december 4.) kapcsolatos tiltó és javaslo eljárások többnyire országszerte ismertek, énekes és kántáló szokások azonban csak a Mura és a Dráva mentén népszerűek. E vidék a muraközi horvát kaj-nyelvjárás hazai területe, így következtethetünk arra, hogy a szokás a délszláv közvetítéssel került át hozzánk. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, amely szerint a horvátországi Muraközben a Borbála általánosan elterjedt és tartott falusi egyházi ünnep, melynek szokásai rokonságot mutatnak a magyar népszokásokkal.

A hazai adatokat nyelvi kettősség jellemzi. A *lucázás* és *borbálázás* szokásának integrálódása első ízben Gyékényesen és Kiskanizsán volt megfigyelhető. Ezeknek a magyar falvaknak a 19. század végén még volt számottevő délszláv lakossága is, tehát a két etnikum szokásainak volt alkalma fokozatosan összekeveredni. Mi átvettünk tőlük bizonyos elemeket, és beépítettük őket saját népi kultúránkba, ahogy ezzel párhuzamosan ők is inspirációt merítettek a magyar szokásokból. Eleinte külön élt a Borbála-napi horvát, illetve a Luca-napi magyar köszöntés. A borbálázás szövege azonban egyszer a horvát családoknál is magyar nyelvűvé vált, ugyanakkor a magyar lakosság átvette a borbálázás szokását. Így a két községben a borbálázás egyenlő értékű szokáshagyományként él a lucázással.

Nyelvi szempontból az asszimilálódás az iskola nyelvének hatására elsősorban az ifjú nemzedék körében indult meg, ők voltak a hagyományos köszöntések gyakorlói is. Ezért a fiatalok körében megindult a köszöntések

fokozatos magyarosodása, a különböző nyelvű szövegelemek és dallamok diffúziója.

A költőzködő magyar pásztorcsaládok közvetítésével kissé elterjedt, szétszóródott, egyre több szomszédos faluban honosodott meg a magyar lucázó az alábbi szövegváltozatokkal: „Luca. Luca kity-koty,/ Gelegenyé kettő,/ Náspola három,/ Pálinkát várom./ Ha nem adnak pálinkát,/ Levágom a gerendát./ Luca, Luca kity-koty, Kity-koty.”

A szöveg rendkívül egyszerű volt, a rövidke rímekbe faragott üzenet tömondatokból állt. Idővel néhány további elemmel egészült ki: „Luca, Luca, kitty, kotty/ Gelegenyé kettő, három,/ Száraz körtét várom!/ (Kiáltva) Ennek a gazdának annyi disznója legyen:/ egyik ólból kifusson, a másikba befusson, a harmadikba is jusson!/ Ennek a gazdának akkora disznója legyen, mint egy ház!/ Akkora szalonája, mint egy mestergerenda,/ annyi zsírja, mint a kútban a víz!/ Luca, Luca, kitty, kotty!/ Ennek az asszonynak annyi tojása legyen,/ mint az égen a csillag, mint a földön a kövecs!/ Luca, Luca, kitty, kotty!/ Ennek a lánynak akkora nyelve legyen, mint egy tepszi,/ úgy forogjon, mint a nagypénteki kereplő!/ Luca, Luca, kitty, kotty!/ Doktor, patika éhen haljon!/ A barmuk a zsirtól megfulladjon!/ A gazdaasszony sose lustálkodjon!/ Luca, Luca, kitty, kotty!”

1935-ben Volly István Zala megyében már ezt a hosszabb lucázó verset rögzítette. A kibővített változat elején megjelenik egy az első szövegre hasonlító részlet, majd jókívánások sorozata következik. Ez volt a Luca-versek végleges formája, a későbbi feljegyzésekben is hasonló szövegek jelentek meg. A „Luca, Luca, kitty, kotty” refrén minden lucázás során elhangzott, bármilyen változatot mondtak is el. A „kitty-kotty” hangutánzó szó arra utal,

hogy a Luca-napot általában a tyúkokkal kapcsolatos termékenységvarázslással hozták kapcsolatba. Észrevehető, hogy az igék zöme a mondatok végén kapott helyet.

A téli időszak legjelentősebb eseménye a karácsony. Az adventi készülés és a karácsonyi ünnepkör hosszú időszakot, utóbbi egészen pontosan 12 napot foglal magában. December 25-ével kezdődik, és egészen január 6-ig, vízkeresztig tart. Régen szinte mind a 12 napra jutott valamilyen népszokás: Krisztus születését dicsőítő (betlehemezés, kántálás), esetleg jókívánásokat tolmácsoló, egészségvarázsló (regölés, aprószentekelés, harsogtatás), illetve névnapköszöntő (istvánozás, jánosozás).

Karácsonykor Jézus születésére emlékezünk, ezt az ünneplést számos szimbolikus tárgy és cselekedet kíséri. A karácsony középpontjában régebben nem az ajándékozás és a karácsonyfa-állítás, hanem a meghitt hangulatú ünneplés állt, amit Jézus, a fény eljövele miatt tartottak. Az utána következő napokat a faluban nagy jövés-menés, vendégeskedés és sokféle énekes szokás jellemezte.

Betlehemezés

A betlehemezés több szereplős, dramatikus pásztorjáték. Hazánkban az első magyar szövegek a 17. századból származnak, iskolai előadás céljára készültek. A paraszti betlehemezés középpontjában a kifordított bundát viselő betlehemi pásztorok párbeszédes, énekestáncos játéka áll. A betlehemezők házilag készített, jászol vagy templom alakú betlehemet hordoznak magukkal díszletként. Volt példa élő szereplőkkel és bábok-

Betlehemezők a befogadó házában

kal előadott betlehemezésre is. Többségükben pásztorok, huszárok, betyárok és természetesen angyalok szerepelnek benne.

A székely népi betlehemes játékok részei őrzik leginkább a legősibb, történeti betlehemes játékok jeleneteit és sajátosságait. A Király vagy Huszár beköszönő részeivel kezdődik: „Dicsértessék Krisztus a magas mennyeiben... Egészséggel gazda, nyisd meg az ajtódat...” Ezután megjelenik Mária és József betlehemi szálláskeresése, ugyancsak recitatív részekkel. Majd az angyal bukkan fel a mezőn, a pásztorokat keltegeti, és Glória-kiáltással köszönti őket („Gloria! Gloria, in excelsis Deo!”). Elmondja Jézus születésének örömhírét, az újszülötthöz küldi őket. A pásztorok el is mennek, és ajándékokat adnak át a kisdednek. A betlehemezést adománykérő formulák zárják.

Később az Alföldön gyűjtött példákban néhol Heródes megjelenésével bővült ki a történet, a hagyomány Felföldön és a Dunántúlon való elterjedése után pedig az itt gyűjtött betlehemes játékoknak fontos eleme lett a komikum: a legfőbb humorforrás a süket, öreg pásztor mókázása és humoros szövegfélreértései voltak. A vidám darabokra jellemzőek a humoros betétek, megszólítások, nagy álomlátások és a szent kifejezések jámbor célzatú és egyúttal komikus félreértése. Az Angyalnak azonban minden játékban komolynak kellett maradnia.

Az előadásokat jellemzően strofikus népdalok kísérik, melyeknek elengedhetetlen eleme az angyali köszöntés és az ajándékvitel. Előfordul a táncdallam és a hangszeres zene is. Kezdetben résztvevői csak fiúk és férfiak lehettek, amely a szokás liturgikus gyökereire utal. A női szerepeket a gyermekek kapták, így helyettesítették a hölgyeket. Később Mária alakját már nők személyesíthették meg. Ma a hagyomány már csak kevés térségben él.

- Folytatjuk - ■

Betlehemi pásztorok

Emlékképek Gergely Józsefné Békei Irén hagyatékából 5.

A bajai Nagy István Társaság (NIT) életéből – egy taggyűlés előadói anyaga 1980-ból

Közzéteszi: Marosvásárhelyiné Gergely Anna

■ Kedves Tagtársaink, Kedves Jelenlévők!

Mióta Társaságunk megalakult, szomorú kötelességeink is voltak: rövid másfél éves működésünk közben meghalt vezetőségünk két tagja: *dr. Surányi Balázs*, fiatal ügyvéd, társaságunk jogásza – aki egy tragikus baleset áldozata lett –, majd őt követően *dr. Bruszt Pál* neves fogszakorvos, aki társaságunk alapításának és megszervezésének egyik szorgalmazója volt. Mindkét tagunkkal veszteség érte városunkat is.

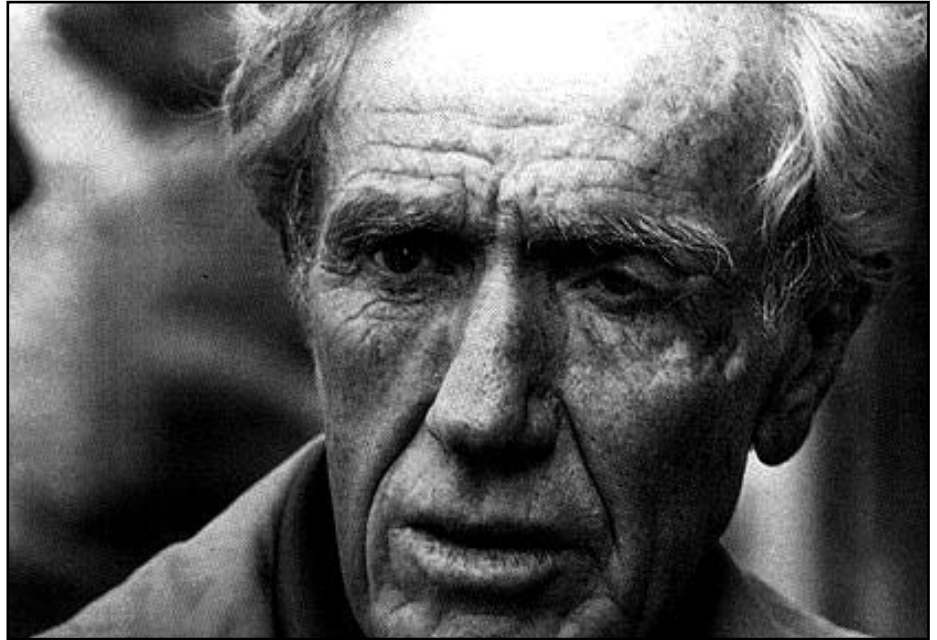
Fájdalmasan érintett bennünket, hogy ezt az évet is így kellett kezdenünk: ez évben, 1980-ban, egy hideg januári napon meghalt *Tóth Menyhért* festőművész, társaságunk tagja. A mai esténken rá is szeretnénk emlékezni, őt felidézni és neki tisztelegni, aki egyik felszólalásában a boldogabb emberi jövő kialakításáról beszélt, a nemes emberi munka megbecsülésére és az értékek tiszteletére hívta fel a figyelmünket.

Kovács László festő- és fotóművész elhozta azokat a képeket, amelyeket még sikerült Tóth Menyhért életében megörökítenie, és ismét láthatjuk azokat a dia-felvételeket, amelyek Hajóson készültek.

Nincs szándékomban művészettörténeti előadást tartani, inkább szerettem volna egy kiállítást megrendezni, de sajnos ez nem valósult meg. Tóth Menyhért művészetének megismertetésével még adós városunk, nagyon remélem, hogy ez egyszer bekövetkezik.

Először a *Nagy István Társaság* szerepéről szeretnék beszélni. A városunkat szerető patrióták, öregek és fiatalok áldozatkész munkájában kell keresnünk az erőt. Ahol a nép múltját és jelenét, hagyományait tisztelik, ott kezdődik a „többlet”, ha erre a hagyományra építeni mernek és vállalják a folytatást.

Mi, a NIT (Nagy István Társaság) kebelén belül folytatni szeretnénk elődeink szerteágazóan gazdag múltját. Voltak és vannak bajai emberek, értelmiségiek, akik vállalták, hogy az elindított tevékenységek, a művészeti élet, a kultúráról való gondoskodás megvalósuljon. Gondolok itt négy nagyszerű emberre: *Felvidéki István* újság-

Tóth Menyhért posztumusz Kossuth-díjas festő

író, *Bárdos Ferenc* könyvtáros, *Miskolczy Ferenc* festőművész – főiskolai tanár és *dr. Aszalós Imre* kórházi szemész-főorvos szerepére.

1957-től, a „konszolidációs szocializmus” idejében a „kultúra munkásainak” nem volt könnyű hitet adni, hogy ki kell bontakoztatni a szabad művészeti életet, hogy támogatni kell minden olyan erőt, akik ezt akarják. Meg kell emlékeznünk *Kincses Ferenc*ről, a Tanítóképző igazgatójáról, aki a *Tóth Kálmán Társaság*ba tömörítette azokat, akik tenni akartak városukért, akik ápolni akarják gazdag múltunk hagyományait. Meg kell emlékeznünk még *dr. Solymár István*ról, a Magyar Nemzeti Galéria igazgatójáról is, aki könyvet írt Nagy Istvánról, és akivel városunknak szintén szoros kapcsolata volt, többször járt Baján, de időközben ő is távozott az élők sorából. Azt is szeretnénk, hogy Nagy István festőművész alkotásai és bajai élete legyen mindig „élő” körünkben, ehhez segítségünkre van *Papp Gábor* művészettörténész, aki szintén foglalkozik névadónk alkotói tevékenységével.

Ha nem lettek volna lelkes művészek, amatőrök és szervezők, akik minden időben vállalták a kulturális küldetést, akkor most nem lenne múzeumunk, zeneiskolánk, 120 éves énekarunk, 20 éves zenekarunk, itt élő és alkotó képzőművészeink. A tette

kész embereket meg kell becsülnünk, a szorgalmasan tevékenykedő közösségeket támogatnunk kell, tulajdonképpen ezt a feladatot vállalta el a NIT.

Nem mi választjuk pályánkat, a pálya választ bennünket, az embert. A Nagy István-i lélek legyen az a fegyvertár, amely korunk eszközeivel, önkéntes vállalással megszabadítja a világot a ránk erőszakolt és értéktelen szándékoktól, mert csak így őrizhetjük meg városunk kultúráját és saját emberségünket is.

Előadásom második részében Tóth Menyhért festőművészre emlékezünk. Nem töreksem teljes körű életrajzra, inkább személyességre és lényének gazdagságára, ezért többször hívom segítségül őt magát, így lesz igazán hiteles előttünk.

Tóth Menyhért festőművész gyermekkorától megtett életútja is segít bennünket, hogy megértsük festményeit, természetközelségét, organikus szemléletét, aszketizmusát és ebből fakadó autonóm művészetét. Tóth Menyhért nemcsak az emberek világát szerette és ismerte, hanem a növényekét és az állatokét is figyelemmel kísérte. Művészete ettől a mindennel és mindenkivel együtt-rezdülnő magatartásból és önkifejezéstől lett utánozhatatlanul eredeti. Gyakran beszélt gyermekkoráról, szüleiéről és múltjáról: „*Drága szüleimnek nyomdokain szeretnék jární, mert nagyon*

Etetés (1957)

önzetlen embereknek ismertem meg őket. Édesapámnak a vasárnapja majdnem mindig azzal telt el, hogy aki csak hívta, ahhoz ment fát oltani egy fillér fizetség nélkül. Édesanyám maga volt a megtestesült gondoskodás. Még a halálos ágyán is az volt a legfontosabb és szinte az utolsó szava, hogy a konyha kifestéséhez segítségként hozzánk érkezett barátomnak adjak enni.”

Korán megtanult olvasni, akkor ötéves lehetett, majd az elemi iskolai évek következtek. A hatodik elvégzése után kisbéres lett. Az első világháború idején édesapja helyett is neki kell dolgoznia. A nehéz munkát nem bírta – mindig mesélte, hogy négy ökröt bíztak rá, de ő nem bírt velük: „A négy ökör hamar kiismerte gyengeségemet és nem engedelmeskedtek a befogásnál, de a munkában sem. Egyszer ekéstől szaladtak vissza a majorba, egy darabon még a fahidat is magukkal hurcolva meg sem álltak a Csorna-pusztai istálló bejáratáig. Gyengeségemért az emberek gyakran kinevettek, ha beteg voltam, pálinkát itattak velem. Egy dolog segített csak, nem hittem el, hogy igazában ilyen az ember.”

Azután rátör a gümőkór. A szeme és a teste körül súlyos rombolást végez, nyitott mellel alszik a műtétig. A baj nem jár egyedül. Amikor a foktői templomot festik, mint segéd részt vesz annak munkáiban. Lába azonban annyira megfázik a hideg állványon, hogy az évekig tartó eredménytelen kezelés után alig 20 évesen amputálni kell a jobb lábát: „Nagyon furcsán hangzik, de öröm vett rajtam erőt, hogy most már a kedvem szerinti rajzolásért és festésért nem köthet belém senki.”

A templom festésekor ebédidő alatt mindig fejeket meg angyalokat rajzolt, és a

restaurálást végző művész azt mondta neki, hogy tehetséges, és menjen tanulni. A műtét után a szülei is megengedik neki, hogy rajzoljon, nem kell – csak a ház körül – dolgoznia. A szüleit, rokonait és a szomszédait festi. 1928-ban Baján a Nemzeti Szalonban három pasztelképét ki is állítják.

Tóth Menyhértre hatottak az életreformor Bicsérdy Béla tanai, köztudottan az ő követője lett. Nevezett 1872–1951 között élt, felfogása szerint csakis a nyers gyümölcsök, a nyers zöldségek és a nyers tej fogyasztása lehet egészséges. A vegetáriánusok elődjeként hirdette tanításait, követőit „bicsérdistáknak” nevezték.

1929-ben kerül a Képzőművészeti Főiskolára. A főiskolai évek alatt – 25 évesen – pokoli nehéz helyzetbe került. Évekig ágyra járó volt a koldusok menhelyén, de mégiscsak van szállása, bár sokszor kitolnak vele. Társai gúnyolták, sánta parasztgyerekeknek, sőt bolondnak tartották.

Tóth Menyhértet bizonyára nehéz életkörülményei is e nézetek felé terelték. Sanyarú sorsában néha kollégái szüleinek lakását festette ki, ezért kapott némi pénzt. Egy főiskolai kiállítás alkalmával egy orvos meg akarta venni az egyik képét, és azt is kérte, hogy menjen el hozzá. Az orvos végül nem pénzt adott neki, hanem „felöltöztette”.

A főiskolát 1935-ben fejezte be, de nem tudott Pesten maradni, visszatért Miskére. 1935–45 kö-

zött festett, verseket írt és meditatált, per-sze közben aratott, kapált, majoránnát természetett, szobafestést is vállalt, hogy meg tudjon élni. Több mint fél évszázados miskei tartózkodása alatt bensőséges kapcsolatot alakított ki a falu népével, szokásaival, hitvilágával, természeti és tárgyi környezetével. Szívesen harmonizált is. Mindent komolyan vett, ami a közösség érdekében történt.

Csirik anyó (1966)

Tóth Menyhért 63 éves korában nősült meg. Sosem futott a pénz és a hírnév után. 1945-ben DÉFOSZ-titkár lesz, (DÉFOSZ: Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége, az 1948-ban Budapesten tartott kongresszusán Szakasits Árpád államelnök is részt vett), de érdemleges tevékenységet a szervezet nem tudott fölmutatni. Jellemző, hogy az 1941-ben rendezett első és az 1964-ben következő második kiállítása között 23 év telt el. 1966-ban a pozsonyi „naiv festők kiállításán” figyelnek fel rá és művészetére.

A község fennállásának 250. évfordulója alkalmából 1968 őszén „a falu művészeinek” kiállítást rendeztek, majd ezt követte 1973-ban a Nagy István-díj elnyerése. A Bács-Kiskun Megyei Tanács 1974-ben szerződést kötött vele életművére, de addig nem sok hivatalos támogatással találkozott.

Az elmúlt harminc év alatt a központi alaptól összesen 2 képet vásároltak tőle. Be kellett töltenie a 70. életévét, hogy eljőjön az ideje: 1974-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki, majd 1976-ban Érdemes Művész díjat kapott. [A Kossuth-díjat sajnálatosan csak a halála után, 1990-ben, „posztumusz” díjként kapta meg – MGA]

Tóth Menyhértnak magányos báránnyá hasonlító élete és művészetének értéke Fülep Lajost látszik igazolni, aki az individuum, az egyéniség és eredetiség mellé állva írja: „Csodálatos, hogy a csoportokkal szemben mindig az egyes embe-

ré az utolsó szó, az iskolák, tehát több ember összedott ereje előbb merül ki, mint a magára hagyotté. A »nyájtalan ember«, aki nem fér össze a többivel, akit nem lehet nivellálni, kénytelen-kelletlen megy tovább a maga kalandos, keskeny útján, s minél nagyobb ellenállással kell megküzdenie, annál jobban megedződik ereje.”

Tóth Menyhért a századelőn született művésznemzedék egyik nagy magyar mestere. Művésze a kor színvonalán egyszerre tud ősi és mai magyar és egyetemes igényű lenni. Képei és szobrai egyaránt képesek kifejezni a mindannyiunkban szunnyadó ősi erőt, korunk emberének teljesség-vágyát, a valóság képzőművészeti megismerését, mert művésze maradéktalan önkifejezés.

Ő így emlékezik: „Hogyan jutottam mostani képeimhez: ott kezdődtek ezek, amikor hazajöttem, hogy végre csöndben beszéljek magammal. Ez a beszéd sok évig tartott ... azt éreztem, hogy a művészet az ember segítője abban, hogy igazán teljes életet élhessen. A teljesség. Ez az én álmom, a teljesség ábrázolása.”

Afrika-szobor (1963)

Vadvizek (1942)

Ha dolgozott, megszűnt számára a környező világ. Miskén, a Vajdas partján előfordult, hogy esőben is festett és bizony még sokszor a szüleinek a kérését sem hallotta meg: „Egy szép eső utáni napon, ahogy felkeltem, mindjárt leültem az állványhoz. Egy ablaknál ülő

asszony volt a témám. Benyitott szegény édesanyám, és mondja: – Gyere, fiam, kapálni! Tudod jól, hogy elhatalmasodik a gyom, most kell menni. Válaszoltam, hogy megyek – persze, hogy megyek –, közben meg nem gondoltam semmire, csak arra, hogy nekem festeni kell. Anyám meg úgy érezte, hogy kapálni kell ... – neki is igaza volt. Többször is szólott: gyere, fiam, kapálni, tudod, a gyom ..., végül megunta a könyörgést, odajött, és dühében leköpte a képemet Felkeltem, bocsánatot kértem, és mentem kapálni.”

Tóth Menyhértről – vagy, ahogy mi, a barátai hívtuk –, Menyusról szóló megemlékezésünk végén ismét szólaljon meg ő maga azokkal a gondolatokkal – csak részben idézem –, amelyeket társaságunk megalakulásakor nekünk szánt: „Nem vagyok a szó művésze, hogy mi hozott közéték? Az Emberség. Minden ember az ő terepében munkát végez, ha nem művész, akkor is azonos értékű munkát végez, emberhez méltó munkát. A maximális megnyilatkozású ember a Művész! Nagy István lelke hozott ide.

Én Nagy Istvánnal indultam, lelkemből szerettem Nagy Istvánt. Az ő emberi magatartásával jöttem össze, az ő gondolatának tartalmai egyek velem, úgy éreztem ..., alkotásaiban a lelkéből fakadó tartalom tükröződik. A Nagy István lélek fegyverére, az emberi szeretetre van szükség. Világosságra, amely belőle árad, az emberközpon-túságra, a humánusra amikor Nagy István életművével állunk szembe.”

Köszönöm, hogy meghallgattak! ■

80 éve történt

Fordulat a Csendes-óceánon: a Midway-szigeteki csata

Kenyeres Zsolt

■ A Midway-szigetek mellett zajlott le a II. világháború egyik fordulata, mely a Távolsági Keleten elindította Japán visszaszorítását, és az antifasiszta koalíció fölénybe kerülését. Jelen cikkemben ezt mutatom be röviden.

Előzmények (1941)

A japán–kínai háború már 1932 óta tartott, melynek során a japán haderő a kínai partvidéket és a fővárost, Pekinget már megszállta. 1941-ben pedig Francia-Indokína (a mai Vietnám, Laosz, Kambodzsa) egy részét is megszállta. A Japán Császárság erőteljes expanzióra törekedett, amire több dolog is inspirálta. Egyrészt a felkelő nap országa ázsiai nagyhatalomként komoly nyersanyaghiánnyal küzdött szinte minden ásványkincsből, ezért nagyhatalmi helyzetét (erős flotta és hadsereg) a nyersanyaglelőhelyek (zömében angol, holland, francia és amerikai gyarmatok) megszerzésével akarta fenntartani, másrészt egy villámháborús hadművelettel minél nagyobb területet (szigeteket) megszerezni a nyílt óceánon, ezzel egy külső védvonalat létrehozni Tokió védelmére. A császári hadvezetés arra számított, hogy a brit és francia erőket leköti az európai hadszíntér, és nem lesz erőteljes az ellenállásuk. Komoly ellenfélnek egyedül az Egyesült Államok haderejét tartotta, mely eddig még nem volt hadviselő fél, de a legkomolyabb tengeri haderővel rendelkezett a térségben.

Az amerikai vezetés ekkor már hadianyaggal és pénzzel támogatta a kínaiakat, és a japánok Indokínát fenyegető lépéseire válaszul 1940 szeptemberében korlátozta a Japánba irányuló kőolaj és acél exportját. Ez nagyon érzékenyen érintette Japánt, mivel a kőolaj 80%-át az Egyesült Államokból hozta be. 1940-ben az USA csendes-óceáni Flottáját Sand Diegóból a Hawaii-szigeteken lévő Pearl Harborba helyezte át, és beindított egy flottafejlesztési programot. Ez pedig már 1943-ra Japán haditengerészeti fölényének elvesztését okozhatta volna.

1941-ben a japán terjeszkedés (Francia-Indokína teljes megszállása) folytatódása miatt az Egyesült Államok teljes olajzárlatot vezetett be, amelyhez Hollandia és Nagy-Britannia is csatlakozott. A császári hadvezetés nem látott lehetőséget a békés megegyezésre, és háborúban látta a megoldást. Ugyanakkor Jamamoto Iszoroku, a Japán Egyesített Flotta parancsnoka nem volt a háború híve:

„Amennyiben azt a parancsot kapom, hogy tekintet nélkül a következményekre háborút

folytassak, úgy 6 hónapig vagy 1 évig vadul vagdalóznék magam körül. Ha azonban a háború elhúzódna egy második vagy egy harmadik évig is, úgy nagyon sötétnek látnám a jövőt!” (Forrás: Dan van der Vat: Pearl Harbor. Der Tag der Schande.) Felismerte, hogy egy elhúzódó háborúban országának nincs esélye az USA ellen, így egyetlen esélynek azt látta, hogy egy gyors, megsemmisítő csapással kikapcsolják a harcból az amerikai flotta főerőit, majd egy villámháborúval még azelőtt békére kényszerítik Washington, mielőtt az amerikai ipari fölény egy Japán számára megnyerhetetlen háborúvá alakítaná az összecsapást.

150 napos diadalmenet

Az 1941. december 7-én meginduló hadjárat a Pearl Harbor elleni támadással kezdődött, de ezzel egyidőben Malajziában, Guam és Wake szigeteinél, Burmánál és Indonéziában, valamint a Fülöp-szigeteken is támadtak. Bár a Pearl Harbor-i támadás sikeres volt, nem volt döntő jelentőségű. Az amerikai támaszponton ugyanis nem volt egyetlen repülőgép-anyahajó sem (ez lett a háború döntő hajótípusa, nem a csatahajó!), emellett az elsüllyesztett csatahajók zömét is ki tudták javítani, és 1942–44 között újra be is vetették azokat. A hódítás azonban lehengerlő volt, 1942 márciusára 7,4 millió km²-re nőtt a Japán Császárság területe, ráadásul minimális veszteség árán.

Az első figyelmeztetés a japánok számára a Korall-tengeri csata volt. Ez volt az első, klaszterikus anyahajókkal vívott ütközet. A két fél nem is látta egymást. A japánok Port Moresby megszállása után Ausztrália felé törtek volna előre. Az USA ide küldte 2 repülőgép-hordozóját, miután a japánok célját a hírszerzésük jelezte. Az 1942. május 4–8. közötti tengeri csatában mindkét fél a repülőit vetette be a másik fél hadihajói ellen. A harcoló felek 1-1 anyahajót vesztek, viszont a japánok másik két nagyobb anyahajója több hónapra harcképtelenné vált, ezek utóbb hiányoztak Midway-nél.

Midway-i csata

Jamamoto az USA flottájának megsemmisítését tűzte ki célul – bevetve ehhez Japán 4 legnagyobb anyahajóját (*Akagi*, *Kaga*, *Hirjú*, *Szórjú*) és a világ legerősebb csatahajóját, a *Jamatót*, míg *Chester Nimitz* amerikai tengernagy Pearl és Midway térségébe rendelte az összes amerikai hordozót (*Enterprise*, *Hornet* és a sérült *Yorktown*), mert elfogadta a hírszerzők információit, melyek szerint a japánok Midway megtámadására készülnek, és meg akarta vé-

Jamamoto Iszoroku,
a japán flotta főparancsnoka

delmezni az amerikai szigetcsoportot. Az értéktelen, két szigetből álló Midway nagy stratégiai jelentőséggel bírt a háború alatt, lévén, hogy 1700 km-re fekszik Hawaii-tól, így kiindulópontja lehetett egy újabb Pearl Harbor elleni japán támadásnak, mellyel akár az USA nyugati partját is elérhették volna, ha szigetcsoport Japán kézre kerül.

Az amerikai anyahajók megsemmisítését tűzte ki célul a japánok terve, főleg azért, mert *James Doolittle* ezredes áprilisban Tokiót bombázta repülőgép-anyahajókról fel szállva. A terv Midwayhez csalogatta volna az amerikaiak 3, a térségben levő repülőhordozóját (*Yorktown*, *Enterprise* és *Hornet*, melyek ketté voltak osztva) egy Midway elleni deszantttámadással, és egy nagy tengeri ütközetben a japán csatahajók szétlőtték volna őket. Jamamoto egy elterelő támadást is tervezett, hogy az amerikai erőket megossza, és megtámadta az USA-hoz tartozó *Attu* és *Kiska* szigeteket. Ezeket el is foglalta, de az amerikai hírszerzés tudta, hogy ez csak elterelés volt.

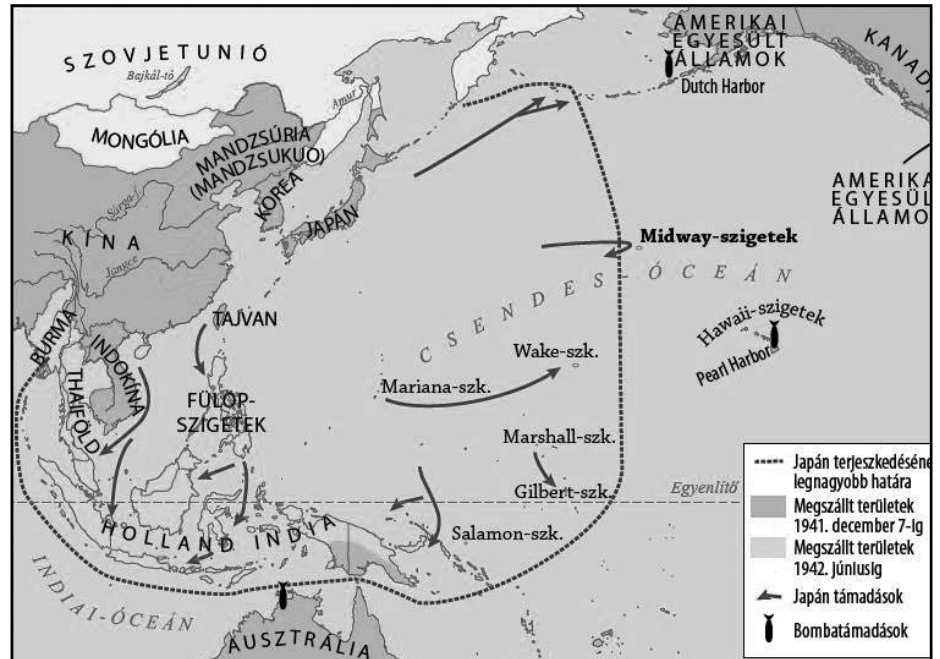
A japán haditervben Midway-t „AF” kóddal jelezték. Az amerikaiak megfejtették a japánok kódolt jeleinek túlnyomó részét, így a japán haditengerészet által aktuálisan használt kódolást is. Megtudták azt is, hogy május 10-én támadás várható az egyik támaszpontjuk ellen, de csak sejtették, hogy az „AF” Midway-t jelentheti. Ezért cselhez folyamodtak: midway-i támaszpontjuk nyílt rádióüzenetben egy meghibásodott desztillálóra panaszkodott. Ezt követően el is fogtak egy japán üzenetet, amely szerint az „AF”-nek vizellátási gondjai vannak.

A japánok megosztották erőiket, ami hiba volt. A haditerv szétszórta a támadóerőket, hogy az amerikai hírszerzés ne észlelhessen a

japán erők nagyságát, különösen a felvonuló hadihajók számát. Először a hordozóknak kellett volna kiiktatniuk a Midway-re telepített repülőket és légibázist. Másnap a légitámadásoknak a partvédő erődítéseket kellett volna lerombolnia. Harmadnap történt volna a partraszállás Kure szigetén, amelyet hidroplán-kiszolgáló bázissá rendeztek volna be. A negyedik napon szállt volna partra Midway-en az 5000 főt számláló tengerészgyalogság alakulat. A Pearl Harborból és a Csendes-óceán más részeiről odasiető amerikai flotta érkezését június 7-re várták. Támadásukat a Nagumo tengernagy ereje mögött több száz kilométerrel haladó csatahajók, cirkálók és egyéb felszíni erők feladata lett volna megsemmisíteni, miután a hordozók légierője fellátja a védelmet egy felszíni összecsapáshoz.

A 4 anyahajóból (Akagi, Kaga, Hirjú, Szorjú) álló kötelék mögött 400 km-rel lemaradva haladó, a csatahajókat tartalmazó főerő, a japán hajók (összesen 4 anyahajó, 7 csatahajó 17 csatacirkáló, 43 romboló) 3 alakulatba volt szétosztva, a felderítésük viszont mégsem észlelte a térségben lévő és mozgó amerikai flottát.

Az amerikai haditerv annak tudatában készült, hogy pontos adataik voltak a japán tervekről és erők megoszlásáról. 3 anyahajójuk nagyobb volt, mint japán ellenfeleiké, az erőviszonyokat azonban nagyjából kiegyenlítettnek mondhatjuk. A repülőgép-hordozókat Nimitz tengernagy Midway közelében két csoportra osztotta. A 16. különleges egységet (a Hornet és Enterprise repülőgép-hordozó, hat

A csendes-óceáni hadszíntér 1941–42 (forrás: <https://tort-tura.blogspot.com/2016/09/a-ii-vilaghaboru-szakaszai.html>)

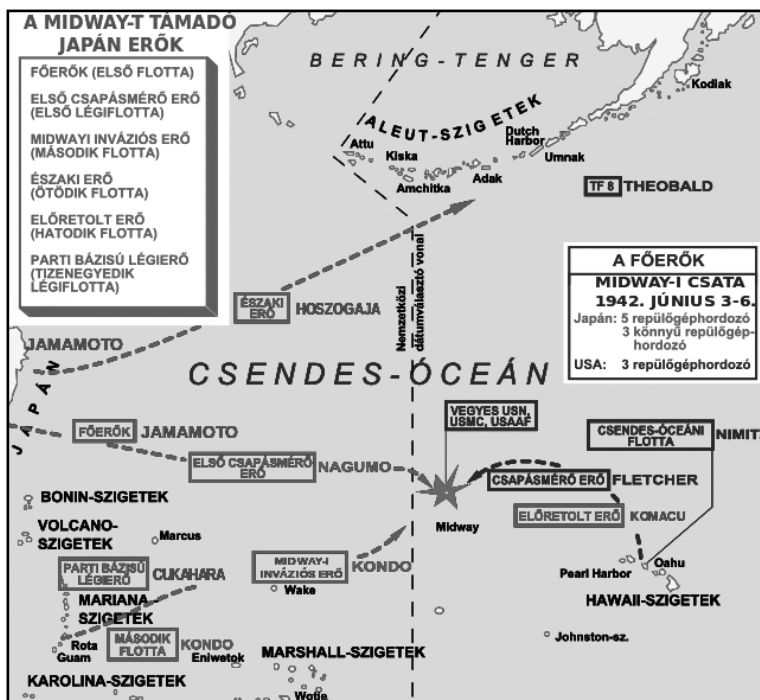
cirkáló, kilenc romboló) *Raymond Spruance* ellentengernagy vezette, a 17. különleges egységet (a Yorktown repülőgép-hordozó, két cirkáló és öt romboló) pedig *Frank Fletcher* ellentengernagy.

A japán felderítő tengeralattjárók és hidroplánok nem tudták megállapítani az amerikai hajók pontos helyét, ráadásul a Nagumo vezette főerők rádiócsendlet tartottak, és nem volt kapcsolatuk a többi japán erővel sem.

Június 3-án az amerikai felderítőgépek már felfedezték a Midwaytől kb. 1000 km-es

távolságban levő japán csapatszállító hajókat, és sikertelen bombatámadást hajtott végre ellene a sziget repertét, és semmisítették meg az ottani légerőt, az amerikai anyahajókról nem volt tudomása. nyolc felderítő is kiküldött. De elkéstek, mert az amerikai felderítés két gépe reggel 1/2 6 tájban már jelentette a támadó repülőket és flotta irányát és megközelítő számát. A 16. különleges egység azonnal délnyugatnak fordult, őket követte tartalékban a 17. Az volt a cél, hogy a repülőket bevetve meglepjék a japán anyahajókat. Midway-en azonnal riasztották az összes gépet (52 bombázó és 26 vadász), és felszálltak, így a támadó japánok egyetlen repülő sem találtak a szigeten. A 26 vadászgép reggel 1/2 6 óra tájban támadta a közeledő japán hullámot, de a 36 japán Zero fölényben volt, és a 26 támadóból csak 2 úszta meg az elmentámadást. Bár a japán légitámadás sikeres volt, nem tette működésképtelenné a repertet. A hajókra visszatérve Nagumo újabb, a sziget elleni támadást rendelt el.

7 óra után már az amerikai gépek támadták a japán hordozókat. A midway-i bombázók 2 hullámát visszaverték, de Nagumo ekkor már tudta, hogy ellenséges anyahajók vannak a közelben (7:28-kor jelezte neki a felderítés), ezért a fedélzeten tartalékban lévő bombázókat torpedókkal szerelték fel, majd miután a felderítés nem jelezte a formáció összetételét, inkább a sziget elleni támadás mellett döntött, nem gondolva arra, hogy anyahajó lehet a közelben. Ezért a torpedókat újra bombákra szerelték át, és a teljes bombázóerőt a sziget ellen küldte volna. Ekkor érte a midway-i lassúbb bombázók második hulláma 7:45-kor, a támadó 18 gépből 12-t lőttek le, majd fél 9-ig még

A midway-i hadművelet (forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Battle_of_Midway_Map_from_dean.usma.edu_2015-hu.svg)

Az Akagi, a japán flotta vezérhajója

két támadást vertek vissza a japán hordozókat védő Zerók.

Az amerikai anyahajókról 7 óra után szálltak fel a gépek, 8 órára minden gépet felküldtek, de biztos információik nem voltak, szerencsésükre egy japán felderítőgép helyzete elárulta az ellenség pozícióját. Az amerikai repülőket több hullámban indították el, ezért a japánok több hullámban kapták a támadásokat, és ez döntőnek bizonyult.

Nagumo ekkor dilemmában volt, ugyanis a hazajövő gépek átfegyverzése mellett ott voltak a légtérter védő vadászgépek, fogyóban lévő üzemanyaggal. Ráadásul az újabb felderítések már tisztázták, hogy ellenséges hordozó van a közelben, ezért újra átszerelték a fedélzeten lévő gépeket bombákról torpedókra. Végül is a visszatérő gépeket szállították le 8 és 9 óra között. Az amerikai hordozók repülőgépei több hullámban összehangoltan támadtak 9 óra és 10:20 óra közt, eze-

ket is visszaverték. A japán anyahajók viszont csak vad fordulómanőverekkel tudták elkerülni a sérüléseket. Nagumo 10:20-kor adott parancsot az átszerelt gépek indítására, és ekkor csapott le a hajókra 55, amerikai hordozókról ideért, késve indított bombázó és torpedóvető. Az Akagi, a Kaga és a Szorjú végzetes találatokat kapott, alapvetően azért,

mert a fedélzeten a bombák az összezsúfolt repülőket, robbanóanyagok, üzemanyagtartályok és torpedók közé csapódtak, ezáltal harcképtelenné téve az anyahajókat.

A 3 hordozó halálosan megsérült, mert a felrobbanó lőszer a hajó belsejében levő hadianyagokat robbantották fel. Azonban a Hirjú messze sodródva 3 társától, maradék 18 gépével ellensapást készített elő. Ezek a Yorktownt támadták meg, és bár csak 7 gép érte el a hordozót, 3 találatot értek el, majd egy újabb légcsapással még két találat érte az amerikai hajót. 15 órától megindult a Yorktown kiürítése.

Az amerikaiak 15:42 után küldték fel maradék bombázóikat a Hirjú ellen, 16:58-kor megindult a támadás, mely végzetes volt.

Jamamoto ezen hírek hallatán a gyors nehézcirkálókkal akart támadni, amíg északról 4 könnyű hordozója megérkezik. Azonban téves felderítő jelentések 4 amerikai hordozóról tettek jelentést, visszavonulva a 2 égő menthetetlen anyahajót (Kaga, Szorjú) maguk süllyesztették el. Az amerikaiak az est beálltával lemondtak az ellenség

A Yorktown, az amerikai flotta büszkesége

ülködéséről, mert éjszakai harcban nem volt tapasztalatuk. 5-én hajnalban süllyedt el az Akagi és a Hirjú, a 4 nehézcirkálót is visszavonták. 6-án azonban a visszavonuló nehézcirkálókból egyet elsüllyesztettek, de a Yorktown is elsüllyedt. A csata ezzel véget ért.

A japánok 4, az amerikaiak 1 anyahajót vesztek. A japánok ezzel elvesztették a kezdeményezést a térségben. A háború menete megfordult: Japán ettől kezdve védekezni kényszerült, míg az USA támadott. Az ütközet értékes tapasztalatokhoz juttatta az amerikaiakat a repülőgép-hordozók bevetésével kapcsolatban. A midway-i siker lehetővé tette az Egyesült Államok számára, hogy a csendes-óceáni helyzet kedvező alakulásával erőit Németország ellen is fordítsa. Japán elveszítette repülőgépeinek, hajóinak, képzett legénységének jelentős részét, és ezt a későbbiekben nem is sikerült pótolnia. Ezen túlmenően a háború további részében már nem tudott lépést tartani az amerikaiak egyre növekvő anyagi és technikai fölényével.

A vereség okai főként a japánok rossz haditerve és ennek kivitelezése, hírszerzésük, felderítésük gyengesége voltak. Nagumo a krízishelyzetekben nem cselekedett a kellő rugalmassággal. A hadihajóknak a partraszállás segítésére kellett volna koncentrálniuk, miközben a bombázóknak az ellenséges anyahajókat kellett volna támadniuk.

A japánok nem rendelkeztek megfelelő radarral sem, így nappal csupán optikai eszközökre, éjjel pedig jelzőfényekre és keresőlámpákra voltak kénytelenek hagyatkozni. A japán hordozók technikai kárelhárító rendszere pedig az ütközet folyamán csődöt mondott. ■

Az égő japán hordozók. Középen: távolabb a Szorjú, közelebb a Kaga és az Akagi (forrás: <https://tortura.blogspot.com/2016/09/a-ii-vilaghaboru-szakaszai.html>)

Képek Föld napja alkalmából szervezett természetfotó-kiállításról.

Bakó Csaba: Báránfelhők

Bakó Csaba: Mindörökké

Bakó Csaba: Utolsó fények

Dr. Bleier Norbert: A három királyok

Dr. Bleier Norbert: Zöldellő

Molnár Attila: Tavaszi díszletben

Molnár Attila: Vigyori

Molnár Attila: Reggeli koncert

Molnár Attila: Hajnal a zátonyon

Molnár Attila: Virágos réten

Molnár Attila: Őszi sétány

Willi Mónika: Remény

Willi Mónika: Bivalyok

Schneider Viktor: Tavasz színek

Schneider Viktor: Gyurgyalag

Schneider Viktor: Tavasz hérics

„Az ember legyen mindig egy szemmagasságban a másikkal!”

Bánné Kis Erzsébettel szociális gondozásról, életelvekről, tervekről, a lelkészfeleségek életéről

■ **A térség legnagyobb szociális intézményének vezetője, három gyermek édesanyja, a város református gyülekezetét vezető férjének segítő társa: BÁNNÉ KIS ERZSÉBET Kiskunhalas szülöttként, a lelkészfeleségek útját járva került családjával Bajára 1990-ben. Azóta sokrétű munkája számos elismerést érdemelt, tavalyelőtt pedig, még a pandémia időszakában az EMMI által alapított Pro Caritate szakmai díjat kapott. Az alábbi beszélgetésben nem mindennapi életpályáját tekintettük át.**

Sándor Boglárka

■ – Mint minden gyereknek, nekem is voltak nagy álmaim, mindenféle szerettem volna lenni, de végül a gimnázium után teológiára jelentkeztem. Nem a klasszikus értelemben vett lelképásztor akartam lenni, hanem a lelki gondozás, az emberekkel való foglalkozás érdekelt igazán. A férjem (Bán Béla) lelkész, pályáját pedig nem is olyan helyen kezdte, ahol szükség lett volna két lelkészre, de nekünk ez nem okozott problémát. Hajósra kerültünk, egy kis gyülekezet élére. Közben megszülettek a gyerekeink, és a legkisebbik születése előtt beiratkoztam a SOTE mentálhigiénés képzésére, amelynek volt egy kihelyezett tagozata Szegeden: oda jártam át már Bajáról, ahová 1990-ben költöztünk. A teológián akkoriban nem kapott kellő hangsúlyt a lelki gondozói képzés. Ezért is éreztem hiánypótlónak ezt a képzést, amelyet már akkor és azóta is nagyon sok lelkész elvégzett. Ez ugyan részben világi tudományterület, de lelkészként igen hasznos tudást ad. Ugyanakkor az embert is formálja, rajtam is alakított. A családsegítő szolgálat volt Magyarországon az egyedüli olyan világi munkahely, ahol szakirányú képesítésnek fogadták el a teológiai szakképesítést, tehát családgondozóként kezdhettem el dolgozni.

– *A családjában volt előzménye a lelkési pályának?*

– Lelkész nem volt a családjamban, de presbiter igen: a nagyapám. Eleinte a szüleim által sem kötődtem túl szorosan az egyházhoz, bár édesanyám látogatta a templomot, apám azonban nyakas székely ember volt, a maga sajátos elképzeléseivel. A gyerek-istentiszteleteken mindig részt vettem, otthonossá vált számomra a közösség, a templom. Meghatározó volt az akkori lelképásztorunk, Nagy István személye (később a Károli Egyetem rektora is lett): nagyon értékes ifjúsági közösséget kovácsolt az akkori halasi gyülekezetben. A gimnáziumot Kiskunhalason kezdtem el, majd a halasi lelképásztorok hatására, zongoraismeretem miatt is jelentkeztem

Debrecenben a nyári kántorképzőre. Két nyári időszakot is eltöltve, megismerkedtem a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának vallástanárával, Rózsai Tivadar bácsival. Felvetette, hogy ősztől folytassam náluk a tanulmányaimat. Hazamentem, és bejelentettem, hogy szeptembertől debreceni diák szeretnék lenni. Mondanom sem kell, a szüleim eléggé kétségbeestek, hiszen akkoriban még nehezebb volt a közlekedés, mint most, és ez elég nagy távolságot jelentett. Átiratkozni sem volt egyszerű. A halasi gimnáziumban be kellett jelenteni a távozásomat, amiből kisebb botrány kerekedett, mivel az akkori igazgató elkötelezett pártemberként rossz néven vette a szándékomat. Nagyon megdöbbentem, amikor behívatott az irodájába, és lehordott a sárga földig, amiért egyházi iskolába akarok járni. Megrökönyödve ugyan, de félelem nélkül hallgattam végig. Utólag derült ki számomra, hogy utána még jó ideig zaklatta a szüleimet is emiatt, igyekezett őket is megfélemlíteni. Végül a lelkészek is bementek hozzá, és kikerétek az okmányaimmal együtt, amelyeket szintén nem akart átadni. Így kerültem a Debreceni Református Kollégium Gimnázium-

mába, ahonnan érettségi után jelentkeztem a Budapesti Református Teológiai Akadémiára. Számomra evidencia volt, hogy ez az utam.

– *Hogyan ismerkedett meg az erdélyi édesapád a halasi édesanyáddal?*

– Édesapámék a második világháború alatt menekültek a front elől, ahogyan akkoriban nagyon sokan. Öten voltak testvérek, és éppen a front határvonala mellett laktak. Nagyapám már csaknem besorozták, de akkor ott kellett volna hagynia az öt kicsi gyereket nagyanyámmal. Egészen a Dunántúlra menekültek nagyon kalandos módon, egyik nagybátyám útközben el is kallódott, csak két évvel később került elő, fogságba esett, kis híján lelőtték. Nagy szegénységből kezdték újra az életüket, hiszen csak annyijuk volt, amennyit el tudtak hozni, de talpraálltak. Apám Halason volt katona, így ismerte meg anyámat, és telepedett le ott.

– *A teológián sem akartak gyakorló lelkési pálya felé terelgetni?*

– A teológián van egy nagyon fontos lelkiség, ahová az ember beágyazódhat a tudományágak tanulmányozása közben, és ebben mindannyian formálódunk, alakulunk. Mindenki más utat választott; volt, aki inkább ösztöndíjakat keresett külföldön, mások a csekélyebb létszámú, nehezebb helyzetű gyülekezeteket preferálták kisebb településeken. A férjem is így került Hajósra, ahová meghívta az ottani gyülekezet. Ő akkor volt ötödéves a teológián, amikor én elsőévesként oda kerültem, így találkoztunk (bár ő is a debre-

A lelkész és felesége (Bán Béla és Bánné Kis Erzsébet)

ceni református kollégiumba járt, de ott épp elkerültük egymást). Magam mindössze két évet járhattam nappali képzésre az egyetemen, mivel akkoriban a püspöknek az volt az elvárása, hogy a teológiai évek alatt lehetőleg ne kössünk házasságot. Egyébként is kevés helyet tartottak fenn lányoknak, összesen öten voltunk az első évfolyamon, és a püspök nem vette jó néven, hogy én házasságot szeretnék kötni. Választási lehetőségünk azonban nem nagyon volt, mivel a férjem kikerült a hajósi gyülekezetbe, olyat pedig mi nem tehettünk, hogy a lelkészt hétvégente látogassa a barátnője. Tehát összeházasodtunk, amikor befejeztem a második évet. A püspöknek ez nem volt kedvére való, ezért csak egy büntetési év után fejezhettem be a teológiát levelezőn. Visszatérve a kérdésre: a gyakorló pálya irányába mindenképpen terelgettek, de a fent leírtak miatt elég sajátos irányt vettek a tanulmányaim. Gyakorlatilag a másodévet elvégezve, fiatal feleségként beleszórtam a gyülekezeti életbe.

– *Kemény büntetésnek tűnik egy év kihagyás egy házasságkötésért...*

– Lehet, hogy az egyéves felfüggesztésben az is közrejátszott, hogy 1986-ban néhányan részt vettünk a márciusi tüntetésen, ahol be is gyűjtöttek minket. Utólag kíváncsiságból kikértem a történeti levéltárból a dossziémat: kiderült, hogy 1986 márciusától, amikor a rendőrségen kihallgattak, 1990 júniusáig, tehát már a rendszerváltás utánig naplót vezettek rólam. A napló tartalma nem került elő, csak a fedlapja (azt meg is kaphattam), de nem hiszem, hogy akkora veszélyt jelentett volna a pártállamra. Volt egy békés tüntetés, a rendőrség pedig gyakorlatilag lezárta a Lánchidat, és akik ott voltak, úgy jöhettek le a budai oldalra, hogy mindenkitől elvették a személyi igazolványát. Aki kicsit is ellenállt, azt gumibottal biztatták együttműködésre. Utána az akkori dékán behívatott minket, és mint a filmekben, jött két fekete bőrkabátos alak, hozva az idézést a rendőrségi kihallgatásra. Az pedig nem volt túl kellemes élmény, eléggé provokatív, barátságtalan stílusban faggattak arról, minek mentünk oda, mit énekelünk, mit gondolunk erről, szerintünk mennyire volt helyes, amit tettünk. Utána elég sokszor jártam Erdélyben, már teológusként is, vittünk ki segélycsomagokat, bibliákat, és érezhető volt, hogy mozgolódnak körülöttünk, követtek, megfigyeltek. A férjem családjában is volt, aki lelkészként Nyugat-Európába került, apósomékat is gyakran látogatták emiatt, és amikor a hajósi parókiára költöztünk, hozánk is jött bizonyos időközönként az elvtárs látogatni, egészen a lányom születéséig. Én azonban soha nem éreztem azt, hogy félnem kellene. Tudtam, hogy amit teszek és

gondolok, az helyes és normális, így nincs félnivalónk. A szorosabb családjunk tagjai közül senki sem volt párttag, erre némileg büszke is vagyok. Apám sokáig a tejjüzemben dolgozott, és tudtam, hová ásták el a rendszerváltáskor leszedett nagy vörös csillagot. Én otthonról is azt hoztam, hogy nem kell félni.

– *Lelkészfesülésnek lenni egyáltalán nem könnyű. Hogyan boldogultál ezzel a szereppel?*

– Az akkori hajósi református gyülekezetet nagyrészt Felvidékről kitelepítettek alkották. Nagyon tiszteltetűd, a lelkészüket becsülő emberek voltak. Ez a fajta tiszteletadás sajnos egyre inkább kikopik a mai világból. Sosem éreztették velünk, hogy fiatalként csöppentünk oda, a legnagyobb tiszteletet tanúsították irántunk.

Az akkori lelkészi közösséget körülöttünk az idősebb generáció

tagjai alkották, magam is sokat tanultam az akkori idősebb lelkészfesüléséktől. A lelkészek közössége összetartott, bizonyos alkalmakra gyakran elkísértük a férjünket, és mi is találkozhattunk egymással. Nekem nem volt nehéz ebbe beletanulni. Hajóson nem lett volna lehetőségem munkát vállalni, hiszen még a tanulmányaimat sem tudtam akkor befejezni, illetve megszületett *Boróka* lányom, én pedig egyházi felsőoktatási hallgatóként méltányossági ellátásra sem voltam jogosult. Az akkori pártállami rendszer ilyen módon is büntette az egyházi személyeket. Szép emlék viszont, hogy amikor ez kiderült, akkor a település vezetősége rendkívüli gyorssegélyt utalt ki nekünk, és később is igyekeztek segíteni bennünket. Gyest csak a rendszerváltás után kaphattam. A lelkészcsalád élete és otthona, a parókia nyitott könyv mások számára, ezért illik úgy élni, hogy oda bármikor bárki bejöhet. Remélem, hogy mi ezt mindig betartottuk, és most is igyekszünk úgy élni, hogy hozzánk nem kell szükségszerűen bejelentkezni. A férjem lelkészcsaládban nőtt fel, neki ez nem volt fura, de a rugalmasság a mi családjunkra is jellemző volt.

– *Hajós után mennyire tűnt másnak Baján az élet?*

– Három és fél, Hajóson töltött év után átkerülni egy nagyobb gyülekezetbe, számos újdonságot hozott. Szívesen jöttünk, a vidék sem volt idegen, mert eddig is ebben a megyében éltünk. Itt már jól szervezett gyülekezeti életbe kellett bekapcsolódnunk. Én az idősebb lelkészfesüléséktől azt tanultam meg, hogy fontos szerep helyállni a lelkész

A mindig nyitva álló parókia

mellett, biztos háttérként, és nem mindig látványosan. Ezt be is tartottam. Ha kell, szívesen megtartok egy-két bibliaórát, prédikálni azonban nem szoktam. Közben megszületett a második gyermekünk, *Áron*, 1995-ben pedig munkába álltam, és akkor az egyik gyülekezeti tag szóvá is tette, hogy érezhető a jelenlétem hiánya, mivel a praktikus dolgokra kevesebb figyelem irányult.

– *A munkába állást mi motiválta?*

– A két nagyobb gyerekünk már ovis volt, amikor elkezdtem dolgozni. Nagyon szerettem volna már hasznossá tenni magamat azon a területen, amit tanultam. A családsegítő szolgálat jó iskola volt arra, hogy kipróbáljam magam, és még többet tanuljak. Jó kollégákkal és főnökkel dolgozhattam együtt, akiktől lehetett tanulni. Sok emberrel találkoztam és foglalkoztam, ami alaposan próbára tette a teherbírást. Akkoriban a családsegítő többféle feladatot látott el. Nekem jó volt, hogy az életem egyik felében azokkal kellett törődnöm, akik az egyházhoz tartoztak, másfelől pedig a munkahelyemen keresztül kiléptem egy világi közösségbe, megismertem egy más aspektust, másféle embereket, és ez nekem még tágabb perspektívát nyújtott.

– *Hogyan született meg a Cédus intézménye?*

– *Révfy Zoltán* polgármester úr hívott, hogy segítsék áttekinteni a város szociális ellátását. Megtörtént a város szociálpolitikai koncepciójának áttekintése, ehhez kellett szakembert keresni, aki ezt véghez is viszi. Találtunk egy szociálpolitikust, aki többedmagával áttekintette minden részét: nagyon komoly szakmai

munkát végeztek, amelyek eredményeként megállapították: vannak problémák a működésben, nem elég hatékony a rendszer. Több megbeszélés is zajlott az önkormányzattal, valamint a szakértőkkel. Az egyik ilyen tárgyaláson valaki felvetette, hogy a szociális ellátás átkerülhetne egyházi működtetésbe. Ebből a hirtelen jött gondolatból komoly elhatározás és döntés született, 2008 júniusában a képviselő-testület megszavazta, hogy átadja ellátásainak működését a Magyarországi Református Egyháznak. Előzőleg természetesen megkérdezték más egyházak képviselőit is, a Baptista Szeretetszolgálatot, a Katolikus Karitást, a Máltai Szeretetszolgálatot, hogy szeretnék-e esetlegesen működtetni a szociális rendszert, de mindnyájan nemet mondtak. A Magyarországi Református Egyházat képviselő Szeretetszolgálati Iroda vezetője, *Czibere Károly* tolmácsolta az egyház szándékát az egyházhoz való csatlakozás tekintetében. Így került át a Cédrus a közegyházhoz, tehát a zsinati fenntartás nagycsaládjához.

– *Milyen állapotokat vettél át?*

– Eleinte nem volt teljes integráció, pl. a pszichiátriai otthon előbb még megyei fenntartásban működött, de nehezen találták meg a helyét. Ilyen intézményt csak óriási ráfizetéssel lehet működtetni, hiszen itt olyan emberek vannak, akik talán életükben egyetlen napot sem dolgoztak. Nagy kihívás volt ezt jól működővé tenni. Azt tapasztaltam, hogy a különféle ellátások szeparáltan működtek, nem volt átjárhatóság, együttműködés az egyes ágazatok között. Amikor átvettük, kb. 500 ellátott volt a rendszerben, és 100 körüli munkatárs. Jelen pillanatban pedig mintegy 200-an vagyunk, és az elmúlt évben közel 1800 megállapodásunk volt. Az étkezők száma talán 18 főt tett ki akkor a szociális étkeztetésben, ez most a sokszorosa ennek. Házi segítségnyújtásban 23 főt gondoztak otthon a gondozónők, jelen pillanatban 280 megállapodásunk van a teljes térségben, ami öt települést jelent. Sem pénzügyileg, sem gazdaságilag nem volt túl hatékony az akkori rendszer. Azt a megoldást alkalmazták, hogy inkább leépítettek, hogy ne kerüljön sokba a fenntartás. Nekünk ezt kellett felépíteni, újr gondolni. Számomra nagyon fontos volt, hogy a kollégák ismerjék meg egymást, hiszen a szolgáltatások is egymásra épülnek, egymás segítségére lehetünk. Ha valakit otthon gondozunk, lehet, hogy később bekerül valamelyik otthonba, ezért is fontos, hogy a kollégák konzultáljanak egymással. Azt is újra kellett építeni, hogy a munkatársak érezzék, becsüljük a munkájukat: ekkor kezdtük méltó módon ünnepelni a szociális munka napját, szakmai előadásokkal, jutalmakkal, köszönettel, és itt az egész munkatársi közösség együtt lehet, a

Időnként muszáj a nyilvánosság elé állni

városháza dísztermében, méltó körülmények között. Fontos, hogy tudjunk közösségként működni. Együtt ünnepeljük meg a diakóniai vasárnapot, évente megtartjuk a munkatársi napot: ezek olyan közösségépítő alkalmak, ahol fontos a lelkeség, hiszen a református intézményt nemcsak egy tábla jelzi a falon. Itt mindig úgy kell viselkedni és dolgozni, hogy méltók legyünk a hivatáshoz.

– *Mekkora most ez az intézmény?*

– Bővültek az ellátások, amelyeknek egy részét az önkormányzattól vettük át, másik részét saját jogon szereztük meg. Hiánypótló módon jött létre például a szenvedélybetegek nappali ellátása és a pszichiátriai betegek nappali ellátása. Van egy bentlakásos pszichiátriai intézményünk, nagyon jó, hogy mellette működhet a nappali ellátás, és nagy tervünk, hogy legyen majd támogatott lakhatás is a pszichiátriai ellátottak számára. Fontos, hogy legyen egy olyan támogatói háló, amelyet a támogatott lakhatásban a maga módján önállóan élő pszichiátriai beteg majd igénybe vehet. Remélem, mindenkihez elértünk, akihez csak lehet, ott lehetünk, segíthetünk. Persze, bőven vannak még terveink. Összességében elmondható, hogy 16 féle szociális ellátást nyújtunk. Az ellátások a teljes járás területére kiterjednek, sőt van olyan ellátásunk is, amelyet az egész ország területéről igénybe vehetnek.

– *Milyen főnöki kvalitások kellene ahhoz, hogy összefogj egy ekkora intézményt?*

– Összefogni és jól működtetni egy ekkora intézményt csak jó csapatmunkával lehet. Vezetőként fontosnak tartom, hogy közösséget építsek, és ebben mindenképpen számítok a középvezetőkre, a szakmai munkatársakra. Lényeges dolog, hogy merjem és tudjam őket megbízni az önálló feladatok elvégzésével.

Nagyon fontos közöttünk a bizalom kérdése. Van még valami, ami ebből a világból sokszor hiányzik, de anélkül nem lehet az ember sem jó vezető, sem jó munkatárs: az alázat. Munkámat, szolgálatomat igyekszem ezek szerint végezni.

– *Szaporodik a munkátok? Több az ellátásra szoruló ember, mint pl. húsz évvel ezelőtt?*

– Inkább azt mondanám, hogy más a munkánk, változik, de nem feltétlenül több. A legjobb példa erre talán az időotthoni ellátás, amely már rég nem az, ami pl. húsz évvel ezelőtt volt. Sokkal komolyabb gondozási, ápolási teendők halmozódnak fel. Húsz évvel ezelőtt egy olyan idős ember, aki úgy gondolta, hogy nem szeretne egyedül élni, inkább emberek között lenne, de még jó a fizikai állapota, beköltöztethetett az idősek otthonába. Ma már ez nem így van. A törvényi változás miatt olyanokat vehetünk fel, akiknek az egészségügyi és gondozási teendői megnövekedtek, és nem képesek önmagukat ellátni. Ebbe beletartozik a mentális és fizikai probléma is. Nagyon komoly gondozási teendők hárulnak így a munkatársakra. Jelenleg 90 főt látunk el, ebből 30-40 a súlyos demens, és jó néhányan középsúlyosak is, összességében pedig jóval kevesebben vannak azok, akik viszonylag jó állapotúak (tízegynéhányan), továbbá vannak a mentálisan jó állapotú ágyhoz kötöttek is. Nehezen találunk munkatársat. Aki az időotthonba jelentkezik, tudja, hogy sokkal nagyobb a terhelés mindenféle értelemben, hiszen egy műszakot letölteni 12 órában súlyos demensek között nagyon komoly feladat. A törvény számunkra adott munkatársi létszámot ír elő, erre kapunk finanszírozást, ezért nem tudok több embert felvenni, és a képzés sincs szinkronban a valós teendőkkel, nem készíti fel kellőképpen a leendő gondozó-

kat arra, milyen munkát kell majd végezniük. Különbséget teszünk ápolók és gondozók között, előbbiek vannak kevesebben, és ők könnyebben át is mennek egészségügyi intézményekbe. Bár az már nem jellemző, hogy ott többet keresnének, egy ápolónak azonban az idősothonban minden olyan munkát is el kell végeznie, amelyre a kórházban vannak külön emberek, ez pedig nem teszi vonzóvá, hogy valaki a szociális ellátásban dolgozzon ápolói képesítéssel. Van engedélyünk szakápolásra is, tehát egy vérvétel vagy infúziós kezelés miatt nem kell a lakókat külön bevinni a kórházba, ez megtörténhet nálunk is, de nem tudunk minden szakápolási teendőt magunkra vállalni, mert ahhoz a szakmai létszámot tekintve kevesen vagyunk.

– *Nem kevés elhivatottság is kell ehhez a munkához.*

– A legtöbb munkaerő-váltás az idősothonban történik. Sokkal könnyebben találunk pl. a pszichiátriai otthonba munkatársat. Mindezzel együtt is sokan vannak, akik hosszú évek óta kitaranak, van, aki próbálkozott mással, de visszajött, mert hiányzott neki ez a közeg. A munkatársi közösség ott is nagyon fontos. Munkacsoportokat, mentorálási köröket hoztunk létre, hogy aki újként érkezik, ne csak azt érezze meg, hogy a teendők és a feladatok zúdulnak rá, hanem tapasztalja meg a munkatársi támogatást is, hogy vannak mentorok, akikhez fordulhat útmutatásért, segítségért.

– *Hogyan tudad az életedben összeegyeztetni a családdal, a gyerekek ellátását a munkahelyi feladatokkal?*

– A lelkes munka jellegéből adódóan a lelkész alapvetően nem ott lakik, ahol a szülei élnek. Bár a férjem szülei életük végére Bajára költöztek, sokáig nem éltünk egymás közelében, ilyen szempontból nem volt segítségem, amikor a gyerekek kicsik voltak. Sok mindent magunknak kellett megoldanunk. Amikor a mentálhigiénés szakdolgozatot írtam, akkor az íróasztal alatt játszott a legkisebb gyerekünk. A férjemre mindig számíthattam, soha nem akart visszatartani semmitől, és a gyerekek is csak viccelődtek azon, hogy ha én iskolába megyek, akkor megint virsli a vacsora. De ők is önállóságához szoktak, korán elkezdtek például egyedül járni iskolába is. Számunkra a házasságunk alaptézise, hogy elsődleges férj-feleségként mi tartozunk egymáshoz, és utána a gyerekeinkhez. Voltak, akik ezen megbotránkoztak, de mi azt láttuk, hogy ez a jó példa és a biztos háttér és alap a gyerekeink számára. Boróka lányunk 33 éves, művészettörténész, Budapesten dolgozik a Biblia Múzeumban. Áron történész és tanár, szintén Budapesten, a legkisebbik, *Marci* pedig hitoktató, ő itt él Baján. Mindhármukon azt látjuk, hogy szeretik a munkájukat, ez öröm

számunkra is. Unokánk még nincsen, de örömmel várjuk, hogy legyen. Jó kötelék van közöttünk a gyerekeinkkel, önálló életük közepette is bármikor tudnak hozzánk fordulni, ahogyan mi is hozzájuk.

– *A Marosvásárhely-Baja Baráti Társaság kezdeményezője is te voltál. Mi ennek az előzménye?*

– Még gimnazista koromban jártam először Erdélyben, egy erdélyi származású teológus barátomat kísértem el. Vonattal utazunk, nagyon kalandos volt, klasszikus módon a székelykocsárdi állomáson töltöttük az éjszakát, mert nem volt közvetlen csatlakozás, hogy ezzel is nehezítsék az utazást Marosvásárhelyre. Onnan ide pedig nem is tudtak átjönni, csak nagyon nehezen, így ennek mindig volt egyfajta misztikuma. A halasi ifjúsági csoporttal és a lelkészekkel, később a barátokkal is sokat jártunk ki, aztán teológusként holland adományokat vittünk. Sok erdélyi kapcsolatunk van. Egyszer egy baráti beszélgetésen vettem fel már Baján, a testvérvárosi kapcsolat okán, hogy amikor a marosvásárhelyiek idelátogatnak, ne kollégiumban szállásoljuk el őket, hanem alakuljanak családi-baráti kapcsolatok. Így is történt, megalapítottuk az egyesületet, és ilyen módon, nem a protokollt követve folytattuk a kapcsolat fenntartását. A pandémia ebbe is beleszólt, akkor kimaradtak a kölcsönös látogatások, de azon kívül sikerült tartani, hogy minden évben látogatjuk egymást. Baráti kapcsolatok jöttek létre, megismerjük egymás környezetét kultúráját, épített és természeti örökségét. Úgy gondolom, ez mindig így is lesz, hiszen a szándék továbbra is fennáll mindkét város közössége részéről.

– *Mi tölt fel a hétköznapiakban?*

– Hogy jó hazamenni. Azt gondolom, úgy tud az ember teljesen belefeledkezni a munkájába, és tenni a dolgát, ha az a hely, ahonnan minden nap jön, és ahová hazatér, békével és nyugalommal várja. Nagy ajándék, hogy nálunk ez így van, ez feltölt. Hazamegyek, megbeszéljük, kinek milyen volt a napja, és jó otthon lenni. Azt nem állítanám, hogy nem viszem néha haza a munkát. Az én munkaidőm kötetlen, ami állandó szolgálatot jelent, de tudom ezt a helyén kezelni, nem teherként élem meg.

– *Mire vagy a legbüszkébb?*

– Nagyon örülök a visszajelzéseknek, ha valaki megköszöni az ellátását, vagy ha a szakma elismer, de összességében vagyok büszke arra, amit elértünk, ami történt az elmúlt időszakban. Ennek vannak kézzelfogható eredményei: az ellátások méltó körülmények között zajlanak, és nem intézmény próbálunk lenni, inkább otthon és fészek olyanok számára, akiknek nincs a közelben családjuk. Ha ezek megvalósulnak, akkor büszke vagyok, mint ahogyan az emberek bizalmára is, amellyel megajándékoznak. Az ember legyen mindig egy szemmagasságban a másikkal! Ebben az intézményrendszerben mindenki egyformán fontos, ezt mindenkinek tudnia kell, és ha az ember így néz másokra, akkor magát is el tudja helyezni. A pandémiás időszakban ezt fokozottan megéreztük, hiszen mi nem zárhattunk be, nem küldhettük haza a bentlakókat: akkor különösen fontos volt, hogy minden munkatársunk számára legyen jó és hálás szavunk.

– *Milyen terveid vannak még?*

– Terveim mindig vannak. Hálás vagyok azért, hogy amit kitaláltam, azokból nagyon sok minden megvalósult. Építkezettünk, pályázatokat nyertünk, kaptunk forrást a fenntartótól, ez pénzügyi szempontból teret engedett. Most benne vagyunk az intézményi központ megvalósításában, közben körvonalazódik a pszichiátriai otthon részbeli felújítása, és szeretnénk tette alá hozni a támogatott lakhatást. Ez olyan szakmai terv, amely mindenképp előre mutat. Központi döntés értelmében 2036-ig fel kell számolni a nagy méretű, fogyatékosokat ellátó intézményeket. Nálunk 80 ilyen ellátott van, számukra kell majd támogatott ellátást biztosítanunk. A tervek már megvannak, és bár a gazdasági és háborús helyzet közbeszólt, de bízunk a folytatásban. ■

A küldetés mindennél fontosabb

A Baja-Szállásváros vasútállomás bővítése

Sarlós István

■ Baján a 20. század elején két Bács-Bodrog vármegyei helyi érdekeltőségű vasútvonal is üzemelt, mindkettőnek itt volt a végállomása. A Délvidéki Helyi Érdekeltőségű Vasút Részvénytársaság tulajdonában lévő Baja-Zombor-Újvidék vonal és a Baja-Bezdán-Zombor-Apatin Helyiérdekű Vasút Rt. tulajdonában lévő, Szondig, majd Hódságig tartó vonal. A Baja-Zombor-Újvidék vonal (amelyből Trianon után Magyarországon maradt a Baja-Vaskút-Gara szakasz) már 1895-ben elkészült, így a másik HÉV-vonal számára mind a tervezésben, mind a kiindulópontban gyorsan megegyezés született. Mindkét vasútvonal Baja állomásról indult, az első magánkézben lévő vasútállomás Baja-Szállásváros volt, itt vált szét ugyanis egymástól a Vaskút felé menő korábbi és a Vodica-Bátmonostor-Nagybaracska-Csátalja-Dávod-Hercegszántó irányába tartó új vonal. 1911 februárjában kezdték az építkezéseket az első szakasszal, Zomborból indultak, és Baja felé építették a vasutat. A kivitelező cég Gfrerer Miklós, Grossmann Vilmos és Schoch Frigyes tulajdonában volt, ők bevált vasútépítőnek számítottak a térségben, az 1894-85-ben megépített Baja-Zombor-Újvidék HÉV-nél is ők voltak a kivitelezők; emellett mindhárman tagjai voltak a vasúttársaság igazgatóságának is. A szállásvárosi állomás bővítése és minimális átépítése 1912-ben vált aktuálissá. Baja város 1912 év elején 40 ezer korona támogatást szavazott meg a vasúttársaságnak, amelyért cserébe törzsrészcsempéket kapott, ennek első felét a februári közgyűlésen hozott határozat értelmében már folyósították. A június 28-i közgyűlésen kicsit váratlanul érte a város vezetését a kivitelező cég újabb kérése, amely városi területek törzsrészcsempéjéért cserébe történő átengedéséről szólt.

„197. kgy. [közgyűlési] 15.176. kig. [közigazgatási] / 1912 szám

A baja-bezdán-zombor-apatin-szondi h. [helyi] é. [érdekeltőségű] vasút építési vállalkozóinak kérvénye a város közönsége tulajdonát képező ingatlanokból ezen vasút céljaira igénybe vett mintegy 4 1.399/1.600 hold és mintegy 1.362 □öl [1 kataszteri hold = 1.600 □öl = 5.755 m²] telekkönyvezetlen köztulajdonnak holdanként 100 korona árban törzsrészcsempék ellenében leendő átengedése iránt

Véghatározat

A törvényhatósági bizottság elvben kimondja, hogy a város közönsége tulajdonát képező ingatlanokból és a telekkönyvezetlen

köztulajdonát képező ingatlanokból a baja – bezdán-zombor – apatin – szondi h. é. vasút céljaira igénybe vett és folyamodók által csak hozzávetőlegesen megjelölt mintegy 4 1.399/1.600 hold, illetve 1.362 □öl területet négyzetölenként egy korona egységárban és pedig a följánlott törzsrészcsempék helyett készpénzfizetés ellenében engedi át, említett h. é. vasút építési vállalkozóinak a kérdéses vasút céljaira.

Ezen törzsvagyon elidegenítése iránti ügy az 1886. évi XXII. tc. [törvénycikk] 110. §-a, illetve 1901. évi XX. tc. 1-12 §§-ai végrehajtása tárgyában 4.600/1901. M.E. [miniszterelnöki] szám alatt kibocsátott rendelet és a városi szervezési szabályrendelet 31. §-a értelmében akkor fog érdemleges tárgyalás alá vétetni, amíg folyamodók a vasút céljaira igénybe vett területek végleges szabályszerű kimutatását és ezzel kapcsolatosan ezen határozattal megállapított kártalanítási négyzetölenkénti egységár elfogadására vonatkozó nyilatkozatokat is legkésőbb 30 nap alatt beterjeszteni fogják.

Miről a városi tanács további eljárás végett a városi számvevőség, Gfrerer, Schoch és Grossmann építési vállalkozók (:Budapest, VI. Nagy János utca 22-24. sz. [szám]:) ezen határozattal értesítettek.”

Baja 1910-1911-ben, a részvénytársaság alapításakor hozzájárult a jegyzett tőkéhez, azaz minimális tulajdonrész szerzett, azaz már voltak törzsrészcsempéi, bár a város nagyságához mérten keveset adott. Az ezen felül megszavazott 40 ezer koronás támogatás sokkal nagyobb segítség volt az építkezésben. Az 1362 □öles terület a szállásvárosi állomáshoz tartozó terület volt, a másik 4 1399/1600 holdas terület pedig a városhatár és a vasútállomás közötti tervezett nyomvonal és a hozzá tartozó biztonsági sáv területe volt. A korabeli tervezési dokumentumok nem maradtak fenn, így az előzetes pályabemelési jegyzőkönyvekből nem tudhatjuk meg, hogy egy ilyen lényeges területet miért hagyott ki a tervező a vasútépítés számára megszerzendő területek listájáról. A területek ára további vitákra adott okot. A Gfrerer, Schoch, Grossmann által felkínált holdanként 100 koronás törzsrészcsempé-csomag összesen 582 koronát jelentett, azaz 6 db 100 koronás törzsrészcsempét és némi – 18 koronás különbözet – pótbefizetést a város részéről. A törzsrészcsempékért a vasúttársaság nyereségéből a közgyűlés határozata értelmében Baja évente osztalékra jogosult, valamint eladhatta a részvényeit a tőzsdén; bár a MÁV által üzemeltetett HÉV-ek papírjai

Már csak néhány sín pár emlékeztet az egykor vasútvonalra

alacsony árfolyamon mozogtak. Az osztalék kifizetése is jó kérdés egy frissen induló cég esetében: nagyon ritka és szerencsés az a cég, amely az indulás után azonnal komoly osztalékot fizet a befektetőinek. Ezek alapján érthető, hogy Baja a földtulajdonát nem kívánta bizonytalan értékű és hozamú részvényekre átkonvertálni, inkább a területek eladását erőltette a város, és a vasúttársaság számára is kedvezőnek mondható 1 korona/□öl-es egységáron, így a város azonnal 9.161.- Koronás bevételre tehetett szert az összesen 5 kataszteri hold és 1.161 □öl területért, ez abban az időszakban komoly összegnek számított. – A vasúttársaság az első teljes évben, 1913-ban 178 980 korona nyereséget termelt! – Az építők végül megadták a város által kért összeget, így július 12-én átadták az új vasútvonal első szakaszát, az 57,3 km hosszú Baja-Zombor szakaszt. Az építkezések Zomborból indulva dél felé is haladtak Apatin-Szond irányába, ezt a 31,7 km-es szakaszt augusztus 14-én adták át a forgalomnak, ahol Szondnál a HÉV vonal elérte a Szabadka-Zombor-Gombos MÁV-vonalat, azaz a települések elérhették vasúton az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét balkáni fővonalát. 1914. november 12-én a vasutat meghosszabbították Szondtól Hódságig, ez a 19,7 km-es szakasz lett Bács-Bodrog vármegye utolsó előttiként átadott vonala. ■

Téeszésítés Bács-Kiskun megyében

Rigó Róbert

■ Az 1945-ös földtulajdon-viszonyok radikális átalakítását követően, 1949-ben az aktív keresők több mint felének a megélhetését a mezőgazdaság biztosította. Az ötvenes, hatvanas években ezen a területen zajlottak a legjelentősebb társadalmi változások, ugyanis 1970-re az önálló parasztgazdák rétegét szinte teljesen felszámolták, arányuk 1,6%-ra zsugorodott, mialatt a mezőgazdasági munkásoké 22%-ra emelkedett, így az agráriumból élők aránya két évtized leforgása alatt a társadalom több mint feléről kevesebb mint negyedére csökkent. 1957 és 1970 között közel 3,5 millió ember költözött faluról városba vagy másik községbe, a falvak városokkal szembeni vándorlási vesztesége ezen időszakban közel hatszáz ezer főt tett ki.

A több mint negyven esztendő megsejtelés során szovjet modell szerinti politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedést kényszerítettek az országra. A második világháborút követően a várva várt demokratikus jogállam helyett sztálini típusú diktatúra épült ki, amelyet a magyar társadalom többsége nem támogatott, jól mutatják ezt – az adminisztratív beavatkozások és választási csalások ellenére is – az 1945-ös és 1947-es választási eredmények. Az ország többsége, amikor véleményt nyilváníthatott, elutasította a szovjet típusú berendezkedést és a többpárti demokrácián nyugvó jogállam, a magántulajdonon alapuló piacgazdaság és a vallásos világnézet mellett tette le a voksát. A hazai kommunista berendezkedés 45 éve alatt ciklikusan jelentkeztek a szovjet modellhez közelítő időszakok, amelyek alatt a lakosságra nehezedő nyomás fokozódott, majd a gazdasági válságjelenségek és a társadalmi elégedetlenség erősödése miatt enyhülési időszakok következtek, amikor ismét nagyobb szerepet kaptak a piaci elemek, az egyéni boldogulás lehetőségeinek biztosítása és az életszínvonal javulása. Ilyen időszak volt Nagy Imre 1953 és 1955 közötti miniszterelnöksége, az 1968-cal kezdődő új gazdasági mechanizmus, majd a hetvenes évek végén indított reformok az életszínvonal-mutatók megőrzésére. A reformok a szovjet, illetve a hazai keményvonalas kommunisták nyomására rendszerint kifulladások.

Az agrárium 1956 előtt

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945-ös rendelete alapján kobozta el az új berendezkedés gyakorlatban a 100 kataszteri holdnál nagyobb egyházi és világi birtokokat. A földigénylő bizottságokban számos visszavétel történt: nem dokumentálták a földosztás

eredményét, cserélgették, újraosztották a földeket, virágzott a korrupció. Ugyanakkor a korábban rendkívül egyenlőtlen birtokviszonyokat felszámolták, több mint 400 ezer új egyéni kisbirtok jött létre, és 240 ezer kisparaszti területet egészítettek ki. Az agráriumot ért rendkívül súlyos

háborús veszteségek és a földosztás következtében a tulajdonviszonyok anarchikusává váltak, a termésmennyiségek jelentősen visszaestek, a szovjet katonaság ellátása, a háborús jóvátétel és a világtörténelem legnagyobb inflációja miatt az emberek éheztek és feketekereskedelemre, „batyuzásra” kényszerültek. A forint 1946. augusztus 1-jei bevezetésével, az agrárrolló mesterséges szétnyitása következtében, a pénzügyi stabilizáció a parasztság rovására történt. A mezőgazdaság össztermelése még 1949-ben is csak az 1938-as szint 85%-a körül volt.

Rákosi Máttyás 1948. augusztus 20-án – immáron negyedszer, ismét – Kecskeméten mondott beszédében hirdette meg a mezőgazdaság szovjet modell szerinti átalakítását, a parasztság termelőszövetkezetekbe kényszerítését és a módosabb parasztgazdák, a kulákok üldözését. Három-négy év alatt a parasztság 90%-át tervezték szövetkezetekbe kényszeríteni, a parasztság elnyomása fokozódott, a mezőgazdaság adóterhei megháromszorozódtak. A beszolgáltatások, a kulákküldözések, a tagosítások egyre nagyobb terheket róttak a parasztságra. A kulákcsládokat napi szinten zaklatták, fosztogatták, ennek következtében családi tragédiák, öngyilkosságok történtek, ami az erőszakos események miatt számos családot traumatizált. A módosabb gazdák, azaz a kulákok legnagyobb arányban Bács-Kiskun megyében voltak, a kuláknak nyilvánítottak közel 20 százaléka élt a Duna-Tisza közén. Sokan úgy próbáltak menekülni a fokozódó terhek és zaklatások elől, hogy a földjüket felajánlották az államnak. 1949 végéig közel 1300 téeszt hoztak létre, 27 fős átlagos taglétszámmal, 232 hold átlagterülettel. 1953 közepén már

A kollektivizálás korabeli propagandaplakátja szerint

5 224 termelőszövetkezetet és termelőszövetkezeti csoportot tartottak nyilván 376 ezer taggal, az ország mezőgazdasági területének 26 százalékán. Ekkoriban elsősorban az újonnan földhöz jutott törpebirtokosok léptek be a téeszékbe.

Az 1952-ben megszervezett Bács-Kiskun-sági Református Egyházmegyében Pap Géza esperes jelentéseket kért a gyülekezeti lelkészektől a téeszésítés előrehaladásáról, melyekben az ő támogató „munkájukról” kellett beszámolniuk. A források arról tanúskodnak, hogy a téeszéknek átadott területeken nem művelték meg a korábbi színvonalon a földet, a szőlőültetvények jelentős része elgazosodott, lepusztult, ami elidegenítette a parasztokat a téeszektől, mert az ő értékrendjük alapján a gazda teljesítményét az adta, hogy miként műveli a földjét, szőlőjét.

Sztálin halálát követően, 1953 júniusában Rákosi Moszkvában igyekeztek korlátok közé szorítani, így szovjet nyomásra Nagy Imre lett a miniszterelnök, aki az 1953. július 4-én elmondott kormányfői programbeszédében a szocializmus építésének „új szakaszát” hirdette meg. Az addig erőltetett iparosítást visszafogták, és a mezőgazdaság fejlesztésére nagyobb hangsúlyt helyeztek, mérsékeltek a parasztság adó- és beszolgáltatási kötelezettségeit, eltörölték az adóhátralékokat. Az erőszakosan létrehozott téeszékből lehetővé tették a parasztok kilépését, és engedélyezték az agrártermékek szabadpiaci forgalmát, valamint három évre előre meghatározták az agrártermékek adó- és beszolgáltatási kvótáját. Az erre az időszakra vonatkozó lelkészi jelentésekből igen jól kirajzolódik a parasztság optimistább hangulata, a munkakedv és bizalom erősödése. Nagy Imre

politikája, jórészt Rákosi szembenállása és a Moszkvában folytatott aknamunkája miatt 1955 áprilisában megbukott. A hatalom ismét Rákosi kezébe került, és a mezőgazdaságban is visszatértek a korábbi irányvonalhoz. Ennek szellemében érvénytelenítették a Nagy Imre kormány intézkedéseit, és a korábban alkalmazott erőszakos módszerekkel újraindították a kényszer-kollektivizálást.

1956 és következményei a megyében

Az 1956. október 23-át követő napokban a vidéki kisvárosokban, falvakban békés tüntetések zajlottak, rendszerint a tanácsházáról leverték a vörös csillagot, és ledöntötték a szovjet „felszabadítási” emlékművet, majd az elmenekült, háttérbe húzó kommunista vezetők helyére visszakérültek az 1948 előtti, főleg kisgazdapárti, közmegbecsülésnek örvendő emberek, akik igyekeztek a település igazgatását, rendjét biztosítani. Több vidéki városban előfordult, hogy a fegyvertelen tüntető tömegbe lőttek. A legkegyetlenebbül Gyurkó Lajos vezérőrnagy lépett fel, aki a kecskeméti központtal felállított 3. hadtest parancsnoka volt. Október 25-én Gyurkó tűzparancsot adott ki a tüntetőkre vonatkozóan, majd 27-én vadászpülöket vetett be a polgári lakossággal szemben, aminek Kecskeméten négy, Tiszakécskén 17 áldozata és 110 sebesültje lett. Mindezek ellenére vidéken hozzákezdtek a tanácsrendszer lebontásához és a demokráciára jellemző önkormányzati rendszer kiépítéséhez, és 1945-ös alapon elindult a tulajdonviszonyok újra rendezése. A forradalom és szabadságharc leverése után vidéken a forradalmi indulatokat konzolidálni igyekvő, gyakran egykori kisgazdákon, papokon, lelkeszéken álltak bosszút, végigverték az országot, sokakat bebörtönöztek, de halálos ítéleteket is kiszabtak rájuk.

A téészek igen rossz körülmények között működtek 1956 után is. Az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Mezőgazdasági Osztályához 1959-ben nagyon sok panasz érkezett a téészek működésére, fejtelenségére vonatkozóan, a tagok inkább kiléptek belőlük, mint be. Mácsai Lajos kalocsai téész-tag a következőképpen foglalta össze a téészekkel kapcsolatos véleményét a földművelésügyi miniszternek írt levelében 1960-ban: „előttünk volt egy 10 éves múltú, rosszul gazdálkodó tsz, ahol valósággal éheztek az emberek, és ha enni akartak, akkor el kellett menni a magánparasztokhoz napszámba, hogy legyen kenyérre való. Ezért félt és fél ma is a paraszt-ság a [...] tsz-től.”

Az 1959. január 28-án tartott Bács-Kiskun megyei MSZMP aktívaülésen a tééma a „Központi Bizottság előző év decemberi határozatának megtárgyalása a párt agrárpolitikájáról és a téészek fejlesztésével kapcsolatos prob-

lémákról és feladatokról” szólt. Az ülésen Molnár Frigyes megyei első titkár kijelentette, hogy a téészmozgalomban „az ellenforradalmi kártevés mérhetetlen rombolást okozott”. Míg 1956. október 1-jén 266 téész működött a megyében 17 ezer taggal és 160 ezer hold területtel, addig a forradalom következtében 116 téész (44%) feloszlott, a tagság közel fele kilépett, területük közel 30%-kal csökkent. Molnár elmondta, hogy a megyei pártvezetés a téészek mellé állt, így a további széthullásukat 1957 első felében sikerült megállítani, majd „fokozatosan megszilárdítani”. 1958 végéig 76 téészt tudtak újjászervezni, így ekkor már 222 téész működött a megyében. Országosan a téészek száma a forradalmat követő hónapokban közel felére, 3265-ről 1777-re csökkent. A beszolgáltatás eltörlése és a paraszti gazdálkodás elismerése 1957-ben visszaparasztosodási folyamatot indított el, így ebben az esztendőben a magángazdaságok 71 százalékkal részesedtek az agrártermelésből, míg a téészek csak ötlet.

A parasztságnak a téészekkel szembeni ellenérzését az állampárt is érezte, amit jól megvilágít az MSZMP Bács-Kiskun megyei intézőbizottságának 1957. június 10-én hozott határozata, miszerint annak érdekében, „hogy a falu dolgozó parasztsága egységesen helyeslje és támogassa a mezőgazdaság szocialista átszervezését, ahhoz be kell bizonyítani a korszerű szocialista nagyüzemek fölényét, a kisgazdaságokkal szemben, – úgy, hogy a meglévő termelőszövetkezeteinket minél előbb példamutató, korszerű, belterjes gazdaságokká kell fejleszteni. Termelési színvonaluk, árutermelésük legyen magasabb, mint az egyénileg termelő kisgazdaságoké – ezek alapján a termelőszövetkezeti tagság élétszínvonala haladja túl az egyénileg dolgozó parasztek élétszínvonalát.”

A kényszer-kollektivizálás

1957 nyarán az MSZMP Központi Bizottsága elfogadta a teljes körű kollektivizálás tervét, de a korábbi erőszakos módszerek helyett, egy több évre elnyújtott folyamat során az „agitálásra” és az „önkéntességre” helyezték a hangsúlyt. Az 1959. február 1-jén megjelent kormányhatározatban igyekeztek felgyorsítani a folyamatot, és megállapították, hogy a párt és kormány „egyik fő feladatának tartják a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését.”

Ahol már sikerült elérni a parasztek belépését a tsz-be

A kollektivizálási kampányt a téeli hónapokra koncentrálták, amikor többnyire az otthonukban tartózkodtak a parasztek, megyéről megyére jártak az agitátorok. A kényszer-kollektivizálással egy-egy településen igyekeztek minél gyorsabban végezni, és aláíratatni a parasztekkel a belépési nyilatkozatot, amikor mindenkivel aláíraták, ünnepélyes körülmények között „termelőszövetkezeti községnak” nyilvánították a falut.

Rendszerint budapesti és a nagyobb vidéki városok gyárainak munkásai, esetleg a vidéki állami gazdaságok, gépállomások megbízható, jórészt a párt irányába elkötelezett emberei végezték a parasztek agitálását. A korábbi kisebb, néhány fős népnevelő brigádok helyett újabban egy-egy faluba néhány száz agitátort vezényeltek. A bácsszőlősi jelentésben arra a következtetésre jutottak, „hogy a helyi népnevelők nem tudnak olyan munkát kifejteni, hogy meggyőzzék a dolgozó parasztságot a nagyüzemi gazdálkodás fölényéről. A máshonnet érkező népnevelőkkel eredményesebb munkát lehet végezni.” A népnevelők, agitátorok munkáját az is hátráltatta, hogy a parasztek rendszerint elbújtak előlük, és a maguk módján igyekeztek elkerülni a találkozást. Borotáról azt jelentették, hogy „a népnevelők elől, amennyiben tehetik, megszöknek. Több népnevelő elmondta, hogy beszélgettek az átszervezésről és különböző gondokról, egyszer csak azt vette a népnevelő észre, hogy magamaradt, nincs kivel beszélgetni.” Ha mégis létrejött a személyes találkozás, igyekeztek a gazdák a témát más

irányba terelni, megvendégelni, megetetni, megboroztatni az agitátorokat a belépési nyilatkozat aláírása helyett. Ilyen esetekben a földbirtokosok megpróbálták halogatni, kitolni a belépési nyilatkozat aláírását. A parasztek gyakran arra hivatkoztak, hogy csak akkor írják alá a belépési nyilatkozatot, ha más környékbeli gazdák már aláírták. Dávodról azt jelentették, hogy az egyéni parasztek passzívák, ennek oka egyrészt, hogy „egymásra várnak a belépéssel – mondván, hogyha a másik belép, akkor utána ő is be fog lépni.”

Mivel az agitátorok rendszerint nem boldogultak a nagyobb birtokkal rendelkező, öntudatosabb, nagy tekintélyű gazdákkal, az a gyakorlat alakult ki, hogy őket berendelték vagy bevitték a tanácsházára, és ott egy-egy „népnevelő brigád” igyekezett jobb belátásra bírni őket. A gazdák számára további problémát jelentett, hogy nemcsak a földet kellett bevinniük a téészbe, hanem az állatállomány egy részét (elsősorban a lovakat, teheneket – melyekhez a parasztek erősen kötődtek érzelmileg is) és a gazdaságban használt eszközöket (eke, borona, vetőgép, ekeka) is.

A pártállam az általa előírt kollektivizálási utasítást önkéntes téészbe történő belépésnek, a földnek, a termelőeszközöknek, az állatoknak a „közösbe” adását, – a parasztság tulajdonától való megfosztását – mintegy önkéntes lemondásként próbálta beállítani. Egyéni túlkapásként igyekezett értelmezni a kollektivizálás során alkalmazott kényszerítő eszközöket, azt – amit minden szereplő pontosan tudott –, hogy a magyar parasztság földtől való megfosztása csak megfélemlítéssel, erőszakkal hajtható végre. A rendszeresen előforduló bántalmazást, tettlegességet egyéni esetekként és nem a rendszer által működtetett mechanizmusként vizsgálták ki.

Egy Bács-Kiskun megyei jelentésben Molnár Frigyes megyei első titkár igyekezett eljelentékteleníteni, kicsinyíteni az itt alkalmazott erőszak mértékét. Felsoroltak néhány esetet a megyéből, ahol megsértették az „önkéntességet”, ahol „túlkapások” történtek: a kiskőrösi, a dunavecsei, a kiskunfélegyházi és a kiskunhalasi járásban, összesen 18 községben, Tiszaalpáron és Borotán verekedés is történt. A Bács-Kiskun megyében elkövetett erőszak brutalitására néhány névtelen levél alapján következtethetünk. 1960. február 1-jén a Szabad Föld szerkesztőségéből írtak az MSZMP Megyei Bizottságának, hogy Madarásról elküldött levelet kaptak. A levélíró elpanaszolta, hogy erőszakos módon folyik a téész szervezés: „A községünkben működő tsz szervezőbizottság leírhatatlan embertelenségre vetemedett. Meggyőző érvek helyett állati sorsra alacsonyítják az embereket. [...] Nem tudjuk helyes-e ez? Ez nem lehet a

A megtermelt javak leszállítása a szövetségi raktárba

kormányprogram... Leszünk-e emberek, vagy vegyünk vándorbotot s hagyjuk el falunkat? [...] Tűmünk kell, hogy ütnek, köpködnek, mézítelenre vetkőztetnek, több fegyvert fognak ránk, felakasztással fenyegetnek bennünket. Őszülő emberek hangosan zokognak megalázásukért, gyermekek sírnak az édesapjuk után, aki nem otthon tölti az éjszakát, kéken-zölden látják viszont. Ezek az emberek, aligha tudják, mi a népi demokrácia, mit jelent az, hogy ember. [...] Ilyen erőszakkal létesített szövetséget nem lesz életerős, és nem leszünk boldogok, mert akkor nem tudunk kedvvel dolgozni, termelni, kérjük a szíves intézkedésüket.” A lap szerkesztősége kérte, hogy vizsgálják meg a madarasi helyzetet. A választ Tompa Béla, a megyei mezőgazdasági osztály vezetője írta 1960. február 6-án. Megállapította: hozzájuk is érkezett hasonló panaszos levél Madarásról, melyet a helyszínen kivizsgáltak, a levélben leírt durvaságok nem feleltek meg a valóságnak. „Erősebb hanghasználat történt, de az is jórészt csak a tsz. szervezéstől függetlenül.”

Az erőszakhullám után „kivizsgálták és felelősségre vonták” azokat, akik valójában a hatalom utasítását hajtották végre, és fentről megpróbálták elhitetni, mintha ezek csak helyi túlkapások lennének. Esetenként „megbüntették” (például hazaküldték a beszerzés lezárása előtt, pártfegyelmet kaptak) a végrehajtókat, így a felelősséget áthárították az agitátorokra, a települési, járási vezetői szintre – a hatalom helyi kiszolgálóira. Ezen túl a hatalom igyekezett tabusítani a téészesítés során elkövetett erőszakhullámot, leginkább azzal, hogy megtiltották a paraszteknek, hogy beszéljenek a belépési nyilatkozat aláírásának körülményeiről. A hatalom részéről mindkét technika rendkívül kártékony volt. A társadalom egyes csoportjainak szembeállításá-

(munkás-paraszt, városi-vidéki, haladó-elmaradott, esetleg reakciós, kommunista-vallásos, esetleg klerikális) aláásta a társadalmi tőke és a bizalom szintjét az emberek között. A pártállami vezetés 1962-re elérte, hogy a mezőgazdasági keresők 94%-a a szocialista szektorban dolgozott.

Gajdócsi István megyei tanácselnök 1975-ben, egy interjúban a bajai téészesítésre így emlékezett vissza: „Kezdődött tehát a mezőgazdaság szocialista átszervezésének utolsó hulláma mifelénk, először a falvakban, aztán közeledtek Baja felé. Sokan összeültünk akkor parasztek, és beszélgettünk, hogy ezt a lépést meg kell tenni. Abból indultunk ki, hogy a föld a miénk marad, az megvan, az ott van, mi is rajta vagyunk, hát ha ehhez még jön állami támogatás, segítség, akkor biztos, hogy meg kell tudnunk élni: nem lehet rosszabb, csak jobb. Ennyit döntöttünk el magunkban: hogy hogyan csináljuk, azt már nem. S ekkor azt mondták az emberek, kérjek belépési nyilatkozatokat, még mielőtt a népnevelők érkeznek, és írjam én elsőnek alá. 180 család írta aztán alá 2 nap alatt. Mire a kampány megkezdődött Bajaszentistvánon – ez tulajdonképpen egy kerülete Bajának, az én aktatáskámban 180 belépési nyilatkozat volt. Egy csoportba gyűjtve letettem az asztalra. Aztán jöttek még mások is hozzánk. Ekkoriban Baján a parasztság érdekes módon polarizálódott. Volt egy termelőszövetkezet, a Micsurin, ide léptek be a rangosabb gazdák, úgy is mondhatnám, hogy a kulákkistára beírtak, mert itt vélték politikai biztonságot. Mellette volt a miénk, ahova meg a közép- és kisparasztek jöttek. Amikor megalakultunk, nem sok bizalom volt a mi termelőszövetkezetünk iránt. A város vezetői attól tartottak, hogy azért tolnak engem előtérbe, hogy én különböző jogászai rafinériával megfúrjam ezt az egész termelőszövetkezeti

koncepciót. A megalakulás estéjén közölték is velünk: jó, van ez a szövetkezet, ezt ők tudomásul veszik, de nehogy azt higgyük, hogy ez egy »szabad a gazda« dolog lesz, mert megalakítják ám itt a pártszervezetet – a pártoló tagokból alakították meg, akik posztógyári munkások voltak –, és azok majd rajtunk tartják a szemüket. Azt is megmondták: hogy ennek a szövetkezetnek legyen hitele, nevezük el Leninről – akkor mégis elviselhetőbb lesz ez a csapat.”

A kényszer-kollektivizálás a „szervezési sike-
reken” túl, ugyanakkor nagyon jelentős ellátási problémákat okozott, az országban komoly élelmiszerhiány alakult ki. 1961. január 6-án, a Bács-Kiskun megyében tartott elnöki értekezleten Apró Antal a mezőgazdasági termelésről tartott beszámolót. Megállapította, hogy 82%-ra nőtt a szocialista nagyüzem aránya a mezőgazdaságban, de elmondta azt is, hogy 1960-ban 45 ezer vagon gabonát és sok húst (főleg sertéshúst és zsírt) importált az ország, ami zavart okozott a fizetési mérlegben. Az export negyede mezőgazdasági termékekből állt, még borból is importra szorult az ország. A téeszekben dolgozó családok jövedelme jelentősen csökkent a hatvanas évek elején, az 1958-as szintet csak 1964-ben érte el, és közben a háztájiból származott a jövedelmük nagyobbik része, 1961-ben az 54%-a.

Az új téeszek kezdeti nehézségei és a paraszti ellenállás

A kilépési törekvéseknek a kényszer-kollektivizálás utolsó nagy hullámát, 1959–1961-et követően sem lett vége az országban, így Bács-Kiskun megyében sem. Ezen kilépési törekvések csúcsa 1963 tavaszára tehető, ekkor több mint félezer kilépési kérelmet adtak be, amelyeknek a visszavonása érdekében jelentős erőfeszítést tett a pártvezetés. 1963. május 30-án a Bács-Kiskun megyei mezőgaz-

A meggyőzés különféle eszközeivel éltek az agitátorok

dasági osztály feljegyzést készített a téeszekben uralkodó kilépési hangulatról. A jelentés szerint a megyében 562 fő adott be kilépési kérelmet. A kilépési szándékukat a legtöbben azzal indokolták, hogy a jogszabály három év téesztagság után módot ad rá és ezt az agitátorok a beszerzés során mondták is a parasztnak, de sokan megemlítették a téesz gyenge gazdálkodását, fizetésképtenségét és a személyi ellentéteket is. A téeszek közgyűlései rendszerint nem járultak hozzá a tagok kilépéséhez.

Egy 1963. június 15-én kelt feljegyzésében a kalocsai járásban, Foktón szerzett tapasztalatokat foglalták össze; rögzítették, hogy a járásban „a kilépési hangulat itt a legerősebb. A vezetők elmondják, hogy teljesen kétségbe vannak esve, mert elvesztették befolyásukat az emberek felett. A 400 fős tagságból kb. 100 fő az, aki rendszeresen részt vesz a munkában. Ezek a föld nélkül beléptek, akik rá vannak szorulva a mindennapi kereset-
ni, ha kérdezik tőlük, hogy hova mennek. Szégyellik megmondani az igazat és inkább mást mondanak, nehogy megszólják őket, amiért a tsz-ben dolgoznak. A részesművelők terményeiket elhordják Budapestre értékesíteni.” A foktói tapasztalatok alapján kijelenthetjük, hogy itt 1963-ra a téesz megbukott, szinte teljesen szétesett, a részesművelésen kívüli munkát nem végezték el a tagok.

A vizsgálati jelentések alapján megállapíthatjuk, hogy a parasztság félelmei a téeszek vezetésére, gazdálkodására, jövedelemtermelő képességére vonatkozóan beigazolódtak. A szinte működésképtelen téeszek nem tudtak megélhetést biztosítani a tagoknak, a munkaegységrendszer nem tudta őket munkára motiválni, ezért csak a háztájira és a részesművelésből származó terményhányadra koncentráltak. A kényszer-kollektivizálást követően, 1962 és 1963 folyamán a tagság passzív és aktív ellenállási stratégiája jól működött, a téeszek megbénultak, és közülük nem egy a felbomlás határán volt hónapokon át, a politikai nyomásgyakorlás és a kilépés megtiltása tartotta egyben őket. Ebből a patthelyzetből az elmozdulást az jelentette, hogy a pártvezetésnek engednie kellett, és olyan jövedelemelosztási formákat bevezetnie, amelyek a tagokat munkára ösztönözték és a háztájai gazdálkodást segítették, ami az 1968-as új gazdasági mechanizmus bevezetésével, a melléküzemágak létrehozásával ezekre jóval több lehetőséget biztosított. Magyarországon a téeszszítés szovjet típusú modellje megbukott, a hagyományos paraszti gazdálkodás egyes elemeit be kellett emelni, hogy a rendszer működőképes maradjon. (A szerző történész, a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézetének docense, írása a 2022. április 7-én, a Bajai Honpolgár-estek keretében elhangzott előadás szerkesztett változata – a szerk.)■

Már ezek részére is nagyon nehezen tudják biztosítani a rendszeres előleget. A tagság zömét képező 300 fő egyáltalán nem dolgozik a részes művelésben vállalt területén felül. Van kb. 40 fő, aki semmilyen munkát nem hajlandó vállalni. Nem tekinti magát tsz-tagnak és a lovakat sem hajlandók leadni. Ezen felbuzdulva tömegesé kezd válni a ló vásárlás. Már több tag vásárolt lovat és saját céljaira használja föl. Ezek az emberek olyan hangulatot teremtettek a községben, hogy szinte félnek egyesek a tsz-be menni, dolgozni. Szégyellik bevalla-

A folyamat vége: a belépési nyilatkozat aláírása

Bajai dokumentumok a Szabad Európa Rádió archívumából 12.

A hűség „jutalma”

Mayer János

■ A magyarországi németiséget 1945 után a kollektív bűnösség elvét alkalmazva számos hátrányos megkülönböztetés, súlyos büntetés sújtotta: előbb tömegeket hurcoltak kényszermunkára (malenkij robotra) a Szovjetunióba, a „földreform” során jelentős részének a földjét elkobozták, sokakat kényszerlakhelyekre költöztettek, majd 1946-tól megkezdtek a népcsoporthoz tartozók erőszakos kitelepítését Németországba. A 12 330/1945. számú miniszterelnöki rendelet kitelepítésre ítélte mindenkit, aki az 1941-es népszámláláson magát német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta, korábban magyarosított családnévét „visszanémetesítette”, a háborúban a német haderő (SS) kötelékében teljesített katonai szolgálatot, illetve nemzetiszocialista szervezet (Volksbund) tagja volt. A rendelet sok eleme visszélésekre adott lehetőséget, egy valami azonban bizonyos volt: az érintettek egyéni felelősségét egyáltalán nem vizsgálták. Így például azt sem, hogy valaki önként vagy kényszerből került a német haderőbe, a Volksbundnak egyszerű tagja vagy aktivistája volt (és meddig). Arról nem is beszélve, hogy voltak olyanok is, akik egyik kritériumnak sem feleltek meg, mégis a kitelepítendőek listáján találták magukat, mert földbirtokukra vagy házukra valamely helyi vezető funkcionárius szemet vetett. Mindezen rendelkezések alapján kb. 170 ezer embert űztek el Magyarországról, de a hazai német kisebbség vesztesége ennél is nagyobb volt, hiszen sokan – önként vagy a visszavonuló németek utasítását követve – már a front közeledtével elhagyták az országot, többen pedig ekkor már hadifogságban szenvedtek. Így a magyarországi német kisebbség háború utáni összes vesztesége kb. 220-230 ezer fő lehetett.

A szülőföldjükhöz, lakhelyükhöz erősen ragaszkodó magyar „svábok” természetesen igyekeztek minden lehetséges módon elkerülni a kitelepítést: próbáltak elrejtőzni, mentesítést szerezni, nemzethűségüket igazolni, de sokan voltak olyanok is, akik már Németországban próbálták meg visszatérésüket kérelmezni (általában sikertelenül). 1948 után – amikor a kitelepítések már lezárultak – többen kíséreltek meg visszaszökni Magyarországra, abban bízva, hogy időközben meghirdették az itt-

hon maradt németek „jogegyenlőségét”, a fizikai üldöztetés és közvetlen fenyegetés pedig enyhülni látszott.

Tóth Ágnes a témát részletesen kutató könyvében 10-20 ezerre (a kitelepítettek 7-10%-ára) becsüli az országba visszaszökött németeket ekkor német állampolgárnak, egyben *illegális határátlépőnek* tekintették, ilyenformán a velük szembeni fellépésre a határőrségnek, a határrendőrségnek, illetve a politikai rendőrségnek is jogosítványa volt. Egy 1947-es belügyminisztériumi utasítás alapján a letelepedési engedéllyel nem rendelkezőket azonnal ki kellett toloncolni az országból. Ennek alapján elmondható, hogy a szülőföldjén maradásra csak annak lehetett esélye, aki hosszú időn keresztül el tudott rejtőzni a hatóságok elől. Bár voltak olyanok, akiknek ez sikerült, jóval többen jártak úgy, hogy akár több hazatérési kísérlet után végleg kitoloncolták őket, és jó, ha megúszták ennyivel.

Ennél is bonyolultabb volt azoknak a sorsa, akik az 1941-ben Magyarországhoz visszacsatolt bácskai területek valamelyikéről vonultak be a magyar vagy a német haderőhöz, majd fogságba estek. 1944-ben ugyanis lakhelyüket ismét Jugoszlávia vette birtokba, és a németek lakta településen kegyetlen és véres etnikai tisztogatás kezdődött. Előbb 1944 őszén a Tito-partizánok rendeztek (tudatosan megtervezett) népiertást több bácskai és bánáti településen, majd ennek lezárulta után a következő években a német lakosságot koncentrációs táborokba zártak, ahol tízezrek lelték halálukat az éhínség, a rossz higiéniai viszonyok, járványok következtében. A táborok

felszámolása után a túlélőket elűldözték az országból, a többségük Nyugat-Németországban kötött ki. A hadifogságba került katonák esetében így aztán a „hazatérés” igencsak kérdésessé vált: az újból Jugoszláviához tartozó lakhelyről eltűntek a németek, a rokonok – amennyiben életben voltak – számukra ismeretlen helyen tartózkodtak, az „új” Magyarország viszont jugoszláv állampolgárságú németként tekintett rájuk, így elvileg nem maradhattak itt sem. (A jugoszláviai németek jelentős részének magyar kötődése is volt, ezen túl sokakat rokoni kapcsolatai is Magyarországhoz fűztek.)

Akiket a hatóság a fent említett módon illegális határátlépéssel vádolt meg, azokat általában őrizetbe vették, és – gyakran veréssel kísért – kihallgatás után a hírhedt Andrassy út 60. alatt található

Sipos Loránd grafikája

tolonctáborba hurcolták őket. Itt akár 80 főt is fogva tartottak egy helyiségben, mosakodási lehetőség nem volt, a szállás tele volt poloskával, így aztán aludni sem lehetett. Ez az elbánás vélhetően az esetleges későbbi hazatérők elrettentésére is szolgált. Többségük az itteni tapasztalatokat tekintette leborzasztóbb élményének. (Vö. Gerhard Seewann: *A magyarországi németek története 2. Argumentum, Bp., 2015. 366-367.*) Az itt fogva tartottak többségét ezt követően – bár erre nem volt meg minden jogalap – rövidesen az osztrák határhoz szállították, és az ország elhagyására kényszerítették őket.

Az alább idézett interjú alanya egy 40 éves kisparaszt Őrszállásról (Sztanisics), ezen település is a visszacsatolt Dél-Bácskában található. Állítása szerint 1942–44 között a Waffen SS-ben szolgált. 1942-ben a Waffen SS – illegálisan – valóban sorozott Magyarországon, a döntő részben németek lakta Őrszállásról összesen 266 sváb fiatal vonult be a megtévesztő ígéretek hatására a birodalmi fegyveres erőkhöz. (Az adat forrása Kovács Zoltán András – Számvéber Norbert: *A Waffen-SS Magyarországon. Paktum Nyomdaipari Társaság, Bp. 2001. 52-53.*) Szovjet hadifogságból tért vissza Magyarországra, de kiutasították az országból. 1951-ben Németországból visszaszökött, de elfogták és letartóztatták. Állítása szerint szüleit és egyik testvérét korábban a szovjetek ölték meg. Bajai, majd budapesti fogva tartás után Ausztria irányában toloncolták ki az országból 1952. április 15-én. Az adatfelvevő szerint „a férfi primitív, unintelligens, de szavahihetőnek tűnik, információi saját tapasztalatból származnak”. Az adatfelvételt 1952. szeptember 22-én történt Bécsben, az általa elmondottak 1952. áprilisa előtti időszakra vonatkoznak. (A dokumentum kisebb helyesírási hibáit javítottuk.)

„A forrás kiutasított népi német, aki az SS kötelékében szolgált, és 1951 novemberében visszaszökött Magyarországra bátyját és vagyonát megnézni. A határon elfogták, és először a kiskunhalasi rendőrségre szállították, mivel apja ottani illetőségű volt.

Az állomástól jobbra, a templomtól a negyedik házban foglal helyet a rendőrség. Ugyanebben a krémszínű, háromemeletes épületben tanyázik egy ezred gyalogság.

A forrást kihallgatta és kínozták VARGA BÉLA alhadnagy, SCHAEFFER ERNŐ őrmester és HORVÁTH JÓZSEF szakaszvezető. Horváth és Varga ütötték-verték, Schaeffer pedig kurtavasat rendelt el neki igen gyakran. (A kurtavas olyan bilincs, amellyel a kezet a lábhoz csatolják, s így a rab csak

görnyedten ülhet – M. J.) Minden második nap csak kenyeret és vizet kapott naponta egyszer.

Január 5-én került Bajára a rendőrségre. A két emelet magas, szürke épülettömb pincéjében kétszemélyes, az emelet[en] 5-5 személyes cellák vannak. Az előbbiekben nincsen pricc, a földre dobott pokrócon kell a raboknak aludni. Ott-tartózkodása folyamán név szerint a következő rendőröket ismerte meg: NOVÁK ISTVÁN őrmester egyike volt a legkegyetlenebb szadistáknak. Itt működött RÁCZ SÁNDOR volt kötőgyári munkás, bajai születésű hadnagy, csoportvezető, volt partizán, aki azzal tette magát hírhedtté, hogy 1949-ben agyonkínította az orosz fogságból hazajövő Ziegler Mátyást. Perverz kínzás[ai] következtében Ziegler pár hét alatt meghalt.

A forrás azután a budapesti toloncházba került. Itt már sok népi német sínylődött, főleg azok, akiket már három alkalommal áttettek a határon, és mégis visszajöttek. Ezek büntetése öt év, melynek letelte után újból kiutasítják őket. Azonban azokat, akik még csak először jöttek vissza, alaposan megkínózzák, hogy elmenjen a kedvük a népi demokráciába való visszatéréstől. A kínzásoknál KRAUSZ főhadnagy tüntette ki magát.

A négyemeletes épületben körülbelül 700 fogoly raboskodik, sok az asszony, sőt még fiatalok is akadnak.

A toloncban zárt rabok sem tölthetik tétlenül idejüket. Egyesek a fogház kebelén belül működő mosoda, cipész- vagy egyéb műhelyekben dolgoznak, mások a fogház belső tatarozásait végzik, vagy külső munkára mentek. A forrás a fogháztól nem messze fekvő, négyemeletes volt gimnázium átalakítási munkálatain dolgozott, ami rendőriskolának és kaszárnyának szolgált. Az első emeleten már lakik 3-400 rendőr,

Sipos László grafikája

15-20 személyes hálótermekben. A második emeleten is használatban vannak a szobák. A rabok falazással, szobabővítéssel, vakolással és egyéb kőművesmunkákkal foglalkoztak.

A napirend a következő volt. 5 órakor kereplővel ébresztették fel a rabokat, kint a folyosón kaptak kávé vagy teát, utána elmentek dolgozni kb. 7 órára. A pesti születésű Krausz főhadnagy adta ki naponta a munkát a két őrnök, aki 15-20 napot kísért a munkálatokhoz. Egy kiküldött mérnök irányította a munkát. 11:30-kor visszavezették őket a toloncban, ahol ebédet kaptak, és 1 órakor újból meg kellett kezdeni a munkát, mely este 5-ig tartott. 5:30-kor kapták a vacsorát, és utána bezárták őket.

A forrás szerint az építkezés kb. 1952. decemberében lesz készen. A nagy sárga épület előtt két őrszem áll. A harmadik és negyedik emeleten irodák épülnek. Az anyagot az udvarra hordják, hogy a raboknak ne kelljen kimenniük az utcára a munkaidő alatt. A második emeleten már elkészült a 4×18 m-es ebédlő, melyben

a propaganda-előadásokat is tartják. A piros papírral díszített falakon kommunista nagyságok képei lógnak. A székeket és asztalokat úgy lehet csoportosítani, hogy evésre és előadásra is alkalmas legyen [a helyiség].

Azokat a rabokat, akik már több ízben megkísérelték a szökést, nem viszik munkára. A toloncban a forrás tudomása szerint az első emeleten vannak a bűnözők (közbűntényesek), a pincében és a második emeleten a politikai bűnösök és határátlépők, a harmadik és negyedik emeleten főleg népi németek. A közbűntényeseknek van beszélőjük és kaphatnak csomagot, a többiek nem.

A forrást április 14-én behívták egy irodába, ahol egy fogházőr ezredes közölte vele, hogy másnap kiutasítják. Másnap tizenötödmagával két szakaszvezető és egy őrmester felügyelete mellett kivitték a Nyugati pályaudvarra, ahol külön szakasz volt már részükre foglalva. Hegyeshalomnál átadták őket a fogházőröknek, akik este 8:30-kor a múton átküldték őket Ausztriába."

Az interjú angol nyelvű értékelésében leírják, hogy a német nemzetiséghez tartozók elűzése a népi demokráciák általános, háború utáni gyakorlatához tartozik. A visszatérők a fenti leíráshoz hasonló eljárásnak néztek elébe. Természetesen a kémkedéssel vádoltak szigorúbb elbánásban részesültek. Ez az első részletes beszámoló a budapesti toloncházról (amely gyakor-

latilag egy átmeneti gyűjtőtábor). A fogvatartottak állapota, alkalmazása az építkezéseken és más munkákon, a köztörvényes foglyok előnyben részesítése összhangban áll a korábbi jelentések tartalmával.

Egészen megdöbbentő a szövegben, hogy a (választott) hazájába visszatérni szándékozókat – köztük a visszaemlékező férfit – a hatalom köztörvényes bűnözőknél is szigorúbb módon kezeli, és kiderül, hogy a hazához való hűség jutalma elfogás, rendszeres verés, megaláztatás, a végén pedig végleges kiutasítás.

Az új hatalom a szülőföldjükre

Sipos Loránd grafikája

Az ÁVH-székház, sok kegyetlenség helyszíne

visszatérni szándékozókat egyszerű törvénysértőknek tekintette, és igyekezett úgy büntetni, hogy mások kedvét is elvegye a Magyarországra való visszatéréstől. Pedig igény lett volna rá: az ötvenes évek elején az elűzött németek többsége még komoly beilleszkedési nehézségekkel, megélhetési problémákkal és erős honvágygal küzdött, sokáig reménykedett abban is, hogy a politikai viszonyok esetleges változásával törvényesen is hazatérhet Magyarországra. Ezeket az illúziókat az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése oszlatta el véglegesen. ■

Újabb adalékok a Móricz-portréhoz

Mayer János

■ Eddig is aligha volt kérdéses, hogy *Móricz Zsigmond* életrajza és életműve egyik legkiválóbb ismerőjének a számos bajai kötődéssel rendelkező *Hamar Péter* számát. A nagy íróhoz kapcsolódóan már korábban is több önálló kötetet jelentetett meg, amelyek jelentősen árnyalták a sokszor egyoldalúan eltorzított vagy egyenesen meghamisított, de olykor tankönyveinkben még ma is megjelenő Móricz-képet. E torzulásokban éppúgy szerepe volt a saját legendáriumát építő írónak, az életrajz „kellemetlen” részeit elhallgató családjának, amint a kommunista korszak irodalomtörténet-írásának, amely afféle „paraszt-szenetet” faragott volna belőle. Miután ma már számos, korábban nem ismert dokumentum (elsősorban Móricz naplója) is elérhető, és a magukat esetleg kényelmetlenül érzők sincsenek az élők sorában, szembe lehet nézni a tényekkel, és a Móricz-portrét mindezek figyelembe vételével lehet árnyalni, pontosítani. Hamar Péter több korábbi munkája is ezt szolgálta.

Legújabb kötetében összesen 10, korábban különböző folyóiratokban (*Korunk*, *Alföld*, *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, *Hitel*), illetve egy többszerzős tanulmánykötetben már megjelent írását gyűjtötte össze. A tanulmányok e gyűjteményben három nagyobb tematikai egységbe (*Móricz életének tényei hamis kommentárok, elhallgatások útvesztőjében, Az értékszemponatok változásának hatása a Móricz-kanonra*, illetve *Nagylátószögben: publicisztika – dzsentritéma – zsidókérdés*) illeszkednek.

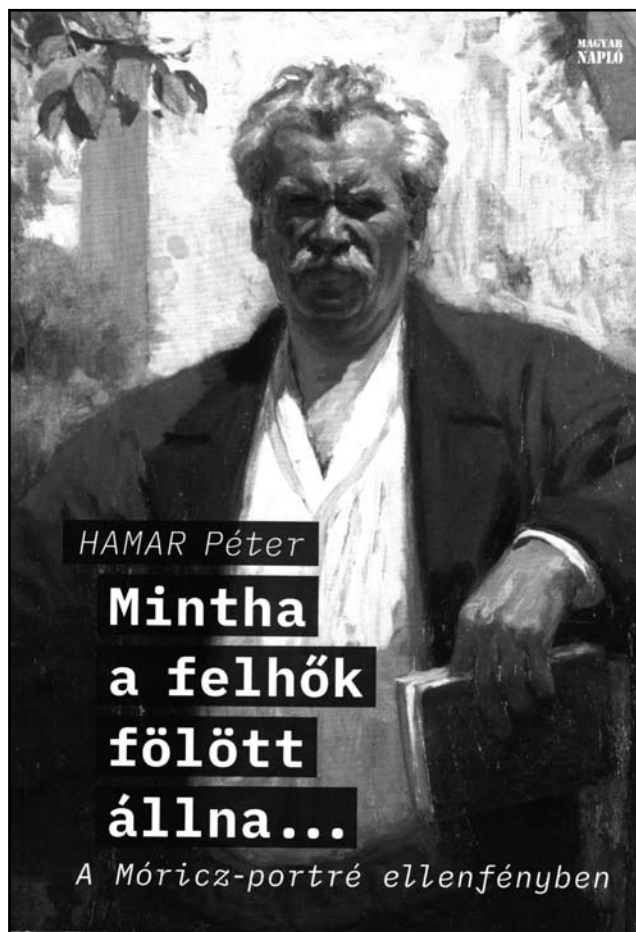
Az első tematikai egység főképp a valós és az ábrázolt életrajz ellentmondásait igyekszik feltárni. A kötet első tanulmányának tartalma olvasóink számára sem ismeretlen, hiszen ennek lényegét a szerző a *Bajai Honpolgár*-estek során előadásban, illetve tanulmányban is kifejtette: Móricz valójában nem volt parasztivadék (főleg nem szegényparaszt), valódi szülőháza „túl előkelő” volt (ezért „kineveztek” annak egy másikat), és a „prügnyi nyomor” ábrázolását az író maga is eltúlozta az *Életem regényében*. Nem is beszélve a Csibe-történetről, amelynek lényegét (hogy ti. Csibe, azaz *Litkei Erzsébet* Móricz fiatalkorú szeretője volt, és az ő törvénytelen gyermekének alighanem az író volt az apja) – eltérő okokból – mind Móricz visszaemlékező lányai, mind a hivatalos irodalomtörténet elhallgatta.

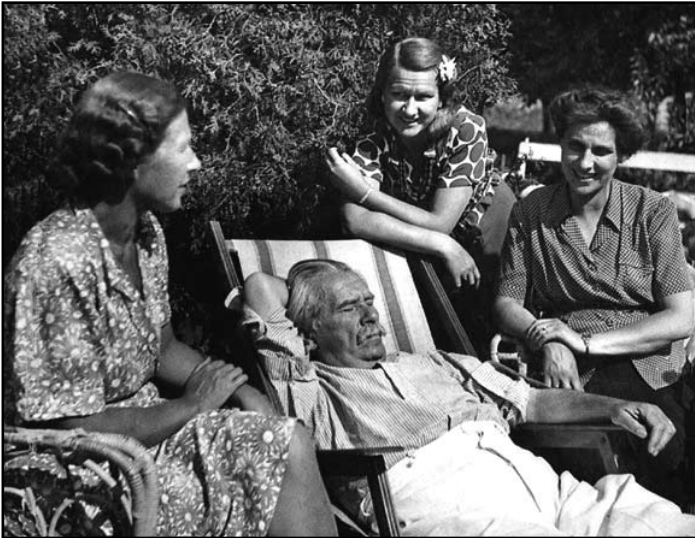
A következő három tanulmány Móricz sokáig kiadatlan, de aztán a 2010-es években több részletben (1924-25, 1926-29, 1930-34) megjelentetett naplóját elemzi, különösen abból a szempontból, hogy a megismert életrajzi részletek szolgálnak-e adalékokkal egyes művek keletkezéstörténetéhez. Másrészt nem egyszer rá lehet mutatni arra is, hogy a naplóból korábban részleteket megjelentető Móricz-lányok (*Virág* és *Lili*) olykor igencsak szelektíven, helyenként manipulálva idézték apjukat, és még az is vélelmezhető, hogy a napló egyes, hiányzó részeit ők „tüntették el”.

A második nagyobb egységben egy-egy tanulmány erejéig olyan Móricz-művek (*Égi madár*, *Forró mezők*, *Betyár*) kerülnek a középpontba, amelyek kevésbé szerepelnek a köztudatban. Pedig előbbi témáját Móricz többféle műfajban (novella, színdarabok) is feldolgozta, de igazi sikert egyik sem aratott, ahogy az 1958-as filmadaptáció sem. A régebbi kritikák egy része a művet (de legalábbis főszereplőjének portréját) remeklésnek tekinti, de Hamar Péter szerint ma – amikor sem a szocialista ideológia alapvetéseinek, sem a lukácsi esztétika normáinak nem kell már megfelelni – ez az állítás revízióra szorul. A *Forró mezők* sem tartozik az életmű legfontosabb darabjai közé, inkább azért lehet érdekes az említése, mert a szerző szerint cselekményét részben megtörtént események ihlették, amelyekről Móricz 1928-as nyíregyházi látogatásai során szerezhetett tudomást. A regény ellentmondásos megítélésének okát Hamar Péter főként abban látja, hogy a „szocialista” korszak ítései (*Czine Mihály*, *Nagy Péter*) detektívregényként olvasták és értékelték, a kortársak (*Kárpáti Aurél*, *Féja Géza*) szerint viszont a bűnügyi történettel inkább a húszas évek végének szabolcsi társadalmi viszonyait, gazdasági folyamatait, a dzsentriréteg körében fel-

erősödő tendenciákat kívánta bemutatni. Ezt ugyan más regényeiben magasabb szinten is megtette, de ettől mégsem kellene a regényt a lektúr kevésbé értékelt műfaji kategóriájába sorolni. A *Betyár* (1947) c. regényt éppúgy tekintették az életmű egyik legkiemelkedőbb darabjának (Nagy Péter), ahogy feledésre ítélt alkotásnak is (*Szilágyi Zsófia*), de maga Móricz is írt róla olyat, hogy „*régi anyagok megemésztett hulladékából van az egész felépítve*”, és inkább anyagi kényszerből, mintsem belső indíttatásból állt neki a megírásának. Talán az sem véletlen, hogy az 1960-as évektől kezdődően egyre kevesebbet foglalkozik az irodalomtörténet-írás a regénnyel, amely történetvezetésében, gondolatvilágában elég sok hasonlóságot mutat Móricz első nagy regényével, a *Sárarannyal*. Így aztán alighanem itt helyes az utókor ítélete, amely a könyvet – kétségtelen erényei ellenére – a kevésbé sikerült darabok közé helyezi.

A harmadik szerkezeti egység olyan kérdéseket tárgyal az életműben, amelyek egy része pontosításra szorul. Móricz szövegei között nagy szerep jut a *Riportoknak*, csak hogy ezek egy részéről tudható, hogy

Móríc Zsigmond lányával

úgy készültek, hogy Móríc sohasem járt a feldolgozott események helyszínén, azokról csak hírlapi tudósításokból értesült. Így aztán e gyűjtemény számos darabja sokkal inkább tekinthető publicisztikának, esetleg szociografikus esszének, ám riportnak semmiképpen sem. Mások pedig inkább elbeszélések közé sorolhatók. Hamar Péter szerint a Móríc-életműkiadás 480 „riportja” közül jó, ha a fele megfelel e sajtoműfaji kategóriának, így helyesebb volna összefoglaló néven *közéleti publicisztikai írásoknak* nevezni őket. Ettől még vannak izgalmas, jól megírt, problémaérzékeny munkák is köztük, de Móríc hírlapi „riporterként” is mindvégig szépíró maradt.

A *dzsentriféma* több fontos regényének meghatározó eleme, ugyanakkor egyre inkább vitatott kérdés, hogy az író mely művei sorolhatók a dzsentrifémák közé. (Főleg, hogy a dzsentriféma fogalma is változott, bővült az idők folyamán.) A számos értelmezést elemző szerző felveti például a *Rokonok* – amelyet az irodalomtörténet hajlamos a dzsentriféma legteljesebb kifejtésének tartani – kapcsán, hogy az valóban dzsentrifémaregény-e, ha deklasszáldott főhőse nem is tartozik ebbe a társadalmi kategóriába. Szerinte a problémát az jelenti, hogy a regény cselekményidejében (a 20-as évek legvégén, a 30-as évek elején) a dzsentrifogalom már szinte meghatározhatatlanná vált, és más rétegekkel erősen összemosódott. Ha ezt elfogadjuk, akkor a könyv lehet dzsentrifémaregény is.

A kötet utolsó tanulmánya Móríc állítólagos antiszemitizmusával foglalkozik, amely vád alapját egy 1919-es naplórészletének néhány mondata adja. (A nyilvánosságnak szánt szövegeiben nemigen lehet ilyeneket találni.) Mindez két dolog miatt lehet érdekes. Egyrészt azért, mert a maga korá-

ban a sokak által „zsidó folyóiratnak” tartott *Nyugatnak* dolgozó Mórícot inkább a filoszemiták közé sorolták. Másrészt pedig azért, mert az ominózus naplórészlet eredeti szövegkörnyezetéből kiragadva, kissé megrövidítve és átírva belekerült Závada Pál *Idegen testünk c. regényébe*, s ezzel erősebb hangsúlyt ad a mű bizonyos szereplőiben ábrázolt antiszemitizmusnak. Hamar Péter – szembesítve a naplórészlet megírásának körülményeit (a Tanácsköztársaság ideje) és a regénybeli helyzetet, valamint továbbgondolva az antiszemitizmus lehetséges ismérveit – arra jut, hogy Móríc antiszemitaként való beállítása semmiképp sem méltányos. Lehet, hogy az író általában különösebben nem szerette a zsidókat, ám például naplójában szégyenkezve ítélte el az első zsidótörvényt, voltak zsidó barátai, sőt a Kelet Népe zsidó munkatársának élelmézéséről is gondoskodott. Hogy az általa egyébként „tehetséges fajnak” tartott zsidóságról tett általános érvényű kijelentéseket is, aligha sorolja őt a megveszekedett zsidóüldözők táborába.

A 134 oldal terjedelmű tanulmánykötet természetesen elsősorban az életmű ismerőinek, tanároknak ajánlható,

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

- Ady Endre Városi Könyvtár,**
Munkácsy Mihály utca 9.
- CBA Belvárosi ABC,**
Eötvös utca 1.
- Cserba Optika,**
Batthyány Lajos utca 18.
- Líra Könyvesbolt,**
Déri Frigyes sétány 5.
- Tourinform Iroda,**
Baja Marketing Kft.
Szentháromság tér 11.
- Gazdabolt**
(Baja, piacssarnok)

ban a sokak által „zsidó folyóiratnak” tartott *Nyugatnak* dolgozó Mórícot inkább a filoszemiták közé sorolták. Másrészt pedig azért, mert az ominózus naplórészlet eredeti szövegkörnyezetéből kiragadva, kissé megrövidítve és átírva belekerült Závada Pál *Idegen testünk c. regényébe*, s ezzel erősebb hangsúlyt ad a mű bizonyos

hiszen a felszínes Móríc-ismerőknek a kötet adatai részletkérdéseknek tűnhetnek. De az ördög – ezúttal is – a részletekben lakozik, és e mozaikdarabkák összerakásakor az összkép is módosul valamelyest. Márpedig azt egy ideje tudjuk, hogy a közvélemény által ismert Móríc-portrét több ponton is módosítani kellene, majd ennek fényében az életmű egyes darabjait is újra lehetne értelmezni. Ez pedig nem szentségtörés, hanem az igazság keresése. (*Hamar Péter: Mintha felhők fölött állna. A Móríc-portré ellenfényben. Magyar Napló, Budapest, 2021. 134 oldal, ára 2500 Ft*) ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP BANK NyRt. Bajai Fiókja 11732033 20030119**), majd a befizetést igazoló csekkszervény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz. Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javasataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

Kiadványok az Eötvös József Főiskola műhelyéből

Mayer János

■Városunk meghatározó felsőoktatási intézménye, az Eötvös József Főiskola (az egykori Tanítóképző) deklarált céljai szerint sem csak oktat és nevel, hanem szellemi központ is kíván lenni, ahol komoly alkotómunka is folyik. Ehhez mindenekelőtt elhivatott tanárok, oktatók kellene, akik napi munkájuk mellett valamely tudományterületben mélyülnek el, és hoznak létre szellemi-kulturális értékeket. A főiskola saját kiadója révén mindezek publikálására is lehetőséget nyújt, más kérdés, hogy a felsőoktatás berkein kívül is érdeklődésre számot tartó kiadványaik közül mindeddig csak igen kevés jutott el hozzánk. Szerencsére nemrégiben mindez öröndetesen megváltozott, így most és következő lapszámunkban be tudunk mutatni néhány olyan könyvet, amely szerzője révén a főiskolához kötődik, a benne olvashatók viszont szélesebb közvélemény számára is izgalmasak lehetnek.

Kanizsai Mária 1985 óta tanára a főiskolának, fő kutatási területe a horvát–magyar kétnyelvűség, a névtan (onomasztika) és a szociolingvisztika. (2021. március számunkban részletes interjú olvashattak a szerzővel.) *Nevek, nyelvek, sorsok* című könyvének alapját 2009-ben elkészített bölcsészdoktori (PhD.) disszertációja jelenti, amelyet az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori programjának keretében készített el és védett meg. A könyvben és a disszertációban a szerző szülőfaluja, a Zala megyei (Mura menti) *Tótszentmárton* kaj nyelvjárást beszélő horvát lakosainak névadási szokásait elemzi 1794 és 1998 között.

A névadást a mai világban elsősorban a szülői szándék és bizonyos divatok formálják, amelyek rendszerint a nagyobb városokból indulva jutnak el a legkisebbek felé. A régi világban azonban a névadáshoz komoly hagyomány- és szokásrendszer is kapcsolódott, a kisebbségek esetében ez különösen igaz, hiszen bizonyos keresztnévek adása kifejezetten rájuk jellemző, és az identitás megőrzésének is fontos eleme lehet. Nem volt ez másként a Mura menti horvátok kis közösségében sem.

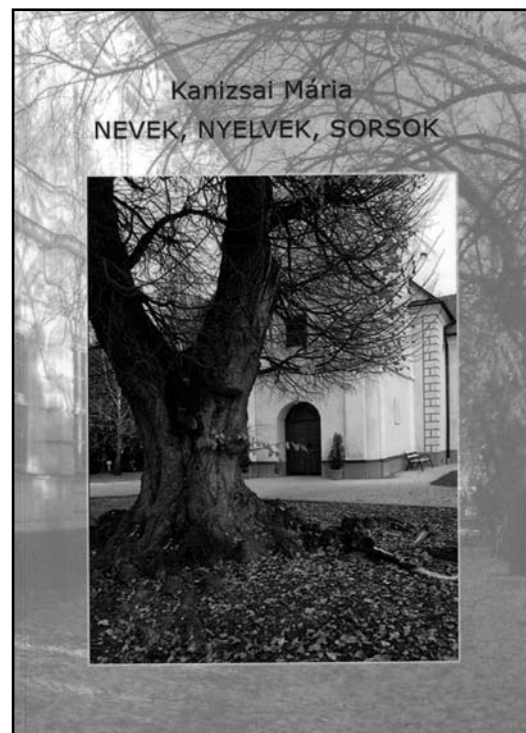
A könyv azonban jóval többet nyújt, mint 200 év anyakönyvi statisztikájának szisztematikus elemzése. Bevezetést kapunk az anyakönyvezés történetébe, a névtani kutatások módszertanába, és rövid áttekintést olvashatunk a Mura mentén élő horvát népcsoport történetéről, nyelvjárásáról és a rájuk vonatkozó szakirodalomról is. A kötet gerincét természetesen a feldolgozott források ismeretése és elemzése alkotja. Ezekből kiderül, hogy a helyi horvátok sokáig csak egészen

szűk körből válogattak neveket: eleve csak szentek neveit lehetett adni, működött a névátörökítés rendszere is, ráadásul láthatóan a faluban korábban elő nem forduló keresztnéveket nem szerettek adni a gyermekeknek. Emiatt a ténylegesen adott nevek száma alacsony, ezek megterheltsége viszont igen magas volt mind a fiú-, mind pedig a lánygyermekek körében. A 18-19. században az adott nevek lényegében ugyanazok, mint az országban, legfeljebb egyesek (*Márton, András, Márkus, Gáspár, Jakab*, illetve *Borbála, Dorottya*) helyben népszerűbbnek számítottak.

A 20. században, de különösen 1950 után – nyilván nem függetlenül a társadalmi változásoktól – a névanyag jelentősen megváltozott: a hagyományos adott keresztnévek mellett újjak is megjelentek, sőt az 1970-es évektől a hagyományos nevek jó része kikopott a használatból. (A női nevek esetében ez a folyamat jóval látványosabb volt.) Persze a 200 év alatt így is lehet beszélni *hosszú és rövid életű*, illetve *visszatérő nevekről*, de akár olyanokról is, amelyek kifejezetten a tájegységre vagy a népcsoportra (voltak) jellemzők. (A zalai horvátoknál például ilyen volt a *Jeromos* vagy a *Vince* név is – más kérdés, hogy mára mindkettő lényegében kiveszett a használatból.)

A szerző az általános helyi tanulságok mellett saját családjában külön is vizsgálta az egyes generációk névadását; ez főleg azért érdekes, mert esetükben van információ a háttérrel is: az ősök mivel foglalkoztak, milyen nyelve(ke)n kommunikáltak, milyen hatások érték őket stb. A személynevek esetükben – ahogy ez általában is jellemző volt – az anyakönyvekben magyaros formában szerepelnek, a beszélt nyelvben azonban horvátos formában használták és becézték őket, és a sok azonos keresztnévi alak miatt gyakran ragadványnevek vagy valamilyen megkülönböztető jelzők kapcsolódtak hozzájuk.

A vizsgált bő két évszázad teljes névanyagában 83 férfi- és 121 női név fordult elő. Ezek alapos vizsgálatából számos következtetés levonható mind névgyakoriság, mind megterheltség tekintetében, sőt a névízlés bizonyos változásait is meg lehet figyelni. A második világháború után, amikor – munkavállalás, házasság, magasabb szintű tanulmányok, költözés okán – egyre többen léptek ki az addigi zárt közösségekből, de maga a közösség is sokat változott, majd kétnyelvűvé

vált, a névkészlet is nagyban módosult, ám a névadás máig sem független a (helyi, kisebbségi) kötődéstől és öntudattól.

A képekkel, statisztikai adatokkal, szemléltető diagramokkal bőségesen ellátott kötet nemcsak a nyelvészet e sajátos ága iránt érdeklődő számára lehet érdekes olvasmány, de a magyarországi horvát kultúra és történelem kedvelőinek is, ráadásul Baján összehasonlító lehetőséget is kínál a bácskai horvát-burjevác közösség hasonló szokásaival.

(*Kanizsai Mária: Nevek, nyelvek sorsok. Szemlélnévvizsgálatok a Mura menti horvátok körében 1794-től 1998-ig. Értekezések, tudományos dolgozatok 26. Szerkesztette: Bordás Sándor. Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2017. 154 pp.*)

Bordás Sándor irodalomtörténész szintén nem „bennszülött” bajai, de már elég hosszú ideje dolgozik a főiskola Pedagógusképző Intézetében, egyúttal az Újvidéki Egyetem nyelvi lektoraként is működött. A főiskolai docens számos tárgyat oktat a mai „prepáknak”, de a fő kutatási területeit a trópusok (szóképek) vizsgálata jelenti a különböző, főleg modern alkotók munkásságában. Ezen túl ő a szerkesztője a főiskola *Danubius Noster* nevű tudományos folyóiratának is.

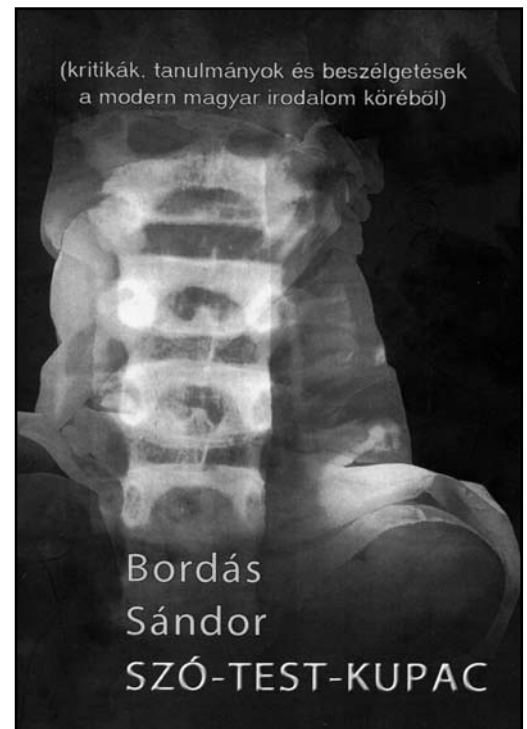
Szó-test-kupac c. kötetében is a szóképek játsszák a főszerepet. A szerző válogatott írásait tartalmazó kiadványban jórészt a 2000-es évek elején irodalmi folyóiratokban (*Bárka, Tiszatáj*), illetve tematikus tanulmánykötetekben már megjelent írásait gyűjtötte

össze, s ehhez csatolta két irodalmi pódium-beszélgetés szerkesztett változatát. Utóbbiak az Újvidéki Egyetem magyar nyelvi tanszékén hangzottak el 2014-ben.

A kötet tanulmányai kortárs vagy legalábbis modern szerzők (*Baka István, Tózsér Árpád, Csaplár Vilmos, Závada Pál, Zalán Tibor, Hajnóczy Péter*) egy-egy művéhez kapcsolódnak, és mindenekelőtt ezek nyelvhasználatát, stílusát vizsgálják rendkívüli alaposan. A tanulmányok elsősorban nem az elemzett szövegek értelmezésére, mondanivalójuk feltárására tesznek kísérletet, sokkal inkább azt próbálják megmutatni, milyen rejtett üzenetek, utalások lehetnek a bennük előforduló szavak, kifejezések mögött. Természetesen itt is kiemelt szerep jut a szóképek különféle formáinak, pontosabban mindannak, amit az olvasó/értelmező annak tekint, hiszen egy mű befogadása során szinte bármely szó vagy szó szerkezet kaphat olyan mögöttes értelmet, amely által az egész mű többletjelentéssel vagy épp rejtett utalással gazdagodhat. Különösen szemléletes mindez *Déry Tibor Szerelem* c. novellájának (és *Makk Károly* részben ebből forgatott, azonos című filmjének) tárgyalása esetében. A novellát ugyanis elsősorban a Rákosi-korszak Magyarországról szóló látéletként szokás értelmezni, ám Bordás szerint a mű szövegének, szóhasználatának vizsgálatával a történelmi parabola mellett az erotikáról, a szexualitásról (és ezek hiányáról) szóló szerzői vallomásként is felfogható. Ráadásul a történetében felfedezhetjük az emberi lét alapjaként Petőfi által megfogalmazott igazság („*Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem*”) 20. századi

újraértelmezését is. Hasonlóan érdekes meglátásokat fogalmaz meg a szerző *Závada Pál* két, egymással is szorosan összefüggő sikerregénye (*Jadviga párnája, Milota*) kapcsán, ahol a metaforikus nyelvhasználat mellett nagy szerep jut az elbeszélőnézőpont-választás értelmezésének is. A kötet elemzései elsősorban azok számára lehetnek igazán érdekesek, akik a tárgyalt szerzők életművét és a műveket is jól ismerik, sőt azok „hagyományos” értelmezéseivel is találkoztak már. Ezt azért fontos elmondani, mert kívülálló számára ezek a szakszövegek olykor nehezen érthetőek, és a művek olyan részleteit emelik ki, amelyek fölött a felszínes, nem-irodalmár olvasó figyelme bizony könnyen átsiklik. Ha viszont valaki készen áll arra, hogy az elemzésekkel együtt a tárgyalt művet is újra kézbe vegye, akkor az olvasás egészen biztosan új élményekkel gazdagítja.

A kötet végén található két beszélgetés (Zalán Tiborral, illetve *Garaczi László*-val) főként azért lehet izgalmas olvasmány, mert az írói műhelybe, munkamódszerbe engednek betekinteni, ráadásul két nagyon különböző alkotóegység esetében. Itt a szerkesztés során talán annyit érdemes lett volna megtenni, hogy a kérdéseket a szerző kissé rövidítse, mert az élőszóban nyilván szükséges értelmező, a válaszadót kicsit „irányba toló” felvezetések egy része nyugodtan elhagyható lett volna – főleg ha a válasz rövidebb, mint a feltett kérdés volt. De az írott szöveg így is szépen visszaadja

az egyórás beszélgetések hangulatát, és a meghívott írók személyiségéről is sokat elárul.

A láthatóan szépen megtervezett kötetet a szövegek mellett a szerző, *Király Attila* és *Király Ferenc* fotói teszik hangulatosabbá.

(*Bordás Sándor: Szó-test-kupac. Kritikák, tanulmányok és beszélgetések a modern magyar irodalom köréből. Értekezések, tudományos dolgozatok 24. Eötvös József Főiskolai Kiadó/ Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Baja – Újvidék, 2017. 190 pp. Ára: 1800 Ft.*) ■

Egyszer kérdezni akartam

Ajánlással Adrink

Emesz Margit

■ Borzas hajában néha egy tollszál ténfergett. Keze gyakran piszkos volt. Körme alatt fekete csík. Ruhája lógott rajta. Többszöri mosást kívánt. Avított cipője nyáron volt hordhatóbb. Inkább mezítláb szaladgált, ha tehetett. Mert az iskolában sem fára mászni, sem tetőt fönről vizlatni nem lehetett.

Családja nagyon szegény volt. Szűkös napokat éltek. A hétköznapi életet nehezen viselték. De tüzes szemében a létezés öröme villogott. Néha szelíd, néha vibráló tekintete ült arcomon. Különleges képessége volt ahhoz, hogy megrendítsen vagy a csodálat erejével figyeljek rá. Ferkó a szívem csücske volt. Senki sem tudta titkomat. Ő volt nekem a csoda. Amikor kijárta a kötelező iskolát, továbblépett. Ritkán láttam. Egy-

szer mégis összefutottam vele. Akkoriban néptáncolni jártam. Egy napon új társunkat mutatták be. Ferkó volt. Egy zongoránál ült. Szenvedélyesen játszott. Váratlan volt ez a találkozás. Boldogan a nyakába ugrottam. El is szégyelltem magam, mert egy helyes, jóképű, táncra termett fiatal embert köszönhettem...

Ennyi év után meglelt. Ahogy elnéztem, a táncok szilaj forgatagában lelte varázslatos önmagát. Szemében ma is erős életérzés ült. Örömmel nyugtáztam, hogy mindig megtalálja, amit másnak adni tud. Vajon honnan veszi? Készültem, hogy egyszer megkérdezzem.

De ismét eltűnt. Ahogy jött, úgy elment. Hosszú idő múltán hallottam, hogy megtalálta párját. Reméltem, hogy élete jobbra

fordult igazán. Reméltem? Hiszen nem is ismertem Ferkót, csak gyerekkorából. De ez komoly adalék volt nekem. A csillagszemű, bátor, mosolygós, nyíltszívű, életvidám gyerek, aki felnőtté vált. Immár Franciaországban élt. Véletlen útjaink sem találkoztak.

Múltak az évek. Július volt. A születésnapom. Megnyitottam a küldött videót, ami váratlanul érkezett. A kerekesszékből Ferkó ült. Fél lába hiányzott. Széles mosollyal közelített felém. Megállt. Átsegítette magát a kanapéra. Rám nézett és szó nélkül mosolygott. Kezébe vette mankóját. Végét szájához emelte. Lyukacsos oldalán befogta a „hangokat”. Ujjai boldog táncot jártak. Mint a megáradt folyó, megeredt szavai szóltak. És felhangzott a *Happy Birthday to You*. ■

Napfogyatkozás

Emesz Margit

■Kormos üvegen át nézem a napot
 Más képet fest az ániszízú este
 Szeretnivaló valakit keresek
 Korom nélküli arcot
 Köröm alatt piszok nélkülit
 Kapaszkodót
 Szeretnivalót
 Hogy megleljem álmaim szigetén
 A károgó varjút
 Éles csőrét szelídítsem
 Ahogy húsom varratában ül
 Üveget török kormosat
 Fekete tolla hull
 Napba öltözött asszony vagyok

Most még

Emesz Margit

Most még hűen süt a nap
 Ha majd jobban ősz lesz
 Hűs, árnyékos padon ül

A kék ég már nem tiszta
 Huzatos szél karmol
 Részeg nyárral józanul

Meztelen lányokat fűz
 Még furfangos ésszel
 Ősz bölény ölébe űz

Nyár és ősz szépeivel
 Áldásos teremtés
 Tűzével télbe olvad

2020.09.23.

Édes szájam

Emesz Margit

■Selyemcukor bársonya
 Fellegek között ízlelem
 Bodrai között bújok
 Repülök mint egy gyerek
 Édes szájam ízlelget
 Kövér párna a csókos est
 Ahogy veled egy a nap
 Mert vétkem a szerelem
 Mézédés szívem mérge
 Tüze íze selyme forgat
 Szédelő bárányfelhő
 Magányos utas vagyok

Szépanyám kenyér íze

Emesz Margit:

■Európa fölött a vad szél
 Mint tüskés villámcsapás
 Szórták nyilaikat vírusok testes lépte
 Nincs levéltakaró árva az erdő

Hazám fölött átfúj a vad szél
 Port hozott és hangos szót
 Rút indulattal zizeg a felkavart avar
 Hamis tavasz melege kábít métely

A város fölött átfúj a szél
 Mérgező csápjai ölnek
 Nyálkás falevél ül vállukon szomorú nap
 Fa ága ropog török darabokra

A tér kövei kopogtak
 Külön-külön
 Szóltak hívtak jó napot
 Ūtött a dob
 Megjött a jóhangú poprock
 Szabadtéri
 Hírek híres rímek jönnek
 Betűk hangzók
 Trimmelnek kutyaformákat
 Szentháromság
 Kőlevelén megtalálnak
 Lenéz az ég
 Szeme hamis hangokat ver
 Darabokra
 Részegen feléd indultam
 Lépcsőkön föl
 Szobrok tövébe szédültem
 Keresztrímmel
 Áldást osztanak minden nap
 És szól a rock

A tér kövei meghaltak
 Petőfivel
 A távolban Júlia vele
 Látomások
 Tüzes század lova száguld
 A tér figyel
 Ház fölött átnéz a torony
 Beharangoz
 Csaták patái csattognak
 Harangágyúk
 Fegyverek golyóöpörte út
 Történelem
 A téren hősök születtek
 Szellemük itt
 Ősök kövek jelenében
 Kérnek helyet
 Szentháromság kőszobrai
 Csöndes ünnep
 Lépcsőjén messze látok
 Koronás nap
 Színeit szedi a város
 Virágot
 Egyedül visz egy jó lélek
 Megáradt a Duna látogatóba készül
 Hátán szürke lepel fodrozódik
 Sodrással cifrázza útját a vak mélység
 Meder aljában hanyódik a fenti világ
 Felbukkan a céda csak bajt csinál
 Vízfolyásban halad a sanda mutatóvány

Lebukott a nap nézni sem bírta a látványt
 Hordalék mintázta torz arcokat
 Vétkek áradó vonulását a vízben

Nem tudok úszni de útját járását féltem
 Magunkat ahogy úszunk az árral
 És a tisztító eső lábad elé ül

Fűzfák árnyékába simul a fáradt vándor
 Kagylók halk zöld levelek között
 Csobban a nyüzsgő város dunai arca

Csend süvít ízetlen só
 Viharos nap
 Szélhámos virtuskoszorú
 Leple alatt
 Átlátszó üvegfirhang lebegett
 Hamis hajlam
 Lobogóra tűzte a vég
 Zivatar lesz
 Lovaskocsi szénát hullajt
 Még egyetek
 Mélyszántású fényes hantok
 Szentháromság
 Ha megtagadod ősfölded
 Nem vagy méltó
 Szépanyád kenyér ízére
 Élne kéne
 Kárpát medence ölében
 Téboldákkal
 Háború és halál tiport
 Nemzeteket
 Az anyák nem tagadták meg
 Gyermekeiket
 Ha mégis ma árvák lesznek
 Minden korban
 Tűzvetéssel széna nélkül
 Hűtlen élnek
 Tűzláva folyik a rétre
 Merre vagytok
 Virágot viszek a térre
 Minden térre
 Pipitérre a grundra is
 Elmondtam én
 Egy estéli litánián
 Imáinkat

Pokoljárás és önépítés

Sándor Boglárka

■ *Siránkoztam, hogy nincs cipőm, aztán egyszer találkoztam valakivel, akinek nem volt lába – de ettől nekem továbbra sem volt cipőm!* (Moldova György: A rövid élet titka) Ez a gondolat gyakran bevillant, amikor olvastam Ivánkovich Anita *Így lettem Főnix avagy Kómától a „Kedvenc Online Tanárom”-ig* című könyvét. Bár talán helyesebb, ha úgy fogalmazok: abban a két-három napban, amíg olvastam a könyvet, ugyanis egyszerűen olvastatja magát, így igen hamar a végére lehet jutni. Igaz, ez azt is eredményezheti, hogy az ember hajlamos lesz csak úgy átsuhanni a történeten, pedig ez éppen az az eset, amikor nem ártana a megtorpanás, gondolkodás, elmélyülés, befogadás.

Ahogy a fentebbi idézettel is utalni szerettem volna rá: az emberek többsége hajlamos azt hinni, hogy az ő problémája a legnagyobb, amíg nem találkozik valakivel, aki talán olyan állapotban van, hogy a mi kis átlagos nyomorunk számára már akár egy vállalható szintet is jelentene. Igaz, ezen a legtöbb esetben percek alatt átlenyúlunk, és visszasüppedünk a saját kis kényelmes, jól bejáratott poklunkba. Persze, nyilván még mindig sokkal kevesebben

vannak azok az emberek, akikkel nem történt súlyos autóbaleset, nem feküdtek napokig kómában, nem tört el gyakorlatilag csaknem az összes csontjuk, nem kellett őket darabjaikból újra összerakni, nem végeztek el rajtuk további műtéteket, és nem tartott évekig, mire felépültek. Ivánkovich Anitával mindez megtörtént, sőt, ennél sokkal több is. A történet kiindulópontja azonban kétségtelenül ez. Bár a fenti felsoroláshoz azt is hozzátehetném: még kevesebben lehetnek azok is, akik három héttel egy ilyen mértékű baleset után, amikor már fel tudják emelni a kezüket és nyitva bírják tartani az épen maradt szemüket, elkezdik egy kockás füzetbe lejegyezni a történetüket, azzal a világos szándékkal, hogy ebből egyszer könyv lesz, amelyet remélhetőleg majd sokan elolvasnak, és talán néhányan be is építenek saját életükbe.

Ivánkovich Anita (az MNÁMK tanára) neve leginkább akkor került be a bajai köztudatba, amikor a 2020-as, sok szempontból furcsa és szokatlan évben elnyerte a *Kedvenc Online Tanárom* címet. Sokan – ahogyan pl. én is – akkor hallottak róla először, neve és arca bekerült a médiába. Akik nem ismerték, nem tudták az ő háttértörténetét, vajon mit láttak? Fotójáról egy érett, magabiztos, erőt sugárzó hölgy tekint ránk. Bár közelebről megnézve van az arcában valami apró szabálytalanság, de valljuk be: az csak még érdekesebbé teszi. Aztán eltelik egy kis idő, és egyszer csak nyilvánossá válik a történetéből készített film, majd megjelenik (ezzel csaknem egy időben) a saját könyve is, amelyet elolvasva, majd becsukva az ölkünkbe engedve sokáig szóltanul csak próbáljuk összerakni egy nem mindennapi életsors mozaikdarabkáit, amelyekből végül kirajzolódik a teljes kép. De valóban a teljes, a szerző ugyanis nem rejteget, nem szépít, nem enyhít semmit. Tehetné pedig, de tudja jól: ha megtenné, akkor ez az írás sokat veszítene az elemi erejéből és hatásából. Brutális őszintesége nélkül aligha tudná eljuttatni az emberekhez az üzenetet ar-

ról, hogy sosem szabad teljesen feladni a reményt, mert az élet – ha időnként túlzottan nagy döccenők után is, de – előbb-utóbb valahogy kisimul. Épp ezért Ivánkovich Anita minden apró részletet olvasói elér tár, a maga keresetlen, mégis mives módján. Szövege ugyanis még azzal együtt is irodalmi igényességűnek nevezhető, hogy tudjuk: első változatát három héttel a baleset után kezdte el papírra vetni, és túl sokat az után sem módosított rajta, nem is véletlenül.

Bevallom: könyvekkel, szövegekkel gyakorta dolgozó, foglalkozó, szerkesztő emberként mélységesen tud zavarni a szerkesztés hiánya. Többször jártam már úgy, hogy egy könyvet azzal a kesernyés érzéssel tettem le, hogy elismerem, nem rossz, de ha egy erős kezű és éles szemű szerkesztő még néhány napot szánt volna rá, sokkal jobb lenne. Ivánkovich Anita könyve az első olyan az életemben, amire azt tudom mondani: ez így jó. Így pontos, így hiteles. Elképzelhető, hogy lesz majd belőle további kiadás, az viszont már szerkesztett változat lesz, és bár az értékéből nyilván nem von le, a személyességét minden bizonnyal mérsékelni fogja a javítás. A szerzőtől tudom – de nem titok, könyvbemutatóin is elhangzik –: épp azért döntött a magánkiadás mellett, mert azt akarta, könyve pontosan úgy és olyannak jelenjen meg, amilyenek akkor, számtalan nehézség, megpróbáltatás és vihar közepette megírta. És ahogy ő maga sosem zárkózik el attól, hogy traumáiról nyíltan, őszintén beszéljen, úgy a könyve is életének a lehető legpontosabb, legőszintébb kivonata. Életének traumatikus eseményei – szülei korai halála, autóbalesete, műtétei, párkapcsolatának felbomlása, anyagi összeomlás, kisfia újjáélesztése, férje elvesztése – egyaránt nagy hangsúlyt kapnak a könyvben, de leginkább csak azért, hogy kiemeljék: vannak emberek, akik soha, semmilyen körülmények között sem törnek meg, akikkel a sors akkor sem bír elbánni, ha nehézségek tömkelegét zúdítja rájuk, és akik minden egyes tragédia után új és még erősebb főnixként emelkednek fel. Lehet ez alkat vagy döntés kérdése, nem tudjuk, az azonban tény, hogy a könyv végére érve kicsit mindannyian erősebbek lehetünk, ezért pedig Ivánkovich Anitát csak köszönet illetheti.

*Ivánkovich Anita: *Így lettem Főnix, avagy Kómától a „Kedvenc Online Tanárom”-ig*. Könyvműhely.hu, 2022. ■

Az Év Múzeuma 2022 – A Türr István Múzeum

N. Kovács Zita

■ A Türr István Múzeum gyűjteményi, tudományos, közművelődési és oktatási tevékenységével, állandó és időszaki kiállításával, rendezvényeivel 2022-re a térség mértékadó közgyűjteményévé, tudományos és kulturális központjává vált. A gyűjteményekben és közérdekű muzeális kiállítóhelyein (a Nagy István Képtárban, az Éber-emlékházban, a Bagolyvárban és Magyarország egyetlen Bunyevác Tájházában) őrzött 225 000 különleges dokumentum, műtárgy történeteinek keresztül látogatói megismerhetik Baja múltját, a nemzeti bázisintézmény gyűjtőterületének gazdag régészeti, történelmi, néprajzi, művészeti örökségét.

A Türr István Múzeum területi múzeum, nemzeti bázisintézmény, amely 5 közérdekű muzeális kiállítóhelyen működik: Türr István Múzeum (6500 Baja, Deák F. u. 1.), Nagy István Képtár (Baja, Arany János u. 1.), Éber-emlékház (Baja, Jókai u. 19.), Bunyevác Tájház (Baja-Szentistván, Pandúr u. 51.), Bagolyvár – Miskolczy Ferenc-emlékház (Baja, Parti u. 1.). A múzeum régészeti, történelmi, néprajzi, képzőművészeti, numizmatikai, iparművészeti gyűjteménye, fotó- és médiatára, adattára és szakkönyvtára több mint 225 000 műtárgyat és történelmi dokumentációt őriz, s a tervszerű gyűjteményezésnek köszönhetően ez a szám folyamatosan gyarapodik. Muzeológusai évente kb. 8-10 kiállítást rendeznek.

Megújulás

A Türr István Múzeum 2011-ben elkészítette hosszú távú fejlesztési stratégiáját, amely a főépület műemléki revitalizációját, teljes építészeti és múzeumszakmai átstrukturálását, közgyűjteményi újragondolását eredményezte. A 2600 m² alapterületű épület teljes korszerűsítését kitűző építészeti és közgyűjteményi fejlesztési tervet szakmuzeológusok, műemlékes szakemberek, építészek és belsőépítészek együttműködésével, az örökségvédelmi és műemlékvédelmi hatóság bevonásával készítették el. A fejlesztési koncepcionális tervek 2016-ban kaptak építési engedélyt. A fejlesztési stratégia mentén több éves pályázati projektekben gondolkodva, egymásra építve valósították meg infrastrukturális és szakmai fejlesztéseiket. Az elmúlt 10 évben elnyert 101 pályázat forrásainak és a fenntartói támogatásnak köszönhetően folyamatosan állagvédelmi, felújítási és szakmai fejlesztési munkákat végeznek műemléképületeiken. 2011 és 2022 márciusa között a több mint 700 000 000 Ft értékű infrastrukturális és múzeumszakmai fejlesztésnek köszönhetően megújult és látványtárként látogathatóvá vált

Az igazgató Az Év Múzeuma 2022 díj átadásán a polgármester társaságában

a múzeum néprajzi, helytörténelmi, képzőművészeti és régészeti raktára (2017, 800 m²), új restaurátorműhelyt alakítottak ki (2020, 200 m²), 2021-ben megnyílt a térség történetét és kulturális örökségét bemutató új állandó kiállítás (600 m²), új állandó kiállítást nyitottak a Miskolczy Ferenc-emlékházban (2014), Magyarország egyetlen Bunyevác Tájházának elvégezték az állagmegóvó felújítását, elektromos fűtést építettek ki, és felújították a nádtetőt (2019-2021), az Éber-emlékházban korszerűsítették a világítástechnikát (2019), a Nagy István Képtárban korszerűsítették az őrzésbiztonsági és a tűzjelző rendszert (2020), a Roosevelt téri időszaki kiállítóterem felújítási munkái pedig 2022 szeptemberében fejeződnek be (160 m²).

Az elmúlt évtizedben a munkatársak értékes szakmai és civil kapcsolatainak, az önkéntesekkel kialakított hatékony együttműködésnek köszönhetően, a létszámban és képzettségben évről évre gyarapodó (2011-ben 9, 2022-ben 43 fős) munkaközösség mára olyan intézményi szolgáltatásokat működtet, amelyek egyszerre biztosítják az épület közművelődési és közösségi funkcióit, s egyben megismertetik Baja és Észak-Bácska sokszínű kulturális, tárgyi és szellemi örökségét. A munkatársak olyan innovatív múzeumi alkotóműhelyt hoztak létre, amely fontosnak tartja a folyamatos fejlődést, az állandó megújulást. Ezen túl interdiszciplináris válaszokat keres és talál a muzeológiai kihívásokra, és fontosnak tartja az intézményben őrzött tudást, az értékek újrahasznosítását, a tudásmegosztás lehetőségeinek gyarapítását. Az állandó és időszaki kiállításokra épülő múzeummandragóiai, mú-

zeumpedagógiai, élménypedagógiai foglalkozások segítségével a múzeumban felhalmozott tudást igyekeznek sokszínű módszertani eszközzel átadni az érdeklődőknek.

A múzeum kiemelten fontosnak tartja a bácskai, bajai közösségek identitásának erősítését, a közös értékek kulturális sokszínűségének megőrzését, a kulturális örökséghez való hozzáférés esélyeinek növelését, ezáltal a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését. A Baja főterén álló, országosan védett műemléki épületben működő nemzeti bázisintézmény alkotóműhelyeiben különböző képzettségű, egymás munkáját és szakterületét kiegészítő és erősítő szakalkalmazott (régész, történész, művészettörténész, néprajzkutató, restaurátor, régésztechnikus, múzeumpedagógus, gyógypedagógus, konduktor, festőművész, zenész, szociológus, kulturális menedzser, közigazdász, közművelődési szakemberek, néptáncoktató, könnyűipari mérnök) dolgozik, és munkájuk, illetve kapcsolati hálójuk segítségével mára érezhető a városnak és vonzáskörzetének szemléletformálása, az oktatási intézményekkel, civil szervezetekkel, nemzeti bázisintézményekkel jól működő együttműködések megvalósítása. Intézményközi együttműködéseink során 3 városi intézménnyel, 17 közoktatási intézménnyel, 5 civil szervezettel, 4 nemzeti bázisintézménnyel, 10 magyarországi és 2 határon túli közgyűjteménnyel dolgozunk partnerségben.

Gyűjteménymenedzsment

A közgyűjtemények fenntartóinak jogos elvárása a szakmai alapokon tervezett gyűjteménypolitika, a tudatos gyűjteménygyarapítás, amely általában csak jelentős források

bevonásával valósítható meg. A bajai múzeum alapítása, intézményesülése is olyan nagylelkű támogatóknak volt köszönhető, mint *Oltványi Imre*, a Gresham-kör alapító tagja, a Magyar Jelzálog- és Hitelbank főigazgatója (1945), a Magyar Nemzeti Bank elnöke, pénzügyminiszter (1945-46), *Borbíró (Vojnich) Ferenc* polgármester és *Miskolczy Ferenc* festőművész, akik az 1930-as évek közepén jelentős szervezőmunkát folytattak a bajai közgyűjtemény megalapításáért. A magángyűjtemények közgyűjteménnyé válásában napjainkban is jelentős szerepet vállalnak a bajai múzeum munkatársai, személyes kapcsolataiknak köszönhetően ma is jelentős kollektiókat adományoznak, helyeznek el a gyűjtőterületen élő vagy onnan elszármazott bácskai polgárok. A 2017-2021 közötti időszak legjelentősebb ajándékai:

- *Latinovits Géza* adományai, közel 100 db műtárgy, történeti dokumentum
- *B. Mikli Ferenc* 250 db-os képzőművészeti hagyatéka (Polgár László ajándéka)
- *Jászberényi Matild* textilművész 47 műalkotását ajándékozta a múzeumnak
- 2018-ban *Kántor József* képzőművész 101 db műalkotását ajándékozta a bajai múzeumnak
- *Buzetky Győző* néprajzi, halászati eszközei (csónyik), ajándékai
- *Vadász Imre* csizmadia Honvéd utcai műhelyében használt munkaeszközeit (378 db) felesége, *Vadász Imréné Kuklis Margit* ajándékozta a Türr István Múzeumnak
- *Sauerborn Edit* bácsborsódi származású budapesti lakos a bajai múzeumnak ajándékozta a család 1850-1940-es évekből származó bútorait, könyveit, használati és iparművészeti tárgyakat, iratanyagot, fényképeket (189 tétel)
- A múzeum plakátgyűjteménye közel 1000 db-bal gyarapodott 2018-2019-ben
- *Pongó Géza* fényképész mester és családjának tárgyi anyaga, helytörténeti vonatkozású fényképek
- *Faddi Géza* bácsalmási cipézmester iratanyaga
- *Osztrák* huszár szablya, kétféjű sasos osztrák címerrel. 1824 M típusú
- 1861 M típusú gyalogostizti szablya
- I. világháborús album, amelynek eredeti birtokosa az albumban található képeslapok címzettje, *Vigyázó Józsefné* lehetett, illetve néhány személyes tárgya (200.000 Ft, pályázati forrás: NKA, pályázati azonosító: A2026/N9015);
- *Dr. Buzetky László* fogásmester rendeléséből származó bútorok, berendezések: fogászati asztal, szekrény, fogász eszközök: fémtálcák, fogók, fúrófejek és lenyomatkanalak;

Sikerprogram az Éber-házban a Múzeumok éjszakáján

- *Buzetky Győző* seprűs Csepel csónakmotorjának motor része;
- 1956-os amerikai gabonasegély zsákja;
- *Rutay István* 1956-os hagyatéki anyaga: érmek, kitüntetések, díszegyenruha és egyenruhák.

– *Drozsnyik István* Munkácsy-díjas képzőművész életművéből retrospektív kollektió (120 műalkotás)

Nemzetiségi bázisintézményként a Türr István Múzeum gyűjteményezési, műtárgygyarapítási és tudományos tevékenységében, közművelődési programkínálatában a városban reprezentált nemzetiségi kulturális elemek, sajátosságok is hangsúlyos szerepet kapnak. Így nemcsak a város, hanem a soknemzetiségű bácskai térség olyan kulturális intézménye és szolgáltatója, amely ügyel arra, hogy a nemzetiségi értékek releváns egyensúlyban jelenjenek meg a közgyűjtemény műtárgygyarapításában, tudományos, közművelődési, kulturális, pedagógiai szolgáltatási kínálatában.

A Türr István Múzeumban őrzött műtárgyállomány rendszeres állapotfelmérése, állagmegóvási munkálatai, a munkatervben szereplő kiállításokhoz a muzeológusok által kiválasztott műtárgyak szakszerű előkészítése, a régészeti ásatások leletanyagának naprakész konzerválása és az új szerzemények állapotfelmérése, tárolási javaslattal egybekötött állagmegóvíó intézkedései mellett a múzeumban főként pályázati forrásból jelentősebb műtárgyvédelmi programok, projektek is zajlanak. Az elmúlt három évben közel 14 000 műtárgy tisztítási, konzerválási, restaurálási feladatait végezték el. A 2022-ben megújult honlapunkon elérhetővé tették gyűjteményi nyilvántartásuk digitális adatbázisát, amelyet heti rendszerességgel bővítenek.

Ismeretátadás, kiemelkedő intézményközi tudományos kutatási eredmények

A Türr István Múzeum és a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum közös kutatási programja volt a 2018-2019-ben a bajai *Vaskúti úton lévő egykori II. világháborús hadifogolytábor* területének kutatása. (Magyarországon második világháborús hadifogolytábor területét korábban sehol nem kutatták régészeti módszerekkel.) A feltárás eredményeként sikerült pontosan körülhatárolni az egykori hadifogolytábor területét, az egykori barakkokat és őrtornyokat, valamint a II. számú temető tömegsírait. A történeti, régészeti, hadisírgondozói együttműködéssel végzett kutatómunka eredményeképpen az 1944-45-ben működő bajai hadifogolytáborról, ezzel Baja város történetének egy eddig ismeretlen fejezetéről jelentős adatok, információk birtokába jutottak. Az eredményes szakmai együttműködést a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2019. október 22-én a bajai múzeum munkatársainak emlékérem-adományozással és kitüntető oklevéllel köszönte meg.

A Türr István Múzeum régészei és műszeres kutatói 2020 decemberében a Sükösd-Árpás-dűlő V. földművelés alatt álló területen egyedülálló, különlegesen ritka bronzkori leletekre bukkantak. A 2021 tavaszán folytatott tervásatás során további, nagy nemzetközi visszhangot kiváltó különleges bronzkori leletanyagot dokumentáltak, amelyek a kor hitvilágának pontosabb megismeréséhez nyújtanak fontos, újabb támpontokat. A kutatás célja és várható eredménye egy különleges, Európában egyedülálló régészeti leletanyag feldolgozása. Aszakmai együttműködések keretében megvalósuló természettudományos vizsgálatok értékes, új és jelentős információkkal gazdagítják nemcsak a Halomsíros

kultúráról alkotott képünket, hanem a Kárpát-medencében Kr. e. 1500 és 1200 között élt bronzkori emberek életéről, antropológiai sajátosságairól, egészségi állapotáról, a sírkertben eltemetett emberek rokoni kapcsolatairól, valamint a korban ismert és használt bronzműves technológiáról, az ékszerkészítő műhelyekről, a kereskedelmi kapcsolatokról és a halotti kultuszokról meglévő jelenlegi adatainkat, ismereteinket is. Kutatásuk nagyban hozzájárul a bácskai régió őskorának teljesebb megismeréséhez, hiszen a Türr István Múzeum gyűjtőterületéről a kelebiai bronzkori temetőt kivéve eddig csak kevés számú szórványlelet állt a kutatók rendelkezésére.

Régészeti kutatási projektjeikben szoros szakmai együttműködésben dolgoznak többek között a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetével (Lendület Mobilitás Kutatócsoport), a Magyar Nemzeti Múzeummal, az Energiatudományi Kutatóközponttal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Embertani Tanszékével, a Miskolci Egyetem Fémteni Képlékenyalakítási és Nanotechnológiai Intézetével, a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ Fizikai és Kémiai Szakértői Intézetével, a tatai Kuny Domokos Múzeummal, a poznańi Adam Mickiewicz Egyetemmel.

A Türr István Múzeum egyik dinamikus fejlődő szakterülete a múzeumpedagógia és a múzeumandragógia. A látogatók száma folyamatosan növekszik, 2019-2021 júniusa között, az állandó kiállítás felújítása miatti zárva tartás, majd a pandémia okozta korlátozások ellenére megközelítette a 30 000 főt. A múzeumpedagógiai programokban fontos szerepet kap a kulturális összefüggések kooperatív feldolgozása és az interaktivitás. A múzeumi órákon, a kiállítások segítségével a gyerekek megismerkedhetnek Baja történelmének, nemzetiségi, vallási sokszínűségének, sajátos társadalmi, etnográfiai, művészeti, kulturális életének sajátosságaival, változásaival, fejlődésével. A naptárhoz, népszokásokhoz, egyházi ünnepkörökhöz kötődő, állandó múzeumi órák és a helyi tantervhez illeszkedő programok kínálata mellett az időszakos kiállítások tematikájához kapcsolódó múzeumi órákat is tartanak.

A Türr István Múzeum gyűjteményeinek jelentős részét digitalizálta; 2022-ben megújult, korszerűsített honlapján keresztül kb. 60 000 műtárgy és dokumentum adatai és reprodukciói nyilvánosan hozzáférhetőek a kutatók és az érdeklődő közönség számára. Bár a dokumentáció rendszeres fejlesztésre, gyarapításra szorul, már a munka befejezése előtt hasznosíthatóvá tették a múzeumban őrzött tárgyi és szellemi kulturális örökségünk értékeit. A Türr István Múzeum 2022-ben új

Múzeumpedagógiai foglalkozás a képtárban

honlapot készített, amelyen a gyűjteményi digitális adatbázisok mellett naprakész beszámolók olvashatók a pályázatokról, állandó és időszakos kiállításokról, fejlesztésekről, rendezvényekről és a múzeum köré szerveződött civil támogatókról. Elkészítették és honlapjukon elérhetővé tették minden kiállítóhelyük és kiállításuk 360°-os panoráma virtuális sétáit. A digitális gyűjteményi adatbázis a honlapon keresztül hetente bővül. A honlapon civil kezdeményezésre létrejött egy helyi ipartörténeti oldal, ahol lelkes bajai lokálpatrióták a történetek szereplőit megkeresve a helytörténeti, ipartörténeti dokumentumokat felkutatták, összegyűjtve nyilvánossá tették egy-egy üzem, vállalkozás, szolgáltató történetét, akár már megszűnt üzemről, akár a fénykorát élő cégről van szó.

2021 sok tekintetben hozott változásokat a muzeológia és a múzeumpedagógia területén. A pandémia miatt a vonatkozó kormányrendelet miatt egészen a májusi újranyitáig online csatornákon keresztül kellett kapcsolatot tartaniuk a korábban rendszeresen érkező óvodás, általános és középiskolás csoportokkal. Honlapjukon és FB-oldalukon saját gyártású ismeretterjesztő anyagokat, kisfilmeket, archív képeket, műtárgy- és gyűjteménytörténeti filmsorozatokat, vígjátékokat, valamint *Múzeumi Esti Mesék* sorozatukban esténként gyermekek élőszavas mesemondásának felvételeit tették közzé. 2021-ben a világvárvány miatt január 8. és május 4. között nem fogadhattak látogatókat. A kényes zárvatartás alatt fejeződött be az új állandó kiállítás rendezése, illetve a tárlat és a múzeum népszerűsítésére *Pallós Boglárka* múzeumpedagógus írt és szerzett, hangszerelt két múzeumi dalt, amelyhez *Sepsi Gergő* rendező-operatőrrel együttműködve két kisfilm is

készült. (Az online tartalmak megtekinthetők a Türr István Múzeum honlapján.)

Társadalmi felelősségvállalás

A Türr István Múzeum látogatói számára kiállításai megtekintésén kívül is többféle izgalmas ismeretszerző, alkotó és játékos programot kínál. A legkisebbeknek mesés, szerepjátékos és kézműves foglalkozásokat tartanak, az általános iskolás diákoknak élményalapú tanórákat, műhelyfoglalkozásokat, a középiskolás diákcsoportoknak 90 perces komplex múzeumi órákat, alkotóműhelyeket, a felnőtteknek ismeretterjesztő előadásokat szerveznek. A hátrányos helyzetű, valamint a fogyatékkal élők támogatására rendszeres programokat kínálnak, a múzeumba történő eljutásukat is segítik. Számos sajátos nevelési, foglalkoztatási, helyváltoztatáshoz szükséges és egyéb speciális igényüket figyelembe vevő és azokra épülő kulturális szolgáltatást fejlesztettek ki e célcsoport számára, együttműködésben e csoportok szakembereivel, képviselőivel. A foglalkozásokon résztvevők köre folyamatosan bővül a különböző érzékszervi és értelmi sérült gyerekekkel és fiatalokkal, valamint az autizmus spektrum zavarral élő alsó- és felső tagozatos diákokkal is. 2021-ben pályázati támogatással általános iskolás gyermekek táborozását tette lehetővé az intézmény, az NKA által támogatott szakmai tábor, a *Meseháló EFOP 3.3.4-17-2017-00003 sz. pályázattal* pedig az őszi szünetben egy *Délszláv tábor* megrendezését tudták megvalósítani.

A Múzeubarátok Köre Alapítvánnyal közösen gondozott, *Szinkeverő: Reménység, Oktatás, Művészet, Alkotás* című projekt a roma és nem roma interkulturális párbeszédet támogató, a teremtett és a kulturális környezet megóvását célzó programsorozat a gyűj-

tőterületünkön működő, hátrányos helyzetű települések (Szeremle, Dunafalva, Sükösd) iskoláinak növendékeit, az intézmények roma, bevándorló vagy hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű tanuló családjainak támogatását tűzte ki célul. A táborok, színházlátogatások, múzeumi tematikus napok, különböző szakkörök (fafaragás, bőrzés, dráma, néptánc, grafika, festészet, fotó, meseterápia, archaikus fotografiai eljárások megismerése, régészeti, néprajzi) mind elismert szakemberek, művészek, szaktanárok vezetésével valósultak meg. A családi napok során egész óvodák, iskolák szülők-gyermekek csoportját, vagy gyermekek-nevelők közösségét szólították meg.

A Türr István Múzeum 2019-ben megalapította a *Mesehálo – Népmese Pontot*, amely a soknemzetiségű Bácska magyar, délszláv, bunyevác, cigány népmesekincs és az élőszavas népmesemondás hagyományának népszerűsítését, közösségteremtő erejének átörökítését vállalta a Hagományok Háza partnerintézményeként. A Népmesepont az oktatási-nevelési intézményekkel történő együttműködés keretében hivatott népszerűsíteni a magyar népmesét, a népmesei gondolkodást és nevelést, valamint az élőszavas mesemondást. A Türr István Múzeumnak (gyűjtőterületén 25 hátrányos helyzetű településsel) nemzetiségi bázisintézményként fontos törekvése, hogy a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű (roma és nem roma, nemzetiségi), közoktatásban résztvevő gyermekek, akik családjuk szociokulturális helyzetéből adódóan esélyhátránnyal küzdve kerülnek az oktatási rendszerbe, tanulmányi munkájukban motiváltabbak legyenek, kapják meg azt a sikerélményt, amelyre szükségük van. Gyakorlattá vált, hogy egész családokat emelnek be preventív elemként népmese programjukba, mert hiszik, hogy az a család, amelyik együtt játszik, vagy olvas, vagy népmesét hallgat, vagy éppen zenét komponál, az reményeik szerint együtt is marad.

2022-től a Türr István Múzeum gazdag múlttal rendelkező, stratégiaileg fontos helyen álló, városközponti műemlék épületnek teljes kulturális és közösségi hasznosítására vonatkozó, több lépcsős fejlesztési terv 4., utolsó fázisának megvalósítását tervezik. Ennek során *felújítás, funkcióbővítés, szolgáltatásfejlesztés* valósulhat meg. Elsődleges cél, hogy a Türr István Múzeumban őrzött szellemi és tárgyi kulturális örökség és annak hasznosítása minél szélesebb körben valósulhasson meg, és a város idegenforgalmának növekedésével együtt a térség gazdasági mutatóiban is pozí-

A megújult kiállítás sokkal látványosabb lett

tív változást eredményezzen. A hatósági (örökségvédelmi és építési) engedélyekkel rendelkező projekt, illetve a fejlesztési terv megvalósulása esetén (ennek összköltsége jelenleg kb. bruttó 1800 millió Ft) megvalósulhatna a magyar állam és Baja Város Önkormányzat közös tulajdonában lévő épület teljes felújítása és tartalomfejlesztése, teljes körű energetikai korszerűsítése és akadálymentesítése, valamint a közvetlen szomszédságában működő kulturális intézményekkel történő átjárhatóság is. Ezzel, illetve a bajai múzeum épületeinek és együttműködő partnereinek bevonásával a városnak új tudományos, turisztikai, kulturális szórakoztató központja jöhet létre.

A Türr István Múzeum által készített dokumentumfilmek

A Türr István Múzeumot bemutató kisfilm, 2020

<https://www.youtube.com/watch?v=jhx4D25xuV0&t=5s>

Fejlesztéseinket bemutató kisfilm

<https://www.youtube.com/watch?v=niXbzJgnPdo>

Állandó kiállítás népszerűsítő filmje, 2021

<https://www.youtube.com/watch?v=8HVYUEJFJ00>

Mesehálo Népmesepontunkat bemutató filmünk

<https://www.youtube.com/watch?v=Qh6rZfr0308>

Színkeverő c. társadalmi felelősségvállalást bemutató dokumentumfilm

<https://www.youtube.com/watch?v=53hcjV1SqU&t=157s>

Nagy István Képtár online tárlatvezetés

https://www.youtube.com/watch?v=paQQ-mns1_w&t=4s

Éber-emlékház online tárlatvezetés

<https://www.youtube.com/watch?v=ccpAXBp60fM&t=13s>

Bagolyvár, Miskolczy Ferenc-emlékház online tárlatvezetés

<https://www.youtube.com/watch?v=FsaOIHIkkY>

Bunyevác Tájház online tárlatvezetés

<https://www.youtube.com/watch?v=fovUt0920hl&t=26s>

Múzeumi Esti Mesék

<https://www.youtube.com/watch?v=R00qcHLaKUg>

<https://www.youtube.com/watch?v=c90c0uii1ul>

Civil közösségek támogatása, dokumentumfilm készítése a Bajai Nagy István Művészeti Egyesület számára

<https://www.youtube.com/watch?v=dUXZD7ZGx0I>

A Türr István Múzeum kiállítóhelyeinek és kiállításainak virtuális sétái elérhetők:

<https://bajaturristvanmuzeum.360tura.hu/>

<https://bajabunyevactajhaz.360tura.hu/>

<https://bajabagolyvar.360tura.hu/>

<https://bajaerberemlekhaz.360tura.hu/>

<https://bajanagyistvankeptar.360tura.hu/> ■

Az Év Múzeuma a megújult Türr István Múzeum

